

קידוש בין שש לשבע בשיטת רבותינו נשיאנו

אלי' פולטורק

מהדורה תליתאה

לע"נ הגה"ח הרה"ת מוהר"ר מיכאל עקיבא גרשון בן הרה"ת ר' רפאל מנחם נחום ז"ל

12	יסוד המנהג
20	שעות זמניות או שוות?
22	מקורות הראשנים למנהג זה
26	המזלות ע"פ קבלה והמלאכים הממונים עליהם
31	אופן חישוב השעות
36	האם צריך להקדים או לאחר שעה שביעית?
39	השתלשלות מנהג זה בפוסקים
41	איך מחשבים שעה שביעית?
49	השתלשלות מענות כ"ק אדמהמ"ש בחישוב השעות
59	ביאור בחשבון אמיתי לעומת חשבון אמצעי

שוע"ר רע"א ס"א-ג (תק"ה-תקע"ג 1745-1812)

רעא דיני קידוש שעל היין ובו ל' סעיפים:

א מצות עשה מן התורה לקדש את יום השבת בדברים^א שנאמר^ב זכור את יום השבת לקדשו כלומר זכרהו זכירות שבח וקידוש^ג.

וצריך לזכרהו בכניסתו וביציאתו בכניסתו בקידוש היום וביציאתו בהבדלה^ד ויש אומרים^ה שהבדלה אינה אלא מדברי סופרים ומן התורה אין צריך לזכרהו אלא בכניסתו בלבד ויתבאר בסי' רצ"ו^ו:

(א) רמב"ם פכ"ט ה"א. תוס' סוכה לח, א ד"ה מאי קושיא. פסחים קו, א ד"ה זכרהו. מ"א ס"ק א.

(ב) שמות כ, ח. פסחים שם.

(ג) רמב"ם שם.

(ד) רמב"ם שם, ובסי' המצות מ"ע קנה. חינוך מצוה לא. וראה גם רש"י נזיר דף ד רע"א (בגירסת הגמרא בפסחים).

(ה) תוס' רבינו יהודה ברכות כ, ב בשם ר"ת. שבלי הלקט השלם סי' קל. מ"מ שם בשם יש אומרים. ארחות חיים ה"י הבדלה סי' יח. בי' הדיעות במאירי כ, ב ד"ה נתגלגל.

(ו) סעיף יט.

ב ותקנו חכמים^י שתהא זכירה זו על כוס של יין^ח בין בכניסתו בין ביציאתו^ט.

ומצוה מן המובחר לקדש סמוך לתחלת כניסתו בכל מה שאפשר^י ואף אם יצא מבית הכנסת^א מבעוד יום יש לו לקדש מיד^ב דכיון שהוסיף מחול על הקדש הרי זה אצלו כניסת השבת^ג ויש לו לקדש מיד סמוך לכניסתו ואחר הקידוש צריך לאכול ג"כ מיד^ד כדי שיהיה הקידוש במקום סעודה^ט ואם אינו תאב לאכול מיד יכול להמתין מלקדש תוך הלילה כמה שירצה כדי שיאכל לתיאבון^ט ויוכל לסמוך על מה שכבר זכרו בתחלת כניסתו בתפלת ערבית שכבר יצא בזה מן התורה שהרי מן התורה אין צריך אלא זכירה בדברים בלבד בלא יין^י והרי זכרו בתפלה^{יח}:

(ז) רמב"ם פכ"ט ה"ו. תוסי' סוכה לח, א ד"ה מאי קושיא. פסחים קו, א ד"ה זוכרהו. מ"א סק"א.

(ח) פסחים שם. וראה גם לעיל סי' קצ ס"ד (במוסגר). לקמן סי' רצו סוף ס"ז.

(ט) גמרא ברכות לג, א. רמב"ם שם. מ"מ שם. וכדלקמן סי' רצו ס"א.

(י) טור ושו"ע ס"א. מ"א סק"א. וראה גם לעיל סי' ער ס"ב. לקמן ס"ט וסט"ז.

(יא) כדלעיל סי' רסו ס"ב. וראה העו"ב (ירות"ו) ח"ז ע' קסט.

(יב) ט"ז ס"ק א. וראה לעיל סי' רסו ס"ג שיכול לקדש מבעוד יום אפילו לא התפלל עדיין. וראה העו"ב שם ע' קעד.

(יג) רא"ש ברכות פ"ד סי' ו. ובריש פי' ערבי פסחים סי' ב. ב"י בראש הסימן. וראה תורת מנחם חייט ע' 32.

(יד) ט"ז שם. וראה לעיל שם.

(טו) כדלקמן סי' רעג ס"א ואילך. וראה לעיל שם אם גם יוצא באכילה זו חובת סעודת שבת.

(טז) ראה לקמן סי' רפח ס"ג.

(יז) כדלעיל ס"א ושי"ב.

(יח) שו"ת רמ"ע מפאנו סי' ב. מ"א סק"א. וראה גם לקמן סי' רפט סוף ס"ג. וראה תהלה לדוד סק"א. בדי השלחן סי' עט סק"א.

ג יש נזהרים שלא לקדש בשעה ראשונה של הלילה^{יט} (דהיינו שעה שביעית אחר חצות היום^כ עיין סי' תכ"ח^{כא}) אלא או קודם הלילה או לאחר שעה תוך הלילה לפי שבשעה הראשונה הוא מזל מאדים וסמא"ל מושל עליו וכבר נתבאר^{כב} שלכתחלה יש לו לקדש מיד בבואו מבית הכנסת מבעוד יום :

יט) תקוני שבת. שו"ת מהרי"ל סי' קסג. מ"א סק"א. וראה אהלי שם ח"ז ע' רה.

כ) שעה שביעית מהשעות השוות אחר חצות האמצעי. ראה אג"ק ח"יב ע' רכו. ח"יג ע' קכ. יגד"ת (נ. י.) ח"י כז ע' ע; קכא. ח"י לג ע' קז. ח"י לד ע' קעא. קיצור הלכות הערה 12.

כא) סי' זה בשוע"ר לא הגיע לידינו.

כב) בסעיף הקודם.

שלחן מנחם ע' ע"א-ע"ה

קסא

הזהירות מלקדש בליל ש"ק בשעה השביעית

חישוב השעות

במ"ש אודות הזהירות שלא לקדש משעה 6-7 בערב שבת^א, הנה מובן שהכוונה לשעה בת ששים רגעים, כי הילוך המזלות שוה הוא בקיץ ובחורף, וגם בחצות היום אין חילוק בין המקומות שבדרום ובצפון, ובמילא שעה הששית היינו שש שעות שוות לאחר חצות היום. (אגרות קודש ח"ב ע' רכו)

◇ ◇ ◇

הנזהרים מלקדש כו' (על פי מש"כ בשו"ע אדה"ז סי' רעא ס"ג) ושואל לחשבון השעות בזה, שנסתפק בהמענה שלי. – ואיני יודע המקום לספק: שליטת כל מזל הוא שעה של ששים מינוט, והסדר בזה ע"פ המבואר בפרש"י שבת (קכט, ב', ובכ"מ), ולכן הנ"ל הוא בשעה שביעית - משעות הנ"ל - אחר חצות היום, כלשון רבנו הזקן שם, וחצות הוא באמצע בין נץ החמה ושקיעת החמה כמובן^ב.

(אגרות קודש ח"ג ע' קכ)

החישוב – על פי חצות האמצעי (הממוצע)

.. ידוע ע"ד החילוק בין החשבון ע"פ מהלך האמתי למהלך האמצעי.

-
- א. בהבא לקמן ראה בארוכה - "נתיבים בשדה השליחות" ח"א ע' נז. "מנהג אבותינו בידינו" (מאנסי תשע"ב) ע' קטו ואילך. "התקשרות" גליון שעט ע' 16. וש"נ.
- ב. יש נזהרים שלא לקדש בשעה ראשונה של הלילה (דהיינו שעה שביעית אחר חצות היום) .. אלא או קודם הלילה או לאחר שעה תוך הלילה, לפי שבשעה הראשונה הוא מזל מאדים וסמא"ל מושל עליו.
- ג. "סדר השעות כשנתלו המאורות והמזלות, שעה ראשונה של רביעי בשבת שימש שבתאי, ובשניה צדק, ואחריו מאדים, ואחריו חמה, ואחריו נוגה, ואחריו כוכב, ואחריו לבנה, נמצאו שבע המזלות לשבע השעות וחוזרים חלילה לעולם. נמצא בסדר זה לעולם סימני מזלות המשמשין בתחלת לילי השבוע - כצנ"ש חל"ם, מוצאי שבת, שעה ראשונה שלו כוכב, תחלת ליל שני צדק, וכן בסדר הזה, וסדר תחלת סימני הימים - חל"ם כצנ"ש, שעה ראשונה של אחד בשבת חמה, ושל שני בשבת לבנה, ושל שלישי בשבת מאדים, נמצא מאדים חוזר בו חלילה בשעה שמינית ביום..".
- ד. היינו אפילו לשיטת המגן אברהם (סי' נח סק"א) ודעימי' הסוברים שלענין זמן ק"ש ותפלה מחשבים את היום מעלות השחר עד צאת הכוכבים, זהו רק לענין זמן ק"ש ותפלה, אולם לענין חצות היום ברור ופשוט לכו"ע שהוא האמצע בין הנה"ח ושקיעת החמה (ראה בזה פסקי תשובות שם אות ג והערה 40).
- ה. היינו הממוצע בין זמן חצות האמיתי של היום הקצר ביותר בשנה וזמן חצות האמיתי של היום הארוך ביותר בשנה. והוא בכל תקופות השנה בשעה 12:00.

ונפ"מ לפועל בנוגע לכו"כ ענינים. ולמעשה נוהגין ע"פ מהלך האמצעי.
ולא עוד אלא אפילו בנוגע להדחיות, אף שלפעמים חילוק בחלק אחד
ממהלך האמיתי – צ"ל משנה קביעות מועדי השנה.

כמבואר כ"ז בהל' קדוה"ח להרמב"ם (פי"ח הי"ב' ובכ"מ. וראה ג"כ שם
ספ"י). ועיין השקו"ט בזה במפרשיו.

ועפ"י יל"פ ולהמתיק מה שראיתי נוהגין בנוגע שלא לקדש בין שעה ו'
לז', שאין מבררין בכל עש"ק בפ"ע מתי חצות האמיתי (שהחמה בראשו)
לדעת שש שעות (השוות) מתי מסתיימות – ובנדו"ז בפרט יש גם הענין
דכיון דדשו בה רבים שומר פתאים ה' (דכן הוא גם בנוגע לת"ח – שו"ת
הצ"צ אה"ע סו"ס י"א. וראה אוצר הפוסקים ס"ב סי' קמד) [ועד"ז הוא גם
בנוגע לשעת התקופה ושפיכת מים^ט].

ובפרט שבמדינתנו נוגע (הקידוש) בעיקר בימות החורף וכו"כ ימים
מעוננים, כן טרודים בהכנות לש"ק – ולא קל לברר הזמן דחמה בראשו.

◇ ◇ ◇

אולם חשוב לדעת שהשעה הנהוגה היום, היא שעה הסכמית בלבד, כי השעות העגולות הנכונות
הן רק במעלות האורך 15, 30, 45 וכו', ובמקומות אחרים (השוכנים בין מעלות אורך אלו) -
התאימו את שעונם לשעות העגולות של מעלות האורך הנ"ל שבסביבתם. ויש לחשב את זמן
חצות האמצעי ע"פ השעון הנכון, וכדלהלן:

בארץ ישראל (שנמצאת במעלת אורך 35 בערך) - השעון מאחר בכ"כ 20 דקות, לעומת השעה העגולה
האמיתית הנמצאת במעלת אורך 30 (אופק קהיר). ולפי"ז חצות האמצעי לעולם הוא ב-11:40
לערך. והשעה השביעית היא 5:40-6:40. בניו יורק ההפרש הוא בכ"כ 4 דקות, והשעה השביעית
היא 5:56-6:56. ראה בפרטיות בספר "ישראל והזמנים" (הארפענעס) חלק א' ע' מג-מד (קיצור
הלכות בשו"ע אדמו"ר הזקן סי' רעא הערה 12).

ו. היינו, מה שדוחין קביעות ר"ה ביום או יומיים ע"פ הכלל (המבואר ברמב"ם הל' קיה"ח פ"ז
ה"א-ג) ש"לא אד"ו ראש", "אלא כשיהיה מולד תשרי באחד משלשה ימים האלו קובעין ראש
חדש ביום שלאחריו", ואז "אם יהיה המולד בחצי היום או למעלה מחצי היום קובעין ראש
חדש ביום שלאחריו", ו"אם יהיה היום שלאחריו מימי אד"ו, הרי זה נדחה לשלאחריו ויהיה
ראש החדש קבוע בשלישי מיום המולד".

ז. ש"בזמנים אלו אין סומכין אלא על הקביעה בזה החשבון האמצעי הפשוט בכל ישראל כמו
שביארנו בהלכות אלו".

ח. "וחשבון שתי התקופות האלו שביארנו דרכם הכל בקירוב הוא ובמהלך השמש האמצעי לא
במקומה האמיתי, אבל במקום השמש האמיתי תהיה תקופת ניסן בזמנים אלו בכמו שני ימים
קודם שתי התקופות שיוצאין בחשבון זה".

ט. ראה רמ"א יו"ד סי' קטז ס"ה. שו"ע אדה"ז או"ח סי' ר' ס"ד (עי' בתחילת לוח היום יום
שחבאו זמני התקופות לשנת תש"ג. ודלא כהדעות (ראה בספר שמירת גוף ונפש ח"א סי' מז
סי' שא"י נוהג היום).

לכאורה הי' צריך להיות – שש שעות אחר חצות האמיתי ("האמצע בין
נה"ח ושקה"ח" – דלכאורה קל לאדם לדעתו – כשהחמה בראשו).

והכוונה ע"פ מה שראיתי נוהגין¹ – שש שעות אחר חצות האמצעי.

(לקוטי שיחות חט"ז ע' 576)

המנהג בזה באה"ק

במ"ש .. שאין חוששין לזה באה"ק ת"ו .. בטח יודיע טעמים של אלו
שאינן חוששים לזה באה"ק ת"ו, ואם הם בר סמכא"א.

(אגרות קודש ח"ב ע' רכו)

◇ ◇ ◇

מש"כ שבאה"ק ת"ו אין נזהרים בזה, הנה אם הוא מנהג מקובל שם,
י"ל הטעם שמלכתחילה לא קבלוהו (והרי גם בשו"ע שם² דייק בלשונו: "יש
נזהרים כו"י וכבר נת' שלכתחילה יש לו לקדש מיד כו"י" – אף שלפעמים
יהי' זה בשעה הנ"ל). והטעם להעדר קבלת מנהג זה (אפילו כשאין זה מיד
בבואו כו"י) – י"ל משום דשומר מצוה לא ידע דבר רע (ראה שו"ע רבנו
סי' תנה סעיפים טו-טז"ד).

1. עמא דבר; בבית אאמו"ר ולאח"כ מה שראיתי בבית כ"ק מו"ח אדמו"ר – היו בלאה"כ
מקדשין זמן רב לאחר שעה השביעית.

י. מענה זה בא בתור השלמה וסיכום לשקו"ט שבקטעים הקודמים (ראה "עבודת הקודש אצל
הרבי מליובאוויטש" (לוין), ע' טו).

יא. ראה "אהלי שם" ח"ז ע' רו – כמה ראיות למנהג אה"ק בפועל. "התקשרות" שם הערה 32.

יב. הדעות שלא חששו לזה – ראה בספר שמירת גוף ונפש ח"ב סי' קכט.
ובמכתב כ"ה תמוז תשכ"א (הובא להלן) כתב רבינו: "לא מצאתי בפירוש בענין זה מנהג שאמרו
חז"ל (יבמות עב, א) מאן דלא קפיד לא קפדין עמי".

יג. בשו"ע אדה"ז שם סיים: "וכבר נתבאר שלכתחלה יש לו לקדש מיד בבואו מבית הכנסת מבעוד
יום". ובס"ב שם כתב ש"מצוה מן המובחר לקדש סמוך לתחלת כניסתו בכל מה שאפשר ואף
אם יצא מבית הכנסת מבעוד יום יש לו לקדש מיד". ואם כן מי שבלאו הכי לא מקדש מיד
כשבא מבית הכנסת, א"כ אכן עליו להמתין עד אחרי שעה השביעית (ובדיוק הלשון "מיד בבואו"
– ולא שעליו להזדרז לצאת מבית הכנסת לביתו – ראה אהלי שם שבהערה יא).

יד. שבמצוה אין חוששין לסכנה, כמ"ש שומר מצוה לא ידע דבר רע. ואדרבא, אם "מחמיר על עצמו
.. לא טוב הוא עושה, שנראה כמזלזל במאמר הכתוב שומר מצוה לא ידע דבר רע". וראה בזה
קובץ אהלי שם שבהערה יא ע' רה ואילך. שלחן מנחם ח"ד סימן יב. ולקמן סימן רג.

הטעם שהביא שבאה"ק ת"ו אין שליטה למזלות, אין נ"ל דשייך לענין זה כיון דלא אישתמיט בשום מקום לפרש כן. וסמוכות לזה מהא דרע"ק (ובודאי גם ברת"י) הרי היו בא"י ובכל זאת הוה דאיגא (שבת קנו, ב"ט). וכן גם ריב"ל ה"י בא"י ובכל זאת כתב אפנקסי' האי מאן כו' (שם קנו, א"ט). ודוחק גדול לומר שכתב על פנקס שלו בשביל תלמידיו שמבבל (על דרך מש"כ בתוס' סוכה מד, א"י), כמובן.

(אגרות קודש ח"ג ע' קכ)

◇ ◇ ◇

לכתבו הטעם – שאמרו שהדברים נאמרו רק בחו"ל שישנו שם ענין ע' שריס"י מה שאין כן בארץ ישראל אשר עיני ה' אלוקיך בה וכו"ט, לכאורה לא משמע כן בסוגיא (שבת קכט, ב"י) דלא מחלקים בהכי כללכא.

וע"פ סוגיא האמורה יש להוסיף עוד טעם לבירור בכל מדינה ומדינה

טו. ר"ע הויא ליה ברתא (=לר"ע היתה בת), אמרי ליה כלדאי (=חוזים בכוכבים. רש"י) ההוא יומא דעיילא לבי גנא (=ביום נישואיה) טריק לה חיויא ומיתא (=יכישנה נחש ותמות), הוה דאיגא אמילתא טובא (=והיא דאגה מאד מכך). ובהמשך הגמ', שנתנה צדקה לפני באותו יום ועי"ז ניצלה.

טז. "האי מאן דבחד בשבא (=מי שנולד באחד בשבת) יהי גבר .. האי מאן דבתרי בשבא יהי גבר רגזן .. האי מאן דבתלתא בשבא וכו'" (הביאור בסוגיא זו – ראה בלקוטי שיחות חט"ו ע' 7).

יז. "דרי יהושע בן לוי שהיה מא"י דאמר מדליקין בה את הנר איירי לבני בבל, וכן פ"ק דשבת (ט, ב) גבי משיתיר חגורו".

והדוחק לפרש כן כאן הוא, כי בתוס' איירי על תלמידיו מבבל שהיו לפניו בא"י (כמ"ש לפני"ז: "שהיה ר' יוחנן אומר לתלמידיו שהיו לפניו מבבל אחד משלכם אומר דהוא רב כהנא שעלה מבבל"), משא"כ כאן צ"ל שכתב על פנקסו דבר שאין לו כל שייכות לבני ביתו ולתלמידיו הנמצאים עמו בא"י, ונוגע רק לתלמידיו שבבבל (ששם שולטים המזלות).

יח. כמבואר בארוכה ברמב"ן עה"ת ויקרא יח, כה. ובכ"מ.

יט. עקב יא, יב.

כ. בגמ' שם: אמר שמואל פורסא דדמא (זמן הקזה) חד בשבתא ארבעה ומעלי שבתא (ביום ראשון, ביום רביעי, ובערב שבת), אבל שני וחמישי לא, דאמר מר מי שיש לו זכות אבות יקזי דם בשני ובחמישי שבי"ד של מעלה ושל מטה שוין כאחד (אדם נדון בכל יום, וב"ד יושבין בעיירות בבי ובה' מתקנת עזרא ואילך, וכיון דיום הדין ופקידה היא, עונותיו נזכרים) בתלתא בשבתא מאי טעמא לא, משום דקיימא ליה מאדים בזווי (שמזל מאדים משמש בו בשעות זוגות .. שעה ראשונה של .. שלישי בשבת מאדים, נמצא מאדים חוזר בו חלילה בשעה שמינית ביום, והיא זוגות).

כא. היינו שהגמרא אינה מחלקת בין חו"ל לא"י, ובשניהם אסור להקזי דם בימים בהם שולט מאדים.

הנוהג בזה במיוחד, כיון דאמרו שם בכגון דא דדשו בה רביס^{כב}, ולכן במדינה שלא נהגו, שומר פתאים ה'כג.

(ממכתב כ"ה תמוז תשכ"א, אגרות קודש מילואים (נמצא בדפוס))

כשמכנים אורחים בביתו

.. לכאורה – על פי שאלתו דנוגע הענין לכשמכנים אורח והלה רוצה לקדש כנ"ל, דהכנסת אורחים בוודאי מדאורייתא^{כד} ושומר מצוה לא ידע וכו'^{כה},

אבל באמת אינו, שהרי בהאורח עצמו אין כאן הענין דשומר מצוה, ובמילא גם אין מקום להבטחת לא ידע, ובדרך ממילא גם על המארח לא שייך לומר זה^{כו}. וק"ל.
(שם)

כב. בגמרא שם (בהמשך להנ"ל הערה כ) מקשינן: מעלי שבתא נמי קיימא בזווי (שהרי .. מאדים בשעה ששית), כיון דדשו ביה רבים (הורגלו בו מפני דוחקן שיהיו קרובים לסעודת שבת ואמרינן . כבוד שבת בדגים גדולים ובמסכת ע"ז אמרינן שני לדם דג), שומר פתאים ה'.

כג. תהלים קטז, ו.

כד. רמב"ם ריש פי"ד מהלכות אבל.

כה. ראה הנסמן לעיל הערה יד.

כו. כנראה מכיון שכל מה שהמארח מזדרז להקדים את הקידוש הוא בשביל האורח, ומכיון שהקדמת הקידוש יכול להזיק לאורח. ממילא איו בזה מצות הכנסת אורחים.

בחדרי תורתך ח"ג – מענה להריל"ג אודות פורס מפה ומקדש

בש"ע אדה"ז סרע"א ס"ג כותב שיש נזהרין
לא לקדש בליל שבת בשעה שביעית (6-7),
ואנ"ש דכאן נזהרים בזה.
אבל ישנם טוענים שאין זה מנהג,
כי בחודש תשרי שהשקיעה היא בין 6-7 (זמן
האמיתי – לא סיווינגס),
וכמה פעמים הורה כ"ק אדמו"ר שליט"א לפרוס
מפה ולקדש בשעה ההיא.
לייבל

שאלת הריל"ג:

בש"ע אדה"ז סרע"א ס"ג כותב שיש נזהרין
לא לקדש בליל שבת בשעה שביעית (6-7),
ואנ"ש דכאן נזהרים בזה.
אבל ישנם טוענים שאין זה מנהג,
כי בחודש תשרי שהשקיעה היא בין 6-7 (זמן
האמיתי – לא סיווינגס),
וכמה פעמים הורה כ"ק אדמו"ר שליט"א לפרוס
מפה ולקדש בשעה ההיא.
לייבל

מענה:

הרי אז אין זה התחלת ענין

שבת קי"ט ע"ב

תניא ר' יוסי בר יהודה
אומר שני מלאכי השרת מלוין לו לאדם
בע"ש מבית הכנסת לביתו אחד טוב ואחד
רע וכשבא לביתו ומצא נר דלוק ושלחן ערוך
ומטתו מוצעת מלאך טוב אומר יהי רצון
שתהא לשבת אחרת כך ומלאך רע עונה
אמן בעל כרחו ואם לאו מלאך רע אומר
יהי רצון שתהא לשבת אחרת כך ומלאך טוב עונה אמן בעל כרחו

אבודרהם) לע' ה'ק (1340) דיני קידוש

וכשיבא אדם לביתו צריך שימצא נרות דולקות ושלחן ערוך כדאמרינן בפרק
כל כתבי הקדש (קט, ב) ר' יוסי בר' יהודה אומר שני מלאכי השרת
מלוין לו לאדם בערב שבת מבית הכנסת לביתו אחד טוב ואחד רע. כשבא לבית
מצא נר דלוק ושלחן ערוך ומטה מוצעת מלאך טוב אומר יהי רצון שיהא לשבת
אחרת כך ומלאך רע עונה אמן בעל כרחו. לא מצא נר דלוק ושלחן ערוך ומטה
מוצעת מלאך רע אומר יהי רצון שיהא לשבת אחרת כך ומלאך טוב עונה אמן בעל
כרחו. יפירש ה"ר מאיר כוכב כי זה הוא לפי סדר המזלות שמזל צדק משמש בשעה אחרונה
של ערב שבת ומלאך שלו צדקיאל שמו וזהו מזל טיב ומאדים משמש בשעה
ראשונה של ליל שבת ומלאך שלו סמאל שמיס וזהו מלאך רע. ונמצא ששניהם
פוגעין זה בזה זה נכנס בהכנסת שבת וזה יוצא ושניהם מלוין לו לאדם עד ביתו.

ה"ר מאיר כוכב[י], דור רביעי לבעלי תוס', תלמיד רבי שלמה הקדוש מדרוש, תלמיד ר"י הזקן והריצב"א,
וראה לקמן במהרי"ל במהגים שמביא פירוש זה בשם מדרש ובשו"ת בשם נמוקי רוקח.

רמב"ם הלכות יסודי התורה פרק ב' ג' (ד'תתצ"ח-תתקס"ה 1138-1204)

פ"ב הלכה ג'

כל מה שברא הקדוש ברוך הוא בעולמו נחלק לשלשה חלקים, מהן ברואים שהן מחוברים מגולם וצורה והם
הווים ונפסדים תמיד כמו גופות האדם והבהמה והצמחים והמתכות, ומהן ברואים שהן מחוברים מגולם וצורה
אבל אינן משתנים מגוף לגוף ומצורה לצורה כמו הראשונים אלא צורתן קבועה לעולם בגולמם ואינן משתנות כמו

אלו, והם הגלגלים והכוכבים שבהן, ואין גולמם כשאר גולמים ולא צורתם כשאר צורות, ומהן ברואים צורה בלא גולם כלל והם המלאכים, שהמלאכים אינם גוף וגויה אלא צורות נפרדות זו מזו.

פ"ג הלכה א'

הגלגלים הם הנקראים שמים ורקיע וזבול וערבות, **והם תשעה גלגלים**, גלגל הקרוב ממנו הוא גלגל הירח, והשני שלמעלה ממנו הוא גלגל שבו הכוכב הנקרא כוכב, וגלגל שלישי שלמעלה ממנו שבו נוגה, וגלגל רביעי שבו חמה, וגלגל חמישי שבו מאדים, וגלגל ששי שבו כוכב צדק, וגלגל שביעי שבו שבתאי, וגלגל שמיני שבו שאר כל הכוכבים שנראים ברקיע, וגלגל תשיעי הוא גלגל החוזר בכל יום מן המזרח למערב והוא המקיף ומסבב את הכל, וזה שתראה כל הכוכבים כאילו הם כולם בגלגל אחד ואף על פי שיש בהן זה למעלה מזה, מפני שהגלגלים טהורים וזכים כזכוכית וכספיר לפיכך נראים הכוכבים שבגלגל השמיני מתחת גלגל הראשון.

הלכה ב'

כל גלגל וגלגל משמונה הגלגלים שבהם הכוכבים נחלק לגלגלים הרבה זה למעלה מזה כמו גלדי בצלים, מהן גלגלים סובבים ממערב למזרח, ומהן סובבים ממזרח למערב כמו הגלגל התשיעי החוזר ממזרח למערב, וכולן אין ביניהם מקום פנוי.

הלכה ג'

כל הגלגלים אינם לא קלים ולא כבדים ואין להם לא עין אדום ולא עין שחור ולא שאר עינות, וזה שאנו רואים אותם כעין התכלת למראית העין בלבד הוא לפי גובה האויר, וכן אין להם לא טעם ולא ריח לפי שאין אלו המאורעין מצויין אלא בגופות שלמטה מהן.

הלכה ד'

כל הגלגלים האלו המקיפין את העולם הן עגולין ככדור והארץ תלויה באמצע, ויש למקצת מן הכוכבים גלגלים קטנים שהן קבועים בהן ואין אותם הגלגלים מקיפין את הארץ אלא גלגל קטן שאינו מקיף קבוע בגלגל הגדול המקיף.

הלכה ה'

מספר כל הגלגלים המקיפין את כל העולם שמונה עשר, ומספר הגלגלים הקטנים שאינם מקיפין שמונה, וממהלך הכוכבים וידעת שיעור סביבתן בכל יום ובכל שעה ומנטייתן מרוח דרום לרוח צפון ומרוח צפון לרוח דרום ומגבהן מעל הארץ וקריבתן יודע מספר כל אלו הגלגלים וצורת הליכתן ודרך הקפתן, וזו היא חכמת חשבון תקופות ומזלות, וספרים רבים חיברו בהן חכמי יון.

כל הכוכבים והגלגלים כולן בעלי נפש ודעה והשכל הם, והם חיים ועומדים ומכירין את מי שאמר והיה העולם,

כל אחד ואחד לפי גדלו ולפי מעלתו משבחים ומפארים ליוצרם כמו המלאכים, וכשם שמכירין הקדוש ברוך הוא כך מכירין את עצמן ומכירין את המלאכים שלמעלה מהן, ודעת הכוכבים והגלגלים מעוטה מדעת המלאכים וגדולה מדעת בני אדם.

Planetary Hours (Wikipedia)

The **planetary hours** are an ancient system in which one of the seven classical planets is given rulership over each day and various parts of the day. Developed in Hellenistic astrology, it has possible roots in older Babylonian astrology, and it is the origin of the names of the days of the week as used in English and numerous other languages.

The classical planets are Saturn, Jupiter, Mars, the Sun, Venus, Mercury and the Moon, and they take rulership over the hours in this sequence.

The sequence is from slowest- to fastest-moving as the planets appear in the night sky, and so is from furthest to nearest in the planetary spheres model. This order has come to be known as the "Chaldean order".^[1]

As each day is divided into 24 hours, the first hour of a day is ruled by the planet three places down in the Chaldean order from the planet ruling the first hour of the preceding day;^[2] i.e. a day with its first hour ruled by the Sun ("Sunday") is followed by a day with its first hour ruled by the Moon ("Monday"), followed by Mars ("Tuesday"), Mercury ("Wednesday"), Jupiter ("Thursday"), Venus ("Friday") and Saturn ("Saturday"), again followed by Sunday,^[3] yielding the familiar naming of the days of the week.

History

The astrological order of the days was explained by Vettius Valens and Dio Cassius (and Chaucer gave the same explanation in his *Treatise on the Astrolabe*). According to these authors, it was a principle of astrology that the heavenly bodies presided, in succession, over the hours of the day. The Ptolemaic system of planetary spheres asserts that the order of the heavenly bodies, from the farthest to the closest to

the Earth is: Saturn, Jupiter, Mars, Sun, Venus, Mercury, Moon (or, objectively, the planets are ordered from slowest to fastest moving as they appear in the night sky).^[4]

In astrological theory, not only the days of the week, but the hours of the day are dominated by the seven luminaries. If the first hour of a day is dominated by Saturn, then the second hour is dominated by Jupiter, the third by Mars, and so on with the Sun, Venus, Mercury, and the moon, so that the sequence of planets repeats every seven hours. Therefore, the twenty-fifth hour, which is the first hour of the following day, is dominated by the Sun; the forty-ninth hour, which is the first hour of the next day, by the Moon. Thus, if a day is labelled by the planet which dominates its first hour, then Saturn's day is followed by the Sun's day, which is followed by the Moon's day, and so forth, as shown below.

According to Vettius Valens, the first hour of the day began at sunset, which follows Greek and Babylonian convention. He also states that the light and dark halves of the day were presided over by the heavenly bodies of the first hour of each half. This is confirmed by a Pompeian graffito which calls 6 February 60 a "Sunday", even though by modern reckoning it would have been a Wednesday. Assuming that this graffito used the sunset naming convention of Valens, it would follow that 6 February 60 was a Wednesday according to the sunrise naming convention used in modern astrology, suggesting that there may be an unbroken continuity of weekdays connecting the modern period to the 1st century C.E. at least.^[5]

https://en.wikipedia.org/wiki/Planetary_hours

פסחים ק"י ע"ב (רשב"ם לע' ד'תת"מ-תתק"כ 1080-1160)

ופקע חביתא כללא דמילתא כל דקפיד קפדי
בהדיה ודלא קפיד לא קפדי בהדיה ומיהו
(6) למיחש מיבעי

כל דקפיד. יותר מדאי
קפדי צהדיה השדים להזיקו ודלא קפיד
כ"כ לא קפדי צהדיה להזיקו. ומיהו
למיחש מיבעי אפילו מאן דלא קפיד
דלא קפדיקן¹⁹ צהדיה דאי תימא דלא
קפדי צהדיה כלל א"כ זוגות למה נזכרו
צגמרא כך היה להם לחכמים לומר לא
יזהר אדם צוגות דלא לקפדו צהדיה:

ואמר

שמואל פורסא דדמא חד בשבתא ארבעה
ומעלי שבתא אבל שני וחמישי לא דאמר
מר מי שיש לו זכות אבות יקז דם בשני
ובחמישי שב"ד של מעלה ושל מטה שוין
כאחד בתלתא בשבתא מאי טעמא לא
משום דקיימא ליה מאדים * בזווי מעלי
שבתא נמי קיימא בזווי * כיון דדשו ביה רבים
שומר פתאים ה'

דקיימא ליה מאדים

בזווי. שמואל מאדים משמש צי בשעות
זוגות ומזל מאדים ממונה על החרב
ועל הדבר ועל הפורעניות והזוגות
קשין שהן רשות לשדים כדאמר
בפסחים (דף קי:) והפורעניות מוכנין.
שנ"מ חנכ"ל סדר השעות כשנחלו
המאורות והמזלות שעה ראשונה של
ד' בשבת שימש שבתאי ובשניה לדק
ואחריו מאדים ואחריו חמה ואחריו
נוגה ואחריו כוכב ואחריו לבנה
נמצאו ז' המזלות לז' השעות וחוזרים
חלילה לעולם נמצא בסדר זה לעולם
סימני מזלות המשמשין בתחלת ליל
השבע כלנ"ש חל"ס מוצאי שבת שעה
ראשונה שלו כוכב תחלת ליל שני
לדק וכן בסדר הזה וסדר תחלת
סימני הימים חל"ס כלנ"ש שעה
ראשונה של אחד בשבת חמה ושל
שני בשבת לבנה ושל שלישי בשבת
מאדים נמצא מאדים חוזר צי חלילה
בשעה שמינית ציוס והיא זוגות אבל
שאר ימים אין מאדים בזוגות שלהם
אם לא חלילה וכלילה אין דרך להקזי:
מעלי שבתא נמי קיימא מאדים בזווי.
שהרי שעה ראשונה של יום נוגה
לפי הסדר של חל"ס כלנ"ש תחלת
הימים וכיון שתחלתו נוגה וסדר
הליכתו שנ"מ חנכ"ל נמצאו מתחילין
לחזור חלילה בשעה רביעית נמצא
מאדים בשעה ששית: כיון דדשו ביה
רבים. הורגלו צי מפני דוחקן שיהיו
קרובים לסעודת שבת ואמרין
בפירקין דלעיל (ד' קיח:) כבוד שבת
בדגים גדולים ובמסכת ע"ז (ד' כט.)
אמרין שני לדס דג:

דקאי מאדים בזווי. ברביעי נמי קאי מאדים בזווי בסוף היום
אלא לא חשו חכמים לכך דאין דרך להקזי כל כך בסמוך
ללילה:

שמות מזלות כוכבי לכת: כל"ש צמח"נ

Mercury	כוכב
Moon	לבנה
Saturn	שבתאי
Jupiter	צדק
Mars	מאדים
Sun	חמה
Venus	נוגה

סימן לילות: כצנ"ש חל"ם. סימן ימים: חל"ם כצנ"ש

לוח המזלות ושיטות רש"י והרמב"ם

X		X		X		X		X		X														זוגות
					X	X					X													זווית
24	23	22	21	20	19	18	17	16	15	14	יום	12	11	10	9	8	7	6	5	4	3	2	1	מתחילת הלילה
6	5	4	3	2	חצות היום	12	11	10	9	8	7	6	5	4	3	2	חצות הלילה	12	11	10	9	8	7	מחצות הלילה
ש'	ל'	כ'	נ'	ח'	מ'	צ'	ש'	ל'	כ'	נ'	חמה	מ'	צ'	ש'	ל'	כ'	נ'	ח'	מ'	צ'	ש'	ל'	כוכב	יום א'
ח'	מ'	צ'	ש'	ל'	כ'	נ'	ח'	מ'	צ'	ש'	לבנה	כ'	נ'	ח'	מ'	צ'	ש'	ל'	כ'	נ'	ח'	מ'	צדק	יום ב'
ל'	כ'	נ'	ח'	מ'	צ'	ש'	ל'	כ'	נ'	ח'	מאדים	צ'	ש'	ל'	כ'	נ'	ח'	מ'	צ'	ש'	ל'	כ'	נוגה	יום ג'
מ'	צ'	ש'	ל'	כ'	נ'	ח'	מ'	צ'	ש'	ל'	כוכב	נ'	ח'	מ'	צ'	ש'	ל'	כ'	נ'	ח'	מ'	צ'	שבתאי	יום ד'
כ'	נ'	ח'	מ'	צ'	ש'	ל'	כ'	נ'	ח'	מ'	צדק	ש'	ל'	כ'	נ'	ח'	מ'	צ'	ש'	ל'	כ'	נ'	חמה	יום ה'
צ'	ש'	ל'	כ'	נ'	ח'	מ'	צ'	ש'	ל'	כ'	נוגה	ח'	מ'	צ'	ש'	ל'	כ'	נ'	ח'	מ'	צ'	ש'	לבנה	יום ועש"ק
נ'	ח'	מ'	צ'	ש'	ל'	כ'	נ'	ח'	מ'	צ'	שבתאי	ל'	כ'	נ'	ח'	מ'	צ'	ש'	ל'	כ'	נ'	ח'	מאדים	שבת קודש

רבינו חננאל שבת קכ"ט ע"ב (ד'תשכ"ו-תתט"ז 965-1055)

בתלתא קאי מאדים בזווי. פי' בשתי שעות שהן זוגות יום שלישי שעה שמינית מאדים ושעה שתיים ועשרים מאדים ושכך סידור הכוכבים חל"ם כצנ"ש בימים נמצא יום אחד שעה ראשונה כוכב חמה יום שני שעה ראשונה כוכב לבנה. יום ג' שעה ראשונה כוכב מאדים יום ד' שעה ראשונה כוכב [כוכב]. יום ה' שעה ראשונה כוכב צדק יום ו' שעה ראשונה כוכב נוגה יום ז' שעה ראשונה כוכב שבת וסידורן חל"ם כצנ"ש בימים כצנ"ש חל"ם בלילות וסידוריהן חנכ"ל שצ"ם. וכיון שביום ג' עומד מאדים בשעה שמינית והן זוגות ובשעה כ"ב והן זוגות חיישינן לסכנה. וכיוצא בזה בשני ובחמישי משום הכי חיישינן לסכנה. כי מאדים הוא ממונה על הדם ואקשינן עלה והא יום ו' הוא דמעלי שבתא דקאי מאדים בשעה ששית ובשעה עשרים והן זוגות. ואמרת פורסא דדמא חד בשבא וארבעה ומעלי שבתא. ולא מצאו לו פירוק. והשיב אף על פי שהוא כן כיון דרשו בה רבים להקיז ביום ששי שומר פתאים ה'.

ספר הערוך (לע' ד'תשצ"ה-תת"ו 1035-1106)

זו [איין פאר]. (ב"מ קטז ובב"ב גב שבועות מו)
רבא אפיק זווא דסרבלי וספרא דאגדתא מיתמי
בדברים העשויים להשאיל ולהשכיר. (ע"ז עה) אי
הכי אפי' זווא דסרבלי נמי אמר ליה רבא כלי סעודה
אמורין בפרש' פי' שני סרבליים (שבת נד סוכ' ד)
אתמ' רב ורבי חנינ' ורבי יוחנן ורב חביב' מתנו
בכוליה סדר מועד כל כי האי זווא חלופי ר' יוחנן
ועייל רבי יונתן (ברכות כב) רבי יוחנן ורבי
יהושע בן לוי ורבי אלעזר ורבי יוסי בר' חנינא
פי' נמצאו תרי זווי רבי יוחנן ורבי יהושע בן לוי
זווא חד רבי אלעזר ורבי יוסי ברבי חנינא זווא
חד חד מהאי זווא וחד מהאי זווא כגון רבי יוחנן
ורבי אלעזר ורבי יהושע ורבי יוסי או אפכא רבי
יוחנן ורבי יוסי ורבי יהושע ור"א (כתובות עא)
אם תמצא לומר זווי קתני (שבת קכט) בתלתא
מאי טעמא לא משום דקאי מאדים בזווי פי' יום ג'
יבא מאדים ב' פעמים בזווי בשעת ח' ובשעת כ"ב
משום הכי חיישינן לסכנה כי מאדים ממונה על הדם
זה פי' ר"ח ז"ל.

ספר העיבור לר' אברהם בר חייא הנשיא (לע' ד'תתכ"ה-תתק"ה 1065-1145)

מאמר א' שער העשירי

והכוכב הכשמש מן הלילה או מן היום
בשעה ראשונה אמרו עליו שהוא מושל ביום ההוא או בלילה ההוא משני
שהוא משמש בעולם בכל זמן שהחמה הולכת על הארץ מצת זריחתה בקצה
המזרח עד שהיא שוקעת או משקיעתה עד שהיא זורחת על הענין הזה,
הכוכב משמש שעה ראשונה ביום בקצה פאת מזרח כשהחמה זורחת עליהם
וכשתפנה שעה אחת מן היום בקצה מזרח והשעה השנייה באה וכוכב אחר
מתחיל לשמש בפאת מזרח תמצא החמה זורחת על מקום אחד מן הארץ,
והכוכב ההוא משמש במזרח בשעה ראשונה, משמש במהום ההוא בשעה
ראשונה שלהם, וכן החמה זורחת על מקום אחר מקום והכוכב ההוא משמש
בשעה ראשונה במקום אחר מקום, עד סוף שנים עשרה בקצה מזרח ותהיה
החמה שוקעת וזורחת על שוכני מערב והכוכב ההוא משמש בשעה ראשונה
לשוכני מערב כאשר שמש בשעה ראשונה במזרח, ותמצא הכוכב ההוא משמש
במקום אחר מקום מסוף מזרח עד סוף מערב עד השלמת י"ג שעות, זה
מנהג היום, וכן הכוכב המושל בלילה בשמוש שעות הלילה משקיעת החמה
במזרח עד זריחתה עליהם

חדושי הריטב"א שבת קכ"ט ע"ב (לע' ה"י-צ' 1250-1330; יצא לאור בתש"נ)

משום דקיימא מאדים בזוגי. שמשמש בשעות זוגות, ומאדים ממונה על הדבר ועל החרב, והזוגות הם
קשים לשדים שיש להם רשות כדאמרינן בפסחים (ק"א) והפורענות מוכן, וכיצד ישתמש מאדים בזוגי
בתלתא בשבא, שצ"ם חנכ"ל, סדר השעות כשנתלו ליל רביעי בשבת, שעה ראשונה שמש שבתאי ואחריו
צדק ואחריו מאדים ואחריו חמה ואחריו נוגה ואחריו כוכב ואחריו לבנה, נמצאו שבעה מזלות לשבע שעות
וחוזרים חלילה, נמצא בסדר הזה לעולם סימני המזלות המשמשין בתחלת ליל השבוע כצנ"ש חל"ם,
מוצאי שבת שעה ראשונה שלו כוכב ותחלת ליל שני צדק וכן כולם, ותחלת הימים חל"ם כשנ"ץ, יום
ראשון שעה ראשונה חמה ויום שני שעה ראשונה לבנה וכן כולם, נמצא שתחילת יום שלישי מאדים,
כשחוזרות חלילה תמצא מאדים בשעה שמינית, הן הן זוגות, ובשאר הימים לא תמצא אם לא בלילה,
ובלילה אין זמן הקזה, כך פרש"י ז"ל, וכן פירשו הגאונים ז"ל, והוא תימה דהא בכל הימים קאי מאדים
בזוגי חוץ מיום ראשון שהוא בשעה שביעית אבל ביום רביעי תמצא אותה בשעה אחרונה דהוי זוגות
וביום שני לשעה רביעית וביום חמישי לשנית, וי"ל דאין הכי נמי, אבל לשני הא איכא טעמא אחרינא, ויום
רביעי נמי דכיון דקאי מאדים בשעה אחרונה הרי הוא כאילו הוא בלילה שאינו מעלה ולא מוריד.

מעלי שבתא נמי קיימא מאדים בזוּי. שהרי התחלתו נוגה וכשחוזרים חלילה יבא מאדים בשעה ששית. כיון דדשו בה רבים. שהורגלו בו להקיז מפני דוחקם שיהו קרובים לסעודת שבת ואמרינן לעיל (ק"ח ב') כבוד שבת בדגים גדולים ובמסכת ע"ז (כ"ט א') אמרינן שני לדם דג.

והרמב"ם ז"ל פירש בזוגי מלשון קרן זוית, שתמצא שהגלגל המסבב את העולם יש בו י"ב מעלות ולכל מעלה שלשים מעלות שתמצא בין כולם שלש מאות וששים מעלות, וכן כתב ז"ל בקידוש החדש (פי"א ה"ז), והגלגל הוא חלוק לארבעה חלקים ולכל חלק תשעים חלקים, ולכל תחלת תשעים וסוף תשעים הוא קרן זוית בגלגל, וכשמאדים שולט בתחלת היום בקרן זוית או באמצע היום בקרן זוית הוא שולט על החרב ועל הדבר, ולא תמצאנו אלא בתלתא בשבא שתחלתו מאדים בצד מזרח ומעלי שבתא בסוף תשעים שהוא קרן זוית, שהרי תחלת יום שישתמש בשעה ראשונה נוגה נמצא ששעה ששית משמש מאדים בחצי היום באמצע הגלגל שהוא קרן זוית, אבל בשאר הימים לא תמצאנו מאדים בקרן זוית בתחלת היום או באמצע היום, כן כתב בתשובה אחת.

ראבי"ה ח"א ס"ר (בע' ד'תת"ק-תתק"פ 1140-1220~)

דאמר רבא יום טוב שחל להיות בשבת שליח צבור היורד לפני התיבה ערבית אינו צריך להזכיר של יום טוב שאילמלא שבת אין שליח צבור יורד ערבית ביום טוב, ואפי' בשבת לא נתקן אלא משום סכנה. יש מפרשים סכנה להשאר בשדה, כי בתי כנסיותיהן היו בשדה. ויש מפרשים משום דבתחילת ליל שבת קאי מאדים בזוּי.

עירובין נ"ו ע"א (הר"י חי לע' ד'תתע"ה-תתק"נ 1115-1190)

22

ספר העיבור לראב"ח הנשיא

השער העשירי

מדבר על שעות היום וחלקיו ועל אופן איזה מקום אנו מונין שעות היום במולדות ובתקופות ועל שמשי הרקיע המושלים בכל יום ובשעותיו :

היום נחלק לדברי ר"ל ולדברי שאר החכמים בכל האומות לכ"ד חלקים שוין שהן נקראין שעות, בלילה מהן י"ב שעות כמנין מזלות הרקיע או כמנין חדשי השנה, וכן ביום י"ב שעות ובכל שעה ושעה מהן היא ממהלך הגלגל בחמה ש"ו חלקים אשר הן חלק אחד מכ"ד חלקים מחלקי הרקיע אשר הן ש"ס חלקים ועל המדה הזאת חושבין כל האומות את שעותן השוות פ"ו חלקים בכל שעה, אבל לדברי ר"ל השעה נחלקת לאלף ושמונים חלקים שהן שלשה כפלים מחלקי הרקיע, ובהגיענו בעו"הש לפרש מדת החדש יתברר לך הטעם אשר חלקו ר"ל השעה לחלקים האלה, ועוד חלקו חלק מחלקי השעה לע"ו חלקים שקורין להם רגעים מפני שהוצרכנו בחשבון התקופות לחלק את החלק לכל הרגעים האלה כאשר יתברר לך במקומו בעו"ה, והשעות האלה אינן נהוגות מנהג שוה ביניהן בכל ימות השנה אלא במקומות השוכנים על קו השוה אשר בארץ, אבל בשאר מקומות הישוב אין שעות היום שוין לעולם אלא בשני ימים בלבד מימות השנה כאשר פורש בשאר הראשון מן המאמר הזה, ואע"פ שאין הלילה והיום שוין במדתן חמצא כל אחד מהן בפני עצמו נחלק ל"ב

חלקים שוין ויהיה כל אחד ואחד מן הלילה ימן היום בכל העולם מי"ב שעות, אלא שחלקי שעות האחר מהן מוסיפין או גורעין מחלקי שעות השני, כגון אם יהיו חלקי שעה אחת בלילה הזה י"ו חלקים יהיו חלקי שעה אחת ביום ההלוי בו י"ג חלקים וכן בחילופא עד שיהיו שתי השעות אחת מהלילה ואחת מהיום שתייהן יחד ל' חלקים במדתו ושניות הלילה עם שעות היום כלן יחד ש"ס חלקים בחלקי הרקיע כך מנהגן בכל הישובי ומדברי רבותינו ז"ל למדנו החילוף אשר בין הימים והלילות במשכנות הארץ כאשר הם אומרים מהקופת השרי עד תקופת ניסן הלילה עורפת על היום, מתקופת ניסן עד תקופת השרי היום עורפת על הלילה, בתקופת ניסן ותשרי שניהן שוין בכל העולם, יכיון שלמדנו הענין הזה מדברי רבותינו ז"ל והיו בקיין בו בקבלה להם וראינו שהם חושבין מולדות ותקופות על שעות וחלקים שהן שוות במדתן כל ימית השנה ולא צוו עלינו לחלף מדות השעות בין היום ובין הלילה לא בימי החורף ולא בימי הקיץ ולא בחשבון התקופות ולא בחשבון המילודית נתברר לנו בירור יפה שאין בו שום סטיקא שכל החשבון הזה קבעו איתו על ימות קו השוה אשר בארץ, ואחר שנתברר לנו הענין הזה באנו להקדיר ולומר בידוע

ספר העיבור לראב"ע (ד'תתמ"ט-תתקכ"ד 1089-1164)

והעד השביעי מפאת רוחב המדינות כי עלית מעלות גלגל המזלות ישתנה בכל מדינה ומדינה על כן יאריכו הימים ויקצרו, והנה שעות שמואל בכל תקופותיו שוות וזה לא יתכן כי אם אמרנו שתקופתו אמת וחלקי ימי כל התקופה שווים ותקופת תמוז ז' שעות ומחצה מהלילה הנה תהיה בירושלים בשעה העשירית מהלילה ובמדינת וירונא בשעת י"ב ובאנגלטירא בשעת ב' מהיום ולא יוכל טוען לומר כי שעותיו הם שעות מאותות כפי כל לילה וכפי כל יום כי בחלקים שווים חלק הכל בשוה על כן יתעו האומרים שהמולד יהיה בכך שעות מהיום כי יוציא אל הלילה י"ב שעות, והאמת שיאמר שהמולד יהיה רחוק כך וכך שעות ישרות מתחלת הלילה ועוד אפרש זה, ואם טען טוען אנה

רמב"ם הלכות קידוש החודש פרק ו' הלכה ב'

היום והלילה ארבע ועשרים שעות בכל זמן, שנים עשרה ביום ושנים עשרה בלילה, והשעה מחולקת לאלף ושמונים חלקים....

יעב"ץ עירובין נ"ו ע"א (תנ"ח-תקל"ו 1698-1776)

לא משבחת הא דאמר אין בו'. ג"צ ל' דאירי במקום שיום ולינה שוין כגון בקו השוה. או דלג חשנין אלא י"צ שעות לעולם צין ליום צין ללילה והעודף נחלק לשני חלקין שוין לפניו ולאחריו כמ"ש בלמ"ש פ"א דצרכות וצמו"ק א"ח ס"א צס"ד: (יעב"ץ)

תיקוני שבת להאריז"ל¹ (נד' שע"ב) (מהד' ווייס)²

ואחר התפלה לא יעבדו הרצה צצית הכנסת, מפני שמנוה להקדים לקדש היום, וכל הזריז הרי זה משוּבָּת, וסודו מצוּאר למטה, קודם שיבא ממשלת סמאל וכוכב מאדים, בתחילת ליל שבת כידוע.

והיבדק בהכנסת לציתם, יאמרו כנגד השלחן שהעריכו, ומנורה שהדליקו לכבוד שבת מלכתא, תפילה זו המהוללה המוזכרת למטה, בכוונה וברעותא דלצא בשמחה ובחדוּא, והטעם כי שני מלאכים הם מלוין לו מצית הכנסת לציתו, אחד טוב ואחד רע כמאמר רבותינו זכרונם לצרכה צפרק כל כתבי (שבת קיט:), ואלו השני מלאכים הם נדקיאָל סמאל, ונדקיאָל משמש בשעה אחרונה של ערב שבת, וממשלתו על כוכב נדק, וסמאל בתחילת ליל שבת, וממשלתו על כוכב מאדים, ונדקיאָל הוא הטוב, וסמאל הוא הרע, על פי ה' הם עומדים על משמרתם, על פי ה' יחנו ועל פי ה' יסעו.

ואם ימצא שלחן מטה נר כראוי, אז מלאך נדקיאָל מעוטר עם השכינה שנקראת נדק כידוע (זוה"ק דף רלו.), ומשמן משחת קודש על ראשו, 'שמן' צא"ת צ"ש 'צי"ט', והוא שם גדול ועצום שעולה אהי"ה, וצא על ידי אחד ועשרים פסוקים הנזכרים [בשני המזמורים מזמור שיר ליום השבת וזה' מלך כמפורש לעיל], ההתעוררות צא מאהיה אשר אהיה לראש מלאך נדקיאָל, והוא מצרך כדברי רבותינו זכרונם לצרכה כנוכר, ומלאך רע נתהפך אז לסניגור, כי כן הוא האמת, על פי דברי רבי שמעון בן יוחאי כנוכר, כי כבר כל הדינים נסתלקו, וכוונת ביאתו אדרבה לצרך את ישראל.

¹ רצ"ד-של"ב 72-1534.

² מצאתי בס' 'קבלת האר"י' ח"א, לרב יוסף אביב"י, שמוכיח שרבי יהודה הכהן מקראקא, בעל התיקוני שבת, קיבל את תורת האר"י מחבמי שלוניקי, ובראשם רבי יוסף ב"ר משה ששון (ע' 499). הוא מצטט (ע' 361) מפנקס הר"י ששון, שנמצא בכת"י בספריית אוקספורד, שכתב, "קבלת שבת מבעוד יום", ואולי הוא רמז לדברי התיקוני שבת.

מהרש"א [חדושי אגדות] (שט"ו-שצ"ב 1555-1631) תענית ח' ע"ב

שמש בשבת צדקה כו' יראי שמי כו'. פרש"י יראי שמי שומרי שבת עכ"ל ועי"ל דמשמע ליה דאיירי בשבת מהאי לישנא דשמש צדקה והוא מבואר כי מהלך ז' המזלות סדרן הוא שצ"ם חנכ"ל ותחלת הלילות של ז' ימי השבוע כצנ"ש חל"ם ותחלת היום חל"ם כצנ"ש נמצא בשבת בתחלת הלילה מתחיל מאדים ובתחלת היום מתחיל שבתאי וב' מזלות אלו מאדים ושבתאי מורים על הרע כמפורש בפ' מפנין ובפ' מי שהחשיך וכוכב צדק שהוא מורה על הטוב כדאיתא שם הוא משמש אותה שעה שקודם ליל שבת קודם מזל מאדים וגם הוא מתחיל שעה אחת על יום שבת אחר מזל שבתאי **ומטעם זה ציונו הקדוש ברוך הוא לקבל שבת בתוספת שעה אחת קודם הלילה שמתחיל מאדים שעדיין צדק משמש באותה שעה שקודם לילה** וכן ביום השבת לא כתיב בו בבקר שיש לשהות שעה אחת על היום לפי שבאותה שעה משמש מזל שבתאי עד שיתחיל לשמש אח"כ מזל צדק ולפי שבאותה שעה שקודם לילה עדיין הוא יום והשמש זורחת במזל צדק וכן שעה אחת ביום מתחיל נץ החמה במזל צדק על כן אמר שמש צדקה שהשמש הוא במזל צדק בסוף ערב שבת בתחלת שבת קודם מאדים וגם הוא במזל צדק בתחלת זריחתה ביום שבת אחר שבתאי והיינו וזרחה לכם יראי שמי בקבלת שבת בין ביום ובין בלילה שתהיה השמש במזל צדק מרפא בכנפיה:

ובזה חבין מ"ש. בתיקונים ישנים תיקון מ"ח
 בסופו כל המוסף מחול אל הקודש כפי כוספתו מוכיפין לו נשם יחיר'
 פ"ס ולכאור' חין לזה טעם ועם מ"ש יובן כי צמד' שמדד להוסיף
 נשמות על ישראל מודלין לו ליתן ג"כ נשם יחיר'. עוד יש כול' אחרת
 בהוספת מחול על הקודש ואגב יבואר מש"ס בפרשת שופטים
 לדק לדק חרדוף למטן תמי' וירשת את הארץ וגו' וקשה כפל דק למט
 לי ועוד שדרז"ל מזה הלך אחר בית דין יפה וכיכא רמיוז בפסוק: וגם
 יבואר הפסוק בהכילים אחת מארץ חלמה ולדק משמים נשקף גם ה'
 יתן העובד וארצו חתן וכול'. ולכבין כל זאת נקדים מ"ש הרב הגדול
 מהרש"א בחידושי-אגדות פ"א ממסכת תענית וז"ל שבע' מזלות של"ס
 חג"ל הנה בתחילת הליל' מימי השבוע משמש כל"ס חל"ס נמלא מגיע
 מזל מאדים בתחילת ליל שבת ובתחילת הימים משמש חל"ס כל"ס נמלא
 מגיע לתחילת יום שבת שבתאי והנה מאדי"כ ושבתאי"ס הם שניהם מורי'
 על רעות רחמנא לילן כדאמרינן פ' מי שהחשיך ומעטס זה לריך להוסיף
 מחול על הקודש שט' אחת מע"ש באז צסוף טעה דע"ש משמש מזל
 לד"ק כדי להתחיל קדושה ליל שבת במזל לדק ובשבת בבוקר למחרת יום
 השבת אחר טעה אחרון' שלא תתחיל לשבות מיד בבוקר בשליש' שבתאי
 אלא בשלישית' לדק ולא במזל שבתאי וע"כ לא נאמר בשבת בבוקר
 בבוקר שאין לריך להתחיל מיד באור הבוקר שביטת יום שבת אלא
 אחר טעה בזמן שלדק שולט ע"כ והנחת דבריו בקיפוא לעיל בפרק שני
 ודע עוד מ"ש החוכמי' הביאם השב"ל אמור"ס דכ"ד ע"א וב' בענין
 המזלות שכל מכות הרג ואכזרין וכל מכות רעות באים ע"י מאדים וכל
 טילפול ועקרנות הארצות ושבי ורעב ע"י שבתאי ע"ש באריכות וז"ל
 בזש"ס לדק חרדוף ב' פעמים ר"ל יש לך לרדוף בני פעמים אחר
 שליטת מזל לדק הא' בע"ש כשהוא שולט בשעה אחרון' שלא חכנס לשבת
 בשליטת מאדים ושנית יש לך לרדפו בבוקר למחרת יום שבת שלא
 תתחיל לשבות מיד בבוקר בשליטת שבתאי אלא בשליטת לדק שהוא שט'
 על הבוקר וכ"כ למה ואומר בכתוב נגד שליטת מאדים למטן תמי' כי
 במזל הזה גורם מות ואכזרין וע"כ יש לך לרדוף אחר לדק כדי שחתי'
 ונגד שליטת שבתאי אומר וירשת את הארץ אשר ה' אלהיך ייתן לך כי
 הוא גורם עקיר' מן הארצות ע"כ חרדוף אחר לדק וירשת את הארץ
 פס' שנתן לך ק"ה ולא חלסרך למלמל מן הארץ ודע עוד כי תרי בחי
 דמים רעים הם מאדים ושבתאי כנזר בזוהר כי תלא ובתיקונים ובז"מ
 צפי' של יואל משה של"ס כוחות כפומא' יש במאליב וכו' מנין מאדים
 וכו' סנהדרין שפומא' כיגד ל"ס סנהדרין שנקדוש' ע"א סנהדרין

גדול' וק"ג סנהדרי קמל' וסכינ' על גביהן הם מנין ל"ה כוחים בסומא'
 וכולם נכללים במאדים מנין ל"ה כולם שופכי דמים אבל סנהדרין שנקדוש'
 בקראים יפ"ה עינים מנין יפ"ה ולכך כשרא' שמואל אח' דוד אדמוני
 חשב שהוא שופך דם כעשו הבא ממאדים שלכך סי' גם הוא שופך דם
 וסי' אדמוני ולכך נאמר לו עכ' יפה עינים ר"ל הוא מאותן ל"ה כוחות
 שנקדוש' בקראים יפ"ה עינים ע"ש דברים ערבים וטובים מה שקבל
 מרבו . ומעתה מה מחוק לחיד דרו"ל שזכרנו לדק' לדק' תרדוף הלך
 אחר ב"ד יפה כי גם רז"ל הבינו פשט הכתוב כמ"ש. וכדי לגלות שק
 כוונת הפסוק אמרו הלך אחר ב"ד יפה. ר"ל מה שהזכיר' בתור' שתלך
 אחר לדק' ב"פ היינו אחר ב"ד. לדק' הקדוש הנקרא. ב"ד יפה אבל אם
 לא תרדוף אחר לדק' ב"פ תבא בשלימת מאדי"ם נשכחא"י וחס' ב"ד שאין
 נקראים ב"ד יפה אלא ב"ד מאדים ע"ש שכולם שופכים דמים . ואיחא
 גמי בזוהר שכל ימי החול מתקרב הס' של שבת אל אותיות ק"ר באלפ"א
 ביחא ונעש' שקר ובשבת מתחברת אמת וחסוד א"ס ס' טוב מ"שבת רגליך
 ד"ה אמת כמ"ש בעל מגלה עמוקות סי' ונ"ל שז"ה שאל' הכתוב אמת
 מארץ האמת ולדק' משמים נשקף ר"ל אימתי הוא ראוי שהלמיח האמת
 דהיינו שיחיל השבית' של שבת בצ"ש ולמחרתו שעי"ז. האמת האמת
 בעולם בזמן שמזל לדק' משמים נשקף ואז הוא ראוי לשבות בערב שבת
 ולמחרת שבת ולכך לא אמר תשקף גבי' לדק' כי לא בא להזכירו שתשקף
 כי בכל זמן שמגיע עתו להאיר מאליו הוא מאיר אבל שביחת שבת שבו
 מהחיל להאיר האמת בעולם פעמים מאחרים סבריות ופעמים מקדימין
 סן צע"ש הן למחרת שבת לכך בא כמזכיר שצ"פ לא תאחר מלשבות
 שיאיר האמת אלא בזמן שמזל לדק' נשקף משמים וא"ת כ"כ למס' ואומר
 ככתוב גם ה' יתן הסוב וארצנו חתן יבול' ור"ל לפי שהמזלות האלה
 הם מורים על כל הרעות והרעב הבא לעולם וע"י שיחילו האמת שהיא
 שבת בממשלה לדק' ולא יבא בממשלתם אז יתן ה' הסוב היפך רעחס
 וארצנו חתן יבול' היפך הרעב שבה על ידם.

המזלות ע"פ קבלה והמלאכים הממונים עליהם

רזיאל המלאך (לר"א מגרמייזא בעל ס' הרוקח לע' ד'תתק"כ-ה' 1160-1240)

(מהד' בסוד קדושים ע' ע"ו-פ')

ברקיע אהל יפה ונאה מתקן לשמים וגדול הוא מלא אורה, שנאמר לשמש
שם אהל בהם. והרקיע חלק עוביו לז' כוכבים, ושבתי למעלה מכולם כך:

מיכאל על שבתי ממונה

ברכיאל על צדק ממונה

גבריאל על מאדים ממונה

רפאל על חמה ממונה

חסדיאל על נוגה ממונה

צדקיאל על כוכב ממונה

ענאל על לבנה ממונה

שבת"י קר ויבש כקרח וככפור. צד"ק חס ולח ממוסך בינוני. מאדי"ס חס
ויבש כאש. חמ"ה כולה אש. נוג"ה קר וחם. כוכ"ב קר וחם יבש לח מעט. לבנ"ה
ממוסך בקור וחום:

בסוד קדושים

מיכאל על שבתי ממונה וכו'. ומהרח"ו זלה"ה בהקדמתו על ספרו גורל הקודש
סדרן כך וז"ל, ואלו הם המלאכים המושלים על שבעה כוכבי לכת: על שבתי,
קפציאל. צדק, צדקיאל. מאדים, סמאל. חמה, רפאל. נגה, ענאל. ככב, מיכאל.
לבנה, גבריאל. ואלה המלאכים השולטים על יב מזלות: טלה, חסדיאל. שור,
ברקיאל. תאומים, נוריאל. סרטן, רעמיאל. אריה, סרביאל. נ"א שרדיאל. בתולה,
סריריאל. נ"א אדיריאל. נ"א שרידיאל. מאזנים, עניניאל. עקרב, להקיאל. קשת,
צדקיאל. נ"א נהקיאל. גדי, קבניאל. דלי, קנאל. דגים, סרהריאל. וי"א סוהריאל,
עכ"ל:

באלו ד' מעונות יודעים החוזים שני חיי האדם אשר יולד במזל כוכב כיצד איך יודעים החוזים חיי האדם, בשעה שהולד יוצא לעולם, המזל הצומח העולה מן המזרח הוא בית חיו. ואם היה בית שבת"י מזל הצומח שניו יהיו נ"ז א' אם צדק שניו יהיו ע"ט ב' אם מאדים יהיו ס"ו ג' אם כוכב נוגה שניו יהיו כ"ב ד' ואם כוכב חמה יהיו שניו ע"ז ה' ובלבד שיהיה המזל בביתו:

שבת"י ממונה על הרוח, ועל העניות, ועל החבורה, על חולי ומכה הטמונים בגוף, ועל המיתה. צד"ק ממונה על החיים, ועל השלום, ועל הטובה, ועל השמחה, ועל העושר, ועל הכבוד, ועל הגדולה, ועל המלכות. מאדי"ם ממונה על הדם, ועל החרב, ועל הרשע, ועל השטן, ועל המלחמה, ועל הנקמה, ועל הקנאה, ועל בעלי ריבות, ועל המכות, ועל הפצעים, ועל הברזל, ועל האש, ועל המים, ועל המפולת. כוכב נוג"ה ממונה על החק, ועל החסד, ועל התאווה, על החמדה, ועל הביאה, ועל פריה ורביה, ועל ולדי אדם, ועל ולדי בהמה, על פירות הארץ, ועל פירות האילן. כוכב חמ"ה ממונה על החכמה, ועל הבינה, על המדע, לפתוח כל פתוח ולחשוב כל מלאכות אומנות וכל נתיב של כל לשון. חמ"ה ממונה להבדיל בין האור ובין הלילה, למנות בו ימים ושנים, לעשות בו כל מלאכת אומנות, ועל כתב של כל לשון, לגלות בו גלויות מעיר לעיר ממדינה למדינה. לבנה ממונה על מפתחי שמים וארץ, וערב הוא לכל הבריות להעמידן לרעה ולטובה:

ואף על פי שהן ממונים, אין להם רשות להטיב ולא להרע, אלא הכל בצווי היוצר וברצונו הכל, שכן הוא אומר כי לא ירעו וגם לא יטיבו. ואף ישראל לא היו צריכים לאור החמה ביום ולא לאור הלבנה בלילה, שנאמר וה' הולך לפניו יומם, לא ימיש עמוד הענן יומם. ואף לעולם הבא אין ישראל צריכים לאור החמה ולא לאור הלבנה, לא ביום ולא בלילה, שנאמר וה' הולך לפניו יומם, ונאמר ולא יהיה עוד שמשך וגו'. מכאן אמרו רז"ל מנהג החמה וחק הלבנה ועדן המזלות וחשבון תקופות ומדות הימים וחשבון השעות ומחלקותם תרו הראשונים וחקרו כי עז בינתם:

חמה מיכאל. כוכב ברקיא"ל, וס"א חסדיא"ל. לבנה גבריאל. שבת"י משמש כל המזלות בשלשים שנה. צד"ק צדקיא"ל. מאדים סמא"ל. חמה רפאל. נוגה ענא"ל. ז' מלאכים לז' שעות. שבת"י משמש עם כל מזל ומזל שתי

שנים ומחצה. נמצא גומר ומשמש עם כל המזלות כולן בל' שנה. צדק משמש עם כל מזל ומזל י"ב חודש. נמצא גומר עם כולן לי"ב שנים. מאדי"ם משמש עם כל מזל ומזל ל' יום. נמצא משמש עם כולם י"ב חודש. נוגה משמש עם כל מזל ומזל כ"ח שנים. נמצא משמש עם כולן של"ז שנה. כוכ"ב וחמה משרת עם כל מזל כ"ה ימים. נמצא משמשים עם כולן ש' יום. לבנה משמש עם כל מזל ומזל כ"ה ימים ומחצה. נמצא משמש עם כולן ל' (צ"ל ש"ו) יום:

סדר ז' הכוכבים כך הם. חכמי הגוים אומרים, הרקיע היה חלק לז' מעלות זו למעלה מזו, והן ז' מעונות של ז' כוכבים האלה. וזה סדורן. מעלה התחתונה הסמוכה לארץ היא מעונה של לבנה, ובה הלבנה סובבת הרקיע, גבוהה מן הארץ תש"ל חבלים בחבל השמים, כל חבל יש לו קנ"ו חבלים בחבל ארץ, נמצאו כולם י"א רבוא ג' אלפים ותת"ף בחבל הארץ. המעלה השניה הוא מעלה של כוכב (נוגה), שנ"ג חבלים בחבל השמים, כל חבל ישנו קס"א חבל בחבל הארץ, נמצא כולן חמשה רבוא ששה אלפים תתל"ג. מעלה ג' היא מעון נוגה, ובה סובבת כל הרקיע, גבוהה ממעון [כוכב] נ"ח חבל בחבל השמים, כל חבל וחבל פ"ד חבלים בחבל הארץ, נמצא כולם ד' אלפים תקע"ב. מעלה הד' היא אמצעית היא מעון חמה, ובה רץ וסובב הרקיע י"ב חודש, גבוהה ממעון נוגה פ' חבל בחבל השמים, כל חבל וחבל תקי"ח חבל בחבל הארץ, נמצא כולן ד' רבוא ואלף ש"מ. מעלה ה' היא מעלה מאדים, ובה רץ וסובב הרקיע, גבוהה ממעון חמה ל' חבלים בחבל השמים, כל חבל ישנו קי"ט חבלים בחבל הארץ, נמצא כלם ג' אלפים ותק"ע חבלים. מעלה ששית היא מעון צדק, גבוהה ממעון מאדים תרי"ב חבלים בחבל השמים, כל חבל ישנו קי"ב חבלים בחבל הארץ, נמצא כלם ו' רבוא ח' אלף ותקמ"ד. מעלה ז' היא עליונה ובה שבת, וסובב הרקיע לל' שנה, גבוהה ממעון צדק תש"ן חבל בחבל השמים, כל חבל ישנו קנ"ו חבל בחבל הארץ, נמצא כלם י"א רבוא וז' אלפים חבלי ארץ:

נמצא ממעון לבנה עד מעון שבת רוס אלף תתפ"א חבל בחבל השמים, שהם כ"ט רבוא ואלף ות"ת חבל בחבלי הארץ. כל חבל הארץ נ' אמה, ארבעים חבלים מיל, וכל מיל אלפים אמה. נמצא ע"ב אלף וה' מאות מ"ו מיל

פחות חבל אחת. (וא' מח' במיל וא' מב' מיל שהם קע"ט יום ומחצה וא' ממ' מיל זה עובי רקיע). חללה עולה מן הארץ עד לרקיע תש"ל חבל בחבל השמים, כל חבל ישנו קנ"ו בחבל הארץ, נמצא כלם י"א רבוא וג' אלפים ותת"ף חבלי ארץ, שהם ב' אלפים תתמ"ז מיל, מהלך ע"א יום וז' מיל:

חכמי ישראל אומרים, מן הארץ לרקיע ת"ק שנה. ואלו נאמרים באמת:

אלו שבעה ככבים שבת"י צד"ק מאדי"ם חמ"ה נוג"ה כוכ"ב לבנה. וחלקו הרקיע לז' מערכות, וז' ארצות ממשלתם. ובאלו ז' כוכבים ידע האדם הנולד בו הן לטובה והן לרעה:

ולמעלה מן הרקיע השני, מים העליונים. נמצא שמזל שבת"י קרוב למים, על כן הוא קר עד מאד מן המים. והוא מרוחק מן החמה ואינו מקבל כלל מחומו, על כן הוא קר ויבש כקרח וככפור. צדק שהוא קרוב לשבתי, יקבל הקור שקרובה למים, והחום של מאדים, הרי הוא מתווך בין קור לחום. לכך כחו ממוסך בינוני, לא חם לרוב ולא קר לרוב. מאדים קרוב לחמה, והוא חם ויבש. ראש אמה הוא אש. כל הז' כוכבים של אש הם, וחזק שבכולן חמה, והוא באמצעו. דרך האש להעלות החום והלהב מלמטה למעלה. ונגה קר מקור כוכב ולבנה, וחם מחום חמה אשר עליה ונמס קורו. וכוכב קר מקור הארץ ולבנה קרה כשלג, וחם מקבל מנוג"ה ומכוכב שתחתיו לא מעט. לבנה ממוסך מעורב, קר כשלג, כי מקבלת הקור מן המים התחתונים ומן הרוח שבין הארץ, ונקפא הקור שלה כשלג, והיא ממוסכת החום שלה שהיא מקבלת מחום המזלות. ולפי שהיא גבוהה מן הארץ, אינה קרה כשבת"י. וחום מקבלת מצבאות חיילים ההולכים עמה. על כן כחה ממוסך בקר וחם:

חמה אש. כוכב חורב. צדק רוח. נוגה מטר. לבנה צונן. שבתי קר יותר ממנה. מאדים רותח. חמה חלקי הארץ גוג. כוכב דרום ארץ כבטאבי"ת. נוגה ארם. לבנה שנער. צדק אדום. ומאדים כפתור. שבת"י הודו. חמה וצדק שולטים במזלות אש, חמה ביום צד"ק בלילה. נוגה ולבנה שולטין במזלות מים, נוגה ביום ולבנה בלילה. שבתי וכוכב חמה שולטין במזלות רוח, שבתי ביום וכוכב בלילה. ומאדים שולטין במזלות מים בלילה. זהו למשול ביום ובלילה. וז' מלכים ממונים עליהן, לכך ז' תגי"ן על שי"ן של ולמשול ביום ובלילה, שנתן כח וגבורה:

ך וזה שמעורה על מ"ט זקסר עיר מקלט דמלות שנה כחן לנו מקצת
 לצמל זו כעת הוראה הכוזב שנהאי - וצמג"א ס"י רע"א מצואר
 דרך צהחילה כניסה ליל שנה הוא ט"ל מול מאדים וצמנה גופא לך
 כוונה המג"א כזר ציאר יפה הנאון זקסר מחס"ם מפ"י דצורי רס"י
 צמנה דק קכ"ט ע"צ וערוצין כ"י ס"ק ע"א ואי אפשר לחלוק על האמת
 והר"י איחנסי דכ"פ מהחילה כניסה יום ט"ק עד קופי צמסך כ"ד
 שנה סיום מניעים ד' שעות שפולס החילה שנהאי צחזרת חלילה וציום
 שנה סורלתו ציחר לקולול צציתה וחורצן ועלצות וליוכו ד' לעשות
 אח יום השנה קדש לד' יום מנוחם ועיכג ושמחה היפוך הוראה המחל
 כדי לצמל רעהו - ומ"ט מלאך הממונה על לך הוא לרק"אל ועל מאדים
 קמאל לא כן הוא זק' רז"אל חצל על לך ממונה צרכיאל ועל מאדים
 ממונה גצריאל כ"י וס"א לך לרק"אל מאדים קמאל כ"י ע"ט דק י"ח -
 ואין אחנו יודע איזה נכון ולא סיית לריך להזכיר מה כי הוא עמוק
 ואין לנו עסק בנסתרות :

ספר העיבור לראב"ח הנשיא

השער התשיעי

מדבר על המחלוקות אשר בין האומות בתחלת היום ועל איזה דעת מהן אנו מונין תחלתו:

היום האמור בכלל הוא במדתו נודה מנהג עגולה שהיא מתגלגלת מפני שהוא מתחיל ממקום אחד וסובב והולך עד שהוא חוזר אל המקום אשר התחיל ממנו ומיד הוא חוזר ונודה כמנהגו לסבוב ואינו עומד, ואין אתה מוצא בו מקום ידוע שהוא ראוי להקרא ראש אצל כל אדם, לפי הסכמת דעתו נותן לו ראש ותחלה מאיזה מקום שירצה כאשר אין לעגולה ראש ידוע, וכל מקום ישאתה מתחיל ממנו אתה משים אותה ראש לה וכן ראוי להיות מנהג היום, אלא כשאנו מעיינים בדבר היום עיון יפה אנו מוצאים בו ד' רגעים שהן ראויין לשום אותם ראש היום ותחילתו מפני שהחמה פונה בהן מצד אל צד בהקפתה אל מקום אחד והוא במקום ההוא ממירה את ענין מהלכה, ואם אינה ממירה את ענין מהלכה בהקיפתה אל כל הארץ תהיה ממירה את ענין מהלכה אל מקום פרטי, הרגע האחד מהן הוא עת וריחתה מפני שהיא מתחלת לעלות על המקום שהיא זורחת עליו, והרגע השני הוא עת היות בחצי השמים מפני שהיא מגעת במקום ההוא אל סוף גבהה ועליותה על המקום אשר זרחה עליו, ומכאן ואילך היא נושדה לערוב, והרגע השלישי הוא עת שקיעתה מפני שהיא מתחלת לבוא תחת הארץ ולהסתתר מן המקום אשר זרחה עליו, והרגע הרביעי הוא עת היותה בחצי השמים אשר תחת הארץ מפני שהיא מתחלת משם לעלות על הארץ וחולכת לזרוח אל המקום אשר שקעה מעליו, ומצאנו האומות ובעלי האומנויות הנוקקין לחשוב ימים ולילות התחילו למנות תחלת היום מכל אחד מן הרגעים הארבעה האלה כל אחד מהן לפי דעתו ולפי צרכו, מהן המעיינים בחשבון מהלך הכוכבים והחוקקין על מדת הליכתן הן צריכין לחקור על מהלך כל כוכב וכוכב כמה יהיה ביום אחד, ואלה מסרו תחלת היום או מעת היות החמה בחצי השמים אשר על הארץ והוא מחצית היום או מעת היותה בחצי השמים תחת הארץ והוא מחצית הלילה, ואמרו אין אנו יכולין לשום תחלת היום ממקום אחד מפני שאין הימים וחלילות שוין בכל העולם אבל לילה אחת אם אתה מחבר אותה עם היום אשר היה לפנייה יהיו שניהם כמו כן יום אחד אלא שמדתן לא תהיה שוה, מפני שהיום אשר לפני הלילה עורף או מקצר מן היום אשר

אחריה ואילו היינו חוקרים על מהלך הכוכבים בימים שתחלתן זריחת החמה או שקיעתה היה אחד ממנו מתחיל לחקור עליהן מזריחת השמש עד זריחתה ביום אחד, ובו ביום היה אדם אחד מתחיל לחקור עליהן משקיעת השמש עד שקיעתה לא היינו באים אל דעת אחד מפני החלוקה אשר בין הימים והלילות, והיתה החקירה הזאת משבשת עלינו ועכשיו כשאנו חוקרים עליהן או מחצי היום או מחצי הלילה אנו באין לעולם אל דעת אהת מפני שהשיווי הנמצא בהן מן הדרך הזה אם אתה מחבר מחצית יום ומחצית לילה שהן סמוכין זה לזה מחברין כמו כן הן לפני היום הראשון הן לאחריו לא תמצא היום הראשון עודף על השני ולא חסר ממנו והוא המנהג בכל יום ויום מפני שאם מחצית היום עודף על מחצית הלילה ביום הזה תמצא ביום השני הדבר בחילוף, מחצית הלילה עודף על מחצית היום ויהיו שניהם לעולם י"ב שעות מלאות כי מהלך הגלגל מחצי השמים על הארץ עד מחציתה תחת הארץ שזה הוא למהלכו מחצי השמים תחת הארץ עד מחציתה על הארץ בכל מקומות הישוב, ואין מדת מהלכו ממעל לארץ כמהלכו מתחת לארץ אבל פעמים עודף ופעמים חוסר, ולפי הענין הזה תמצא כל חושבי מהלך הכוכבים משימים תהלת היום בחשבונם או מחצי היום או מחצי הלילה ואין החשבון נתקן להם אלא על הדרך הזה, ואלה עשו לפי צורך אומנתם, ואין אנו רשאים לסמוך עליהם ולא ללכת אחריהן, מפני שמחצית היום ומחצית הלילה אינו דבר גלוי ומזומן לדעת כל אדם, אבל אין אדם יודע אותו על בוריו ביום אלא במשקל או במדידת הצל או במדידת הכלים אשר הם מריקים מים או חול וכל הכלים העשויין על השעות או באומד גופה של החמה על הארץ ואינו נודע בלילה אלא במדידת הכלים אשר הם מריקין מים או חול או כדומה לו או בכלים העשויין על השעות או באומד גופה (של) אחד מן הכוכבים המאירים בלילה וכל דבר ודבר מהם לא יתכן אלא באומנות שהיא נמצאת אצל אדם אחד ואינה נמצאת אצל אדם שני, וצריכין אנו שיהיה ראש היום וסופו גלויים ומפורסמים לכל אדם לתקן כל צרכיהם בעולם הזה, ואין אתה מוצא ביום רגע שיהיה גלוי ומפורסם לכל אדם כי אם בשני רגעים אלו שהן זריחת השמש במזרח או שקיעתה במערב וראוי הוא אחד מן החלקים האלה לשום אותו תחלת היום, ואנו מוצאים האומה הנצרית וכל הנוהגים מנהגה מתחילין

שו"ת מהרי"ל (ה'קט"ו-קפ"ז 1355-1427) סימן קנ"ב

[שאלה]...^{א3} ועוד נ"ל תימא על שנהג העולם מן התקופה, למה אין אומרי' כמו שפי' רש"י פר' כיצד מעברין^{א4} גבי סובב הרוח שמתמעט היום חציו בזריחת מזרחית וחציו בשקיעת מערב'. ולפי מה שאנו

^{א3} הפתיחה נמצאת לעיל בסי' ק"נ ומשם העברתי השאלה.

^{א4} עירובין נז, א.

עושין שתקופת טבת בז⁵ ומחצה ותשרי היא בט', צ"ל מה שנתקצר היום נתקצר כולו בסופו לפיכך פיר' הגמרא שם מצ"א⁶ וז"ח⁷ לא יתכן. ונ"מ לענין שימור⁸ או נ"מ בעלמא לענין מנחה אחרונה⁹ דהיינו י"א שעות פחות רביעית נחשב בנדון הזה אחר פי' רש"י, או אם נאמר כאן כאשר פירשו התוספות משאנ"ץ פ"ק דברכות¹⁰ על תפילת שחרית שאינו מתחלק היום לפי סדר שצ"ם חנכ"ל = שבתאי, צדק, מאדים, חמה, נוגה, כוכב, לבנה = כו'.

[תשובה] חשבון התקופה, קשה לר"י פרק כיצד מעברין¹¹ ממה נפשך, עיין שם. ואני ראיתי בנימוקי¹² דמייתי ראייה מעמידת חמה ליהושע דקחשיב תלמוד' פרק אין מעמידין¹³ היום לי"ב שעות, ואיתא במדרש¹⁴ אותו היום יום תקופת תמוז היה, הביא ראייה דלעולם היום י"ב שעות. גם התכונים ר"ל רוב המזלות משמשים בכל יום. ויש שרוצים להוכיח זה ע"י כלי השפיר"א¹⁵ מכא אלכסון הלך החמה דיום קצר ויום ארוך, ולא נתיישב לי. ומכא ספיקא וקושיא דר"י מזדהרנא בתקופת טבת ותמוז¹⁶ דמתרי¹⁷ ספיקא. אבל לענין תפלת¹⁸ מנחה וקבלת שבת נראה דמילתא (פשיטא) [דפשיטא] [היא] דאזלינן בכל יום ויום אחר שעותיו דילפינן מחלקיהו לשני ערבים¹⁹ ומכי ינטו צללי ערב (וכי) [ומכי] משחרי כתלי²⁰ ואם כן לעולם חשבינן ו' שעות מחצות עד הערב, ומהנהו²¹ משערינן פלגא המנחה ותוספת שבת ב'

⁵ בד' ומחצה, ב' מ' וכן הוא בגמרא שם.

⁶ אין בין תקופה לתקופה אלא צ"א יום ושבע שעות ומחצה, גמרא שם, ועל פיו יש לתקן כאן.

⁷ וזה לא כו' ב' מ'.

⁸ לענין סכנת שתיית מים, עיין ספר חסידים (מהדורת ר"ר מרגליות) סי' תתנא ובמקור חסד שם.

⁹ מנחה קטנה.

¹⁰ אינו בתוס' דידן, ועיין בשו"ת מהרש"ל סי' מד דכתב דתוס' דידן אינו לא מתוס' טוך ולא מתוס' שנץ כו', ע"ש.

¹¹ תוס' עירובין נו, א ד"ה ואין.

¹² לא מצאתי, ועיין סי' הקודם שהזכיר נימוקי', ואולי לזה התכוון.

¹³ ע"ז כה, א.

¹⁴ סדר עולם רבה פרק יא.

¹⁵ האשפיר"א, ב' מ'.

¹⁶ דאילו בניסן ותשרי אין נ"מ כיוון שהימים והלילות אז שווים.

¹⁷ מחמ', ב' מ'.

¹⁸ בדפוס קרקא הוסיפו בסוגריים: שחרית ומנחה.

¹⁹ פסחים נח, א.

²⁰ יומא כה, ב.

²¹ ובהנהו, פ' וב' מ'.

שעות לכל הקודם כדברי^{כ22} מהר"ח^{כ23} וייתיישב בזה מנהג הקהילות^{כ24} וכן אמרתי [בשכבר להח' זליקמ' קובורק] לכמה בני אדם דתמהו מה ראו על ככה.

ומה שכתבת מתו' שנ"ץ פרק קמא דברכות, יש קצת^{כ25} להשיב דשני מלאכים המלווין לאדם בליל שבת אחד טוב ואחד רע^{כ26} ושמעתי הטעם מפי מורי הרר"ג [הרב רבי גרשון, מרביתיו של המהרי"ל, ורב בקהילת מרבורג. נפטר בע' קס"ו 1406] על פי הנימוקים, וכמדומה שכן כתב בנימוקי רוקח^{כ27} דהיינו לפי סדר כצנ"ש חל"ם, צדק יוצא ומאדים נכנס, והן הן אחד טוב ואחד היפך^{כ28} ואם כן הא לא הוי אלא ביומי ניסן ותשרי לחוד^{כ29}

יד אפרים (תקכ"ב- תקפ"ח 1762-1828) רע"א ס"א

ולא הבנתי מה שכתב מהרי"ל שם על מה שכתב מוהר"ר מיישטרל ז"ל בשאלתו בשם תוספות שאנץ דברכות על תפלת שחרית, שאין היום מתחלק לפי סדר שצ"מ חנכ"ל, ועל זה כתב מהרי"ל שיש להשיב מהא דשני מלאכים המלווין כו' [שבת קיט, ב], שפירשו שהוא לפי סדר כצנ"ש חל"ם, ואם כן הא לא הוי אלא ביומא ניסן ותשרי לחוד, עכ"ל. ולענ"ד אין זה ענין לזה, דהתוספות כתבו שפיר לענין תפלת שחרית דלא נימא דהיום אינו מתחיל אלא אחר שנשלמו י"ב שעות מתחלת הלילה, דהיינו עד סיבוב שצ"ם חנכ"ל, משום דלענין תפלה לא אזלינן רק משעה שמתחיל היום, וחשבין כל היום לשעותיו, כמו שכתב מהרי"ל לענין מנחה וקבלת שבת, מה שאין כן לענין סוף היום ותחילת הלילה, פשיטא שאין סדר כצנ"ש חל"ם משתנה לעולם, דבכל כ"ד שעות הגלגלים שהם כל"ש צמח"ן הם סובבין הולכין, ולעולם צדק ביום וא"ו לסוף היום ומאדים בתחלת ליל שבת, עיין בעירובין דף נ"ו [ע"א] ובשבת דף (קכ"ח) [קכט] [ע"ב]:

שו"ת מהרי"ל החדשות סימן מ"ה

ושוב תמאת שאוכלין ליל סעודת שבת מבעוד יום ונפטר' מן הסעודה בעוד יום וקשה לך ובלבד שלא יקדים^{כ30} שגית דהיינו דווקא בלא קבלת שבת אבל בקבלת שבת ותוספת שבת דאורייתא^{כ31} ולפי

^{כ22} לדברי, ב' מ'.

^{כ23} שו"ת מהר"ח או"ז סי' קפה, פסקי (דרשות) מהר"ח או"ז דף מ"א.

^{כ24} שמקדימים קבלת שבת ותפלה וקידוש בעוד היום גדול, ועיין שו"ת מהרי"ל החדשות סי' מה סעיף ד כעין דבריו כאן, וע"ע תה"ד סי' א.

^{כ25} יש לקצר להשיב, ב' מ'.

^{כ26} שבת קיט, ב.

^{כ27} לא מצאתיו ברוקח הגדול בסי' לב.

^{כ28} דברי רבינו לענין שני מלאכים מובאים בכנה"ג או"ח הגה"ט סי' רסב ובמג"א סי' רעא ס"ק א.

^{כ29} אבל לפי דברי רבינו אתי שפיר דאשכחן בכל ערב שבת.

^{כ30} שבת כג, ב.

^{כ31} שבת קמח, ב, ביצה ל, א.

התוס' פ' תפילת השחר^{מ32} יכול לקבלו מפלג המנחה, ולמהר"ח^{מ33} ב' שעות קודם הלילה [שהוא] חלק י"ב [מכל יום השבת שהוא כ"ד שעות] דומיא (שביעית) [דשנת השביעית] דתוספת שביעית הוי [ל'] יום^{מ34} [שהוא] חלק י"ב משנה, א"כ אין כאן הקדמה. ואפי' בנשואין נמשכת הסעודה עד אותו זמן. ואת"ל דהני ב' שעות משוינ' להו גדולות דנחשוב היום לי"ב שעות, כי כן ראיתי בתו^{נ35} דיליף לו יומו של יושוע דעמד השמש כיום תמים וההוא יום איתא במדרש דיום תקופת תמוז הוה וקא חשיב ליה תלמוד פ' אין מעמידין^{נ36} לי"ב שעות. ואף על גב דר"י נסתפק לעניין התקופה פ' כיצד מערבין^{נ37} מ"מ ראי^{נ38} גדול' השרו ונלמד הימנו. ושמא דווקא קושיי' ר"י על התקופה משום לשון שמואל אין בין תקופה לתקופה אלא צ"א יום, משמע שוין כמו שכתוב בתו' שם, אבל למילתא אחריני מודו, וכן אומרים יודעי התכונה ומוכיחים זה מכליהן השפיר"א שע"י הילוך שמו' המזלות דלעולם הוי יום י"ב שעות ולילה י"ב שעות^{נ39} ולדברי התו' שמשערים מפלג המנחה ע"כ בעי למעבד שעה ורביע גדולות קודם השקיעה.

מנהגי מהרי"ל (הל' שבת ס"ז)

[ז] אמר מהר"י סג"ל הא דאי' בגמ' פ' כל כתבי שני מלאכים באין בערב שבת לראות מה שהתקינו לכבוד שבת האחד טוב ואידך היפוכו כו'. איתא במדרש דהם ב' המזלות עקרב [לכאורה צ"ל צדק וכן תוקן בכת"י עתיק] ומאדים **והם משמשינ' בע"ש סמוך לחשיכה** אחד לברך ואידך להפך. אם הכין האדם כראוי המברך מברך והולך לו וחבירו יענה אמן בעל כרחו, ואם להפך יהפך.

לבוש (לע' ר"צ-שע"ב 1530-1612) או"ח תכ"ח ס"ח

דע שמה שכותבין בלוחות השעות של המולדות וכן של התקופה, אינם מכוונים עם אותם השעות שאנו מונין מתחילת ליל כל יום ויום, דא"כ לא ידעו ולא יבינו שם מולד שוה ותקופה של מהלך השוה, תדע שהרי ערך אורך הקשת שהולכת החמה ביום תקופת ניסן בעיגול השמש משוה היום בו ביום אינו דומה לקשת השמש של כל יום שהולכת החמה מאותו יום עד יום תקופת תשרי, וכן מתקופת תשרי עד תקופת

^{מ32} ברכות כז, א ד"ה דרב, ועיין רא"ש ברכות פ"ד סי' ו'.

^{מ33} שו"ת מהר"ח או"ז סי' קפ"ה, פסקי (דרשות) מהר"ח א"ז דף /ארבעים ואחת/, מובא גם בשו"ת מהרי"ל הנדפס סי' קנ"ב, ובאגור כתוב מהר"ם והוא ט"ס, וצ"ל מהר"ח, ובד"מ או"ח סי' רס"א אות א איאת מהר"י, והוא גם ט"ס.

^{מ34} מ"ק ג, ב.

^{נ35} בשו"ת הנדפס קנ"ב איתא בשם נימוקי' וקשה לדעת אם הוא של מהרא"ק או מהר"ז ע"ש.

^{נ36} ע"ז כה, א, והרמ"א או"ח סי' רל"ג ס"א כתב שהם שעות זמניות בשם פירוש המשניות לרמב"ם ברכות פ"ק מ"ב.

^{נ37} עירובין נו, א תוס' ד"ה ואין.

^{נ38} ראיה גדולה היא ונלמד, כנ"ל.

^{נ39} ז"ל רבינו בנדפס סי' קנ"ב גם התכונים ר"ל רוב המזלות משמשים בכל יום. ויש רוצים להוכיח זה ע"י כלי השפיר"א מכא אלכסון הלוך החמה דיום קציר ויום ארוך ולא נתיישב לי.

ניסן וכן חוזר חלילה, כי מחמת שמתקופת ניסן ואילך מתארך היום בכל יום על הלילה, לא ידמה קשת השקיעה של בו ביום לשאר הקשתות של אחריו עד סוף תקופת ניסן דהיינו עד שתגיע החמה לראש סרטן, וכשתגיע לתחלת נקודת סרטן ויהיה שם המולד של תמוז לא יהיה בתחלת הלילה כראייתנו רק בכמו חצי שעה קודם הלילה, ולכן תקופת ניסן שהיתה בתחלת הלילה אם תחשוב אח"כ תקופת תמוז ז' שעות ומחצה אחר תקופת ניסן אי אפשר לחשוב אותן הז' שעות ומחצה מתחלת ליל תקופת תמוז, כי אינו מכוון שהרי החמה והלבנה בגלגלם הולכין בכל יום קשת שוה לכל יום ואותן הקשתות לא ישוו במשנה היום, על כן אי אפשר לך לכוין אפילו מהלך השוה אלא על זה הדרך, **שכשתחשוב כך תקופת ניסן שהיתה בתחלת הלילה וצריך אתה לומר שהיתה בכמו שש שעות אחר חצות של היום שלפניה שהיתה חמה על ראשך**, ואם כן אחר כך תהיה תקופת תמוז י"ג שעות ומחצה אחר חצות היום של היום שלפניה שהיתה חמה על ראשך, וזה לא יגיע לז' שעות ומחצה מתחלת אותה לילה, כי מהלך הקשת חצי היום ולעולם שוה זה לזה כידוע בחכמת התכונה, וכן על זה הדרך בתקופת טבת עם תקופת תשרי, כי בתקופת תשרי תחזור החמה לערך הקשת שהיתה בניסן שתהיה באותו ערך אחר חצות היום שלפניה, ועיין גם במולדות יש חילוק על זה הדרך בכל חדש וחדש, אלא שאינו מורגש כל כך ואין להקפיד עליו בצירוף שאינם המולדות האמיתיים. ואף על פי שגם התקופה אינה האמיתית אלא השוה, מ"מ לפי מה שקבלנו מן הסכנות בין רגע תקופה לתקופה **לכאורה נראה שנמסר לנו על תקופות השוות, ויש להקפיד עליו, אף על פי שהעולם אינם נזהרים אלא במספר שעות מתחלת הלילה, אבל עיקר ההקפדה ראויה להיות על השעות שכתבתי, ושומר פתאים ה'.**

שו"ת צמח צדק הקדמון (~ש"ס-תק"א~1661-1600) ס' י"ד

שמעתי הוגים ומצפצפים. ומתוק להם מדבש ונופת צופים ואין יודעים כי כבר דברו מזה רבני קשישא. ומהם הדבר הוקשה. ועשו כהוגן. והניחו לישראל מנהגן:

והוא מה שנוהגין בכל תפוצת ישראל להזהר בשעת התקופה מפני הסכנה מן המים ומכריזין בבתי כנסיות אותו שעה שהתקופה נופלת. **ונתפשט המנהג לחשוב ימים ולילות שוות לעולם כמו שהן בניסן ותשרי ומתחילין לחשוב השעות מתחלת הלילה י"ב שעות הוי לילה וי"ב שעות הוי יום.** ואין מחלקין בין ימים ארוכים. ולילות ארוכים. כגון בתמוז וטבת אלא לעולם מחשבין י"ב שעות ללילה וי"ב שעות ליום. ומתחילין לחשוב מתחלת הלילה:

והנה רוצים מקצת לחשוב יום ולילה על פי מהלך החמה בכל יום ויום שלעולם בחצי היום עומדת החמה על ראשו של אדם בין בימות החמה בין בימות הגשמים ולעולם שש שעות אחר חצי היום הוי לילה ונמצא בתמוז שהיום ארוך אם תפול התקופה ז' ומחצה בלילה אין לחשוב השעות מתחלת הלילה אלא ג' שעות קודם לכן כי אז היום ארוך שמחצות היום עד חשיכ' הלילה הוא ט' שעות. ובאמת מיד שש שעות אחר חצות היום מיקרי לילה אף על פי שלא שקעה החמה. וכן בטבת שהיום קצר ומחצות היום עד חשיכת

לילה אינו אלא שלש שעות מכל מקום לא מיקרי לילה אלא עד שש שעות אחר חצות היום והיינו שלש שעות אחר חשיכת לילה:

והם אינן יודעים כי כבר דבר מזה בעל הלבושים בסוף הלכות ר"ח בביאור רחב. בדבור המתחיל עוד יש לי למסור בידך סוד אחד מסודי העבור וכו'. יעוין שם. וכתב בסוף וז"ל. אף על פי שהעולם אינן נזהרין אלא במספר שעות מתחלת הלילה אבל עיקר ההקפדה ראויה להיות על השעות שכתבתי ושומר פתאים ה'. עכ"ל. הרי כתב בהדיא **אף על פי שראוי היה להקפיד שלא לחשוב השעות מתחלת הלילה אפילו הכי לא רצה לבטל מנהגן של ישראל ומצא לו סמך שומר פתאים ה'.**

וכן מצאתי נמי בלקוטי מהרי"ל שכתב וז"ל תקופה הנופלת בלילה היה מונה לה השעות משקיעת החמה בין בימות החמה בין בימות הגשמים. והיה נזהר בה ג' שעות בין מלפניה בין מלאחריה עכ"ל. וכן כתב נמי בתשובת מהרי"ל בסימן קס"ג שהיה חושש לתרי ספקא. יעוין שם:

הרי לא כתב אלא שהוא היה מחמיר לעצמו והיה נזהר מלפניה ומלאחריה ג' שעות. אבל לאחרים לא היה מורה למנו' אלא משקיע' החמה בין בימות החמה ובין בימות הגשמים. ואגב אמינא לפרש דבריו הא דכתב שהיה נזהר ג' שעות מלפניה ומלאחריה לא שבכל פעם היה נזהר ג' שעות מלפניה ומלאחריה. אלא לפעמים מלפניה ולפעמים מלאחריה. והיינו אם תקופת תמוז היתה נופלת בלילה כגון ז' ומחצה בלילה היה נזהר מלפניה ג' שעות דלפי חשבון מכוון מיקרי לילה מיד ו' שעות אחר חצות היום דהיינו ג' שעות קודם חשיכה. וכשהיתה נופלת תקופת תמוז ביום כגון בז' ומחצה על היום היה חושש ג' שעות מלאחריה כי אז הלילה קצר ועד ו' שעות אחר חצות הלילה מיקרי לילה אף על פי שכבר האיר היום ג' שעות אחר חצות הלילה מכל מקום לא מיקרי יום אלא עד ו' שעות אחר חצות הלילה. ובטבת הוא בהפך כגון שתקופת טבת היתה נופלת בד' ומחצה בלילה היה נזהר ג' שעות מלאחריה משום דלפי חשבון מכוון לא מיקרי לילה אלא עד ו' שעות אחר חצות היום אף על פי שמיד אחר ג' שעות הוי חשיכה וכשהיתה נופלת ביום בד' ומחצה על היום היה נזהר ג' שעות מלפניה כי אז מיקרי יום מיד ו' שעות אחר חצות הלילה אעפ"י שלא האיר השחר אלא עד אחר שעה ט'. וזה ברור. ומכל מקום לא החמיר אלא לעצמו אבל לכל העולם לא החמיר אלא הניח להן מנהגן לחשוב השעות מתחלת הלילה. **ולכך הוריתי שלא ישנו מנהג קדמונים:**

ולפי שלא רצו להשגיח בדברי וצויתי לשאול את פי הרב הגדול זקן ויושב בישיבה בק"ק קרקא הוא הגאון מהר"ר ליפמן בעל תוספת י"ט שהוא יודע מנהגן של ישראל כמעט בכל תפוצותיהם שהיה מורה הוראה בק"ק פראג ובק"ק ווינא ובארץ רוסיא ונתגדל בארצות אשכנז. וזה אשר השיב בכתיבת ידו:

וז"ל נשאלתי על דין התקופות שאנו נזהרין מפני הסכנה ולכן מכריזין בבה"כ אותה שעה שהיא נופלת ובתקופת תמוז וטבת יש ספק כיצד מחשבין והסכים השואל לחשוב השעות שוות לעולם כמו שהן בתשרי וניסן אף שלפי התכונה ושינוי אריכות הימים או הלילות אינו כן. ואני אומר שכפי האמת ה"ל שלא להכריז

כי אם כפי אריכות וכו' אלא שהניהוג הוא כהסכמת השואל וכבר קדם הרב בעל הלבוש בדבר הזה ואמר על המנהג דשומר פתאים ה' והנני מוסיף על דברי הרב הזה שאף אם יהיו מכריזים כפי אריכות וכו' אכתי לא יצאו מידי הלצה זו דשומר פתאים ה' כי החשבון שאנו מכריזין על פיו בין שיהיה כפי הסכמת השואל או כפי אריכות וכו'. הנה יסוד מוסד על חשבון צ"א ז"ח לא יזח והוא תקופת שמואל שעל פי החשבון האמצעי ואינו אמיתי שהוא על פי תקופת רב אדא. אלא על כרחינו צריכין לומר שאותו הסכנה כך היתה מימות עולם על פי חשבון האמצעי. ואם כן גם שבחשבון האמצע אף על פי שהיה יותר נכון להכריז כפי אריכות וכו' עם כל זה מנהג עוקר הלכה וכך נתיסד המנהג מפני שנודע למיסדי המנהג שכך היתה גזירת הסכנה. וכלל גדול כל שההלכה רופפת בידך פוק חזי מאי עמא דבר. דברי דובר שלום ודורש טוב הטרוד יום טוב הנקרא ליפמן בן לא"ה הר"ר נתן ז"ל ה"ה לוי העלי"ר יום הששי ג' מנחם בקראקא לפ"ק עכ"ל:

הרי כמה רבני קשישא גדולי האחרונים אשר חיבוריהם נתפשטו בכל תפוצת ישראל הוא הרב מהרי"ל אשר האיר עיני ישראל בפסקיו ובתשובותיו ובחיבוריו. והרב בעל הלבושים. והרב בעל תוספת י"ט אשר להו הוו נהירין שבילי דרקיע ובקיא בסוד העבור הוקשה להם לשנות המנהג והניחו לישראל מנהגן שיהיו מונים השעות מתחלת הלילה ואיך יפצו פה הנך דשבילין דנהו"ר דיע"ה לא נהירין להו ורוצים לשנות מנהגן של ישראל לא תהא כזאת בישראל. על כן מנהגן הוא עיקר לחשוב השעות שוות וימים ולילות שוות כיומא ניסן ותשרי והיינו שמתחילין למנות מתחלת הלילה וכל י"ב שעות מיקרי לילה. וכל י"ב שעות מיקרי יום. ואין חילוק בין ימים ולילות ארוכים שאפילו בתמוז שהלילות קצרים חושבין מתחלת הלילה י"ב שעות מיקרי לילה. אף על פי שהאיר השחר מיד אחר שש שעות מכל מקום מיקרי לילה עד י"ב שעות. וכן בטבת אף על פי שהלילות ארוכים חושבין מתחלת הלילה י"ב שעות מיקרי לילה. ומאז והלאה מיקרי יום אף על פי שלא האיר השחר אלא ג' שעות אחרי כן מכל מקום מיד אחרי י"ב שעות מיקרי יום. הנראה לע"ד על פי הסכמת גדולי האחרונים כתבת:

פני יהושע ברכות ג' ע"א (תמ"א-תקט"ז 1680-1756)

בגמרא מאי קסבר ר"א אי קסבר שלש משמרות הוי הלילה לימא עד ארבע שעות. ואף דקי"ל כמ"ש הרמב"ם [בפירוש המשנה כאן פ"א מ"א] ושאר פוסקים דחשבינן שעות זמניות היינו לפי האמת דמסקינן דאיכא משמרות בארעא. מה שאין כן לסברת המקשה דאכתי לא אסיק אדעתיה דאיכא משמרות בארעא א"כ מקשה שפיר דתו לא מצינן למימר דחשבינן שעות זמניות דא"כ לא הו"ל למיתני ולמיתלי בלשון אשמורת כיון שאין זמנו ניכר כמ"ש רש"י ועיי' בקונטרס אחרון:

מהדורא בתרא

בפיסקא עד סוף האשמורה הראשונה מאי קסבר ר"א כו' ליתני עד ג' שעות כו'. וכתבתי בחידושי דע"כ דלסברת המקשה לענין ק"ש לא חשבינן שעות זמניות. ומה שהוצרכתי לכך ולא הוי ניחא ליישב

בפשיטות דאפילו למאי דחשבינן שעות זמניות נמי מקשה שפיר ליתני עד ג' שעות וממילא ידעין דהיינו שעות זמניות כדאמרינן בכל דוכתין דמאי שנא. אלא דבאמת לענ"ד אחר העיון בסוגיית ש"ס ופוסקים לא מצינו בשום דוכתא דכל היכא דקתני חשבון השעות היינו שעות זמניות ועיקר דבר זה לא למדנו אלא מיסודו של הרמב"ם ז"ל שכ"כ בפירוש המשנה דלקמן לענין ג' שעות דזמן ק"ש של שחרית, ונראה מבואר בדבריו דכלל כ"ל דכל היכא דקתני במתניתין ענין השעות היינו שעות זמניות, וא"כ לפי"ז היה נראה לפענ"ד שטעם הרמב"ם ז"ל בזה היינו כיון דחזינן דזמן ק"ש של ערבית קתני עד האשמורה הראשונה דזימנין שהן ג' שעות וזימנין שהם ד' שעות לעולם שיעור שכיבה עד שליש הלילה אם כן לפי"ז ממילא משמע דהנך ג' שעות דקתני בסיפא דמתני' לענין ק"ש של שחרית דתליא בזמן קימה היינו נמי בשעה זמנית דזמן קימה הוי דומיא דזמן שכיבה הכל לפי ערך יום ולילה וכיון שכן תו לא (ידעין דהיינו) מצינן למימר דהמקשה דהכא דקאמר וליתני עד ג' שעות היינו דאפ"ה ממילא הוי ידעין דהיינו שעות זמניות דמהיכא תיתי נימא הכי אי לא הוי תני בלשון אשמורה ראשונה והוצרכתי לפרש בענין אחר. מיהו בעיקר דברי הרמב"ם שכתב כלל זה גם כן בר"פ היו בודקין [סנהדרין מ' ע"א] דלענין עדות אחד אומר בג' ואחד אומר בה' דתלינן בשעות היינו נמי בשעות זמניות. ולכאורה יש תימה גדולה בדבר זה דמה סברא יש לומר בזה דמה שרגילין בני אדם לטעות יהא חילוק בין יום קצר ליום ארוך ולישנא דמתניתין התם בר"פ היו בודקין נמי לא משמע הכי דהא קתני אחד אומר בחמש ואחד אומר בשבע עדותן בטלה שבחמש חמה במזרח ובשבע חמה במערב וא"כ לא שייך תו לחלק בין יום ארוך ליום קצר שהרי דבר זה שתלו בחצות היום לעולם שוה בכל הזמנים. ומלבד זה יש לי לדקדק הרבה בענין זה דבאמת הרמב"ם ז"ל גופא בהלכות עדות (פ"ב ה"ה) העתיק לשון המשנה בפרק היו בודקין כצורתה ולא הזכיר כלל דבעינן שעות זמניות ואי איתא דרמב"ם קאי לשיטתו בפירוש המשניות דברכות ובפרק היו בודקין דלעולם בעינן שעות זמניות א"כ טפי הו"ל להזכיר הדבר הזה בחיבורו בהלכות סנהדרין כיון דאיירי לענין דיני נפשות והיאך כתב בפשיטות היכא דעד אחד אומר בשתי שעות ביום ואחד אומר בשלש עדותן קיימת שדרך העם לטעות בשעה אחת, והדבר ידוע שרוב העם אינם בקיאים לחלק יום ולילה לשעות זמניות ואפילו הזריזין אינם יודעים לכוון בדבר זה חוץ מאצטגנינות, ועוד כיון שהדבר ידוע שענין השעות הזמניות אפילו ביום אחד יש בהן דבר והפוכו דאם בימים ארוכים שעות היום ארוכים יותר ושעות הלילה קצרות יותר ואפילו אם אמרו העדים שהרג נפש או חילל שבת בלילה שהיא מלילות קצרות שיש לתלות בהם טעות העדות דקתני מתניתין עדותן בטילה ואם היה המעשה באותו יום לחודש ממש ביום יהא עדותן קיימת וקטלינן מספיקא וכל זה דבר שאין הדעת סובלת וכל כי האי לא הו"ל לרמב"ם לסתום אלא לפרש ואפילו במתני' גופיה הוי שייך להקשות כן. לכן אף שאיני כדאי היה נראה לי שהרמב"ם חזר בו בחבורו מדין זה לכן לא הזכירו בהלכות עדות, **מלבד מה שהארכתי בזה בחיבורי על התורה דאף מה שאנו מחלקין היום לכ"ד שעות לא מצינו מפורש במקרא דיותר היה נראה מפשטי מקראות דיום ולילה אינן מתחלקים אלא לי"ב שעות כיון שהדבר תלוי בחשבון י"ב מזלות** (ועיין בתוס' פ"ב דר"ה (דף י"א ע"ב) ד"ה יום שמזל כימה וכמו כן בסוף מסכת ר"ה שהביאו שם כמה הגהות בשם רש"י ובשם רבינו שלמה ובספרי רומיים

ומשם תראה שדבר זה מחלוקת הקדמונים היא ואין להאריך יותר). **לכן נראה לפענ"ד ברור כשמש**
דליתא להאי כללא דכיל הרמב"ם בענין שעות זמניות אלא כל דבר ודבר לפי עניינו דזמנין דחשבינן
שעות זמניות היכא דאיכא סברא וזמנין שהוא להיפך דלעולם חשבינן יום ולילה לכ"ד שעות ואין להאריך
כאן יותר סוף דבר כיון שכל ענייני כאן אינו אלא לענין זמן ק"ש ותפלה דק"ש תליא בזמן שכיבה וקימה
ותפלה בזמן הקרבת קרבנות א"כ אין צורך להאריך בזה כיון דכבר נהוג עלמא מר כי אתריה ומר כי
אתריה ומכ"ש לפי מה שכתבנו דזמן קריאת שמע ותפילה אינן מן התורה אלא מדרבנן:

האם צריך להקדים או לאחר שעה שביעית?

ברכות כ"ז ע"ב

א"ר

חייא בר אבין רב צלי של שבת^א בערב שבת
רבי יאשיה מצלי של מוצאי שבת בשבת רב
צלי של שבת בערב שבת אומר קדושה על הכוס או אינו אומר קדושה על
הכוס ת"ש דאמר רב נחמן אמר שמואל^ב מתפלל אדם של שבת בערב שבת
ואומר קדושה על הכוס^ג והלכתא כוותיה^ד

ג] סיום הגמרא
"והלכתא כוותיה" דר"נ
אמר שמואל ליתא ברי"ף
וברא"ש:

תלמוד ירושלמי ברכות פ"א ה"א (פני משה ת"ע-תקמ"א 1710-1781)

תעבור עונתה: גב' אגן תנינן. צמתי משעה שהכהנים וכו' גב' מאימתי קורין את שמע בערבין וכו':
סתמא וליכא תנא צמתי דפליג עלה בהתחלת זמנה: תני ר' אגן תנינן משעה שהכהנים נכנסין לוכל
חייא. בתוספתא ריש מכלתין דליכא דפליגי זהא דגרסינן סס מאימתי קורין את שמע בערבית משעה שצני אדם נכנסין
לאכול פיתן בערבי שצמות דברי רבי מאיר, וחכמים אומרים משעה שהכהנים זכאין לאכול בתרומתן סימן לדבר זאת
הכוכבים: ותני עלה קרובים דבריהם להיות שוין. אף על גב
דלאו חד שיעורא ממע הוא מכל מקום קרובין דבריהן להיות
שוין, דזמן דצני אדם בערבי שצמות אינו כל כך רחוק מזמן
דכהנים מותרין לאכול בתרומתן:

טור רע"א (ה'כ"ט-ק"ג 1269-1343)

וכשיבא לביתו ימהר לאכול מיד דתניא זכור את יום השבת לקדשו זכרוהו על היין בכניסתו.

שו"ע רע"א ס"א (רמ"ח-של"ה 1488-1575)

כשיבא לביתו ימהר לאכול מיד.

שו"ת הרמ"ע מפאנו ס"ב (ש"ח-ש"פ 1548-1620)

תשובה להתחלת זמן ק"ש של ערבית.

תנאי טובא איפליגו בהדה מלתא.

מאוחר שבכלם, כדברי רש"י, הוא ר' אחא, ואשכחן ליה בתנאי בראי בכמה דוכתי, הכא ברכות ב' ע"ב ובשבת ע"ט ע"ב ובתעניות ובפרק האשה בתרא ובס"פ הזהב ובב"ב ודכותיהו, קתני בשמעתין משעה שרוב בני אדם נכנסים להסב.

וקודם אליו, סתם ברייתא ותניא אידך נמי משמיה דרבי חנינא, בין שיהיה בן אנטיגנוס או בן חכינאי או בן אחי ר' יהושע אף על גב דחנניה שמו או שיהיה ר' חנינא בר חמא שהיה גדול בימי רבי ור' חייא ואינו רחוק שיחשב גם הוא תנא דברייתא וקאמר, משעה שהעני נכנס לאכול פתו במלח, וסתמא מסיים בה עד שעה שעומד ליפטר מתוך סעודתו, ופליג אסתם מתני' במשעה ובעד סוף, וחד מתרי תנאי אליבא דר' מאיר קתני משעה שבני אדם נכנסין לאכול פתן בערבי שבתות, ובירושלמי מתנו לה משמיה דרבי חייא, ומסקנא בגמרא דילן דעני ובני אדם חד שעורא.

וקודם לזמן זה, כהנים לתרומתן, וג' תנאים שוים בה דסתם מתני' נכנסין תנן וסתם ברייתא תני זכאין ור' יהושע מטהרין וכלם אמרו דבר אחד.

וקרא דלילה משמר ויום מלאכה הוי לדידהו זכר לדבר משום דדברי תורה מדברי קבלה לא ילפינן, וכך אנו מפרשים אין ראייה לדבר בכל מקום, ולא תקשי משם ראייה דתנן בסוף פרק המוציא יין פ"ב ע"א דהתם ה"ק ליה ר' יוסי לר' מאיר אם משם אתה למד ראייה גמורה היא לדברי.

ובירושלמי אמרו דכהן ובני אדם קרובין להיות שוין ע"כ, אלמא לאו חד שעורא נינהו ולעולם כהן מוקדם, ועני ובני אדם שוין כדאמרן, ומקשו איתא חמי כהנים לתרומתן יממא הוא ועם ככביא הוא ובני אדם בלילי שבת שעה ותרתי בליליא הוא, א"ר יוסי תפתר באלין כופרניה דקיקיא דארחתהון מסתלקא עד דהוא יממא דצדי לון מקמי חיותא ע"כ, אלמא קרובין הן וכהן קדים.

ולפי דרכנו למדנו מנהגן של רוב ישראל משנים קדמוניות שלא להיות נדחפים אל ביתם בשבת לסעודת

הלילה תכף אחר תפלת הערב אלא כל אחד לפי עונג שלו, והנח להם לישראל שבני נביאים הם, ושפיר

מקיימין זכרהו על היין בכניסתו כל זמן שאין נכנסים לסעודה אלא בקדוש היום, וכל שכן דיין ודאי דרבנן

הוא ומצות זכירה שהיא דאורייתא קימנוה בתפלה בכניסתו דוקא דחתמין בה מקדש השבת, ולא גרע

מטבע זה שטבעו חכמים בתפלת ערבית של שבת לזכות על ידו לנשמה יתרה נגד נפש רוח ונשמה ממאן דאמרי באי כלה תלת זמני, וירא אלהים יצא ידי שניהם ויתפלל עם הצבור כדי שיהא מקדש השבת ידידיה בלחש מעורר קדושת נפש יתרה, ומקדש השבת של ש"צ מעין שבע לרוח יתרה, ושעל שלחנו לנשמה יתרה. ומכאן אתה למד כבוד עונג שבת וסעודותיה כי רב הוא דפתח במזבח וסיים בשלחן למי

שמכיון בהן לשם מצוה ודי בזה. ומי שאמר למהר ליכנס לסעודת הלילה תקף אחר ערבית אפשר שהיה מתענה בערב שבת ונזהר שלא ליכנס לשבת כשהוא מעונה הרבה....

דברי חמודות ברכות פ"ד סוף סקט"ו (לבעל תויו"ט של"ט-תי"ד 1579-1654)

ומקורו נתחדש פה ק"ק פראג וק"ק ווינא שרבים מתאספים ערבית להתפלל בצבור בזמנה:

מהר"ם שיף) דרשות לואתחנן – נדפס מאחורי חידושי הלכות ע' כ"ח; שס"ה-ת"א-1605

(1641)

רבינו שאין מקפידין על עת רצון ושעת תפלה תפלת ערבית מותפללין כל ימי הקיץ שלא בזמנו ג' שעות שלימות קודם הלילה ושיקר חיונה נתקנה בלילה נגד חיבדים ופדרים של תנויד של בין הערבים שלא נתעכלו ביום שקרבין והולכין כל הלילה רק מפני שעת הדחק שא"ל לבוין לנו ולאסוף ב' פעמים למנחה ולמערב ובאופן שנתפלל מנחה ומערב ביחד ויהיה כל א' בזמנו ג"כ אי אפשר כו' אבל להקדים יותר משעה ורביע קודם הלילה דהיינו פלג המנחה אין יוצאין לכ"ע ואף אם נחשב זמניות יהיה אפילו שעה א' כב' שעות ורביע ב' רביעית ו"ו חנו מוקדיומין יותר וכ"ס שק"ש אין יוצאין כלל ושיקר סוף שלנו על ק"ש שעל הנוטה וגם היא מוקדמות שזמנה בלאת הכוכבים • דוד הנוכך ע"ה אמר ואני תפילתי לך ה' עת רצון • צפרט צע"ש עצירה גוררת עצירה אין מקיימין ע"י כן ג' סעודות בשבת ובערבי פסחים דף ק"ה ע"ה ר"ח צר שלמיה ותלמידיו דרצו הוי יתבי בסעודתא אמרי ליה לרצו הנוגה סבא זיל עיין אי נגה יומא נפסוק ונקבע לשבתא כו' כתב שם הש"ג נ"ל מוכחן ראה דלאו שפיר דמי לקדש מצעוד יום בשבת עד לאת הכוכבים דכי היכי דאין השבת קובעת למוטער עד שתחשך לגמרי כך אינה קובעת לקידוש עד שתחשך לגמרי דאלמא זמן הראוי לקידוש הוא עיצומו של שבת וכן נראה מזהאי דזכרהו על היין בכניסתו ואין כניסתו אלא לאת הכוכבים עכ"ל • ואף שמתוספות ריש פ' ערבי פסחים דף ז"ט ע"ב יראה דשפיר דמי גם נראה ראה קצת מריש ברכות משעה שצני אדם נכנסין לאכול פיתן בערבי שבתות שהכל מוכן ומוסדרין לסעודה כו' • עכ"פ ובלבד שלא יקדים קודם בין השמשות • ובספר חסידים סימן רס"ט כל זה נמשך ע"י קמלנות של הכל שאין מיחדין נער על כך לא ראיתי בשום קהלה :

שו"ת כ"ק אדה"ז ס"ז

וממוצא דבר נשמע כי חלילה לנו להוציא דבה על מדינות המקילין בזה וסומכין על הפוסקים המקילין בשיעור פגימה, וגם חלילה לכם להקפיד על מדינות המחמירין וחוששים לדעת פוסקים המחמירים בשיעור פגימה. וכהאי גוונא מצינו כמה הלכות שנחלקו בהן הפוסקים ראשונים או אחרונים ובדורות שלפנינו נהגו אבות אבותינו כדעת המקילין ובדורות הללו רבו כמו רבו הנוהגים להחמיר, כמו חדש **ותפלת ערבית בזמנה** וכהאי גוונא טובא:

השתלשלות מנהג זה בפוסקים

עולת שבת רע"א סק"א (לע' ת"ת"ס 1640-1700)

מה שכתב ימהר לאכול מיד וכו'. כתבו האחרונים [עי' ספר תיקוני שבת] דיקדש קודם שנכנס מזל מאדים, דתחלת ליל שבת משמש מזל מאדים וסמאל מושל עליו, ובשעה אחרונה של ערב שבת משמש מזל צדק ומלאכו צדקאל, והם שני מלאכים שאמרו חז"ל [שבת קיט ע"ב] אחד טוב ואחד רע, והנה טוב שלא יקבל את השבת בקידוש בממשלת הרע רק בממשלת הטוב, והרע בעל כרחו יענה אמן, ואם לא קידש מבעוד יום ימתין עד שיעבור מממשלת מאדים ויקדש....

מגן אברהם רע"א סק"א (שצ"ז-תמ"ג 1637-1682)

לאכול מיד. היינו לקדש כדי שיזכור שבת בכניסתו ועס' רע"ג ס"ג, וכתוב בתקוני שבת שיקדש קודם לילה כי בתחלת ליל שבת הוא מזל מאדים ובסוף יום ו' הוא מזל צדק לכן יקדש בצדק וכ"כ בתשובות מהרי"ל ס' קס"ג ומ"ע בתשוב' כתב שאם אינו תאב לאכול יכול להמתין שכבר זכר אותו בכניסתו בבה"כ ע"ש, ובירושלמי ריש ברכות אי' שדרך לאכול שעה או ב' בלילה וכ"מ ברש"י....

מחצית השקל סק"א (תפ"ד-תקס"ו 1724-1806)

כי בתחלת ליל שבת כו'. עיין ברש"י במסכת שבת דף קכ"ט ע"ב [ד"ה דקיימא] שכתב שתחלת יום ד' נתלו מאורות ברקיע, וכן ז' כוכבי לכת שסימנם שצ"ם חנכ"ל, וכל אחד משמש שעה אחת, ואחר זה משמש שעה כוכב שאחריו, וכן חוזרים חלילה, נמצא תחלת יום ו' משמש שעה ראשונה כוכב נוגה, ואחריו כוכב, ואחריו לבנה, אחר זה חוזרים חלילה שצ"ם חנכ"ל, הרי עבר מיום ו' עשרה שעות, נשאר מן יום שתי שעות, ומשמש בהן שבתאי ואחריו צדק ואחריו מאדים, א"כ צדק משמש סוף יום הששי שהוא שעה י"ב, ומאדים שאחריו תחלת ליל שבת, והוא ממונה על חורבן ומלחמה והוא בממשלת ס"מ. ועיין ברש"י עירובין דף (כ"ו) [נו] [ע"א ד"ה ואין]. אך סדר הלוח אינן שעה זמניות, אלא שעות ההשואה דברי תקוני שבת אינן אמורים אלא בזמן שיום ולילות שיום, שתחלת שעה שביעית מן שעות ההשואה והיא שעה ראשונה מן יום ו' אז משמש נגה, וכן בשעה ששית אחר חצות היום משמש צדק. וא"כ בזמן שאין יום ולילה שוים ליתא לדברי תקוני שבת, כן נראה לפענ"ד. ועיין בתשובת צמח צדק סימן י"ד לענין חשבון התקופות:

וכן משמע ברש"י [בברכות] ריש דף ג'. ר"ל, שגם מרש"י משמע שהיו אוכלים בליל שבת בלילה, אבל אינו מוכח כמו שכתוב בירושלמי [שעה או] ב' (ג') שעות בלילה. והכי איתא שם, דרמי רבי מאיר אדרבי מאיר, דתניא חדא רבי מאיר אומר זמן קריאת שמע של ערבית משעה שהכהנים טובלים מטומאתן, והוא סמוך לבין השמשות, ומסיק רבי מאיר גופיה דקאי על בין השמשות דרבי יוסי דסבירא ליה בין השמשות

כהרף עין, זה לילה נכנס ויום יוצא, א"כ הטבילה וזמן קריאת שמע הם סמוך ללילה ממש, ותניא אידך רבי מאיר אומר משעה שבני אדם נכנסים לאכול סעודתן בערב שבת, ופירש רש"י דשיעור דבני אדם נכנסין כו' הוא מאוחר לזמן דטבילת כהנים. וא"כ כיון דזמן טבילת כהנים סמוך ללילה ממש כנזכר לעיל, על כרחך זמן אכילה בליל שבת הוא בלילה ממש אחר צאת הכוכבים. ועיין שם בתוספות [ד"ה קשיא דר' מאיר]:

דרשות חתם סופר על הש"ס שבת קי"ח ע"ב (תקכ"ג-ת"ר 1762-1839)

[גמ': וא"ר יוסי יהא חלקי עם מכניסי שבת בטבריא וממוציאי שבת בציפורי. רש"י: ממכניסי שבת בטבריא. מפני שהיא עמוקה ומחשבת מבעוד יום וסבורין שחשבה וממוציאי שבת בצפורי שיושבת בראש ההר ובעוד כשהחמה שוקעת נראית שם אור גדול ומאחרין לצאת.]

ממכניסי שבת בטבריא. המה מקדשים תמיד במזל צדק שהוא שולט בשעה אחרונה של ערב שבת ואם ממתין עד תחלת שעה ראשונה של לילי שבת אזי הוא ממשלת מזל מאדים כמ"ש המגן אברהם ריש סי' רע"א סק"א ומוציאי שבת בציפורי הוא שעה אחת על הלילה שאז ממשלת כוכב שמורה על הצלחה בתורה כדלקמן קנ"ו ע"א גבר נהיר וחכים ואי מקדים שעה אחת אזי הוא בנוגה ומורה על גבר עתיר וזנאי ודוק ותשכח סוף פרק מפנין לקמן קכ"ט ע"ב חשבון זה.

יד אפרים (תקכ"א-תקפ"ח 1760-1828) ס' רע"א ס"א

ומנחם עזריה בתשובה סימן ב' כתב שאם אינו כו', כצ"ל. ומה שכתב וכן כתב מהרי"ל כו', ר"ל שמהרי"ל כתב שם בפירוש ב' מלאכים המלווים כו' [שבת קיט, ב], דהיינו צדק ומאדים, שזה בסוף ערב שבת וזה בתחלת שבת, אבל לא נזכר שם מענין הקידוש, ע"ש. ולא הבנתי מה שכתב מהרי"ל שם על מה שכתב מוהר"ר מיישטרל ז"ל בשאלתו בשם תוספות שאנץ דברכות על תפלת שחרית, שאין היום מתחלק לפי סדר שצ"מ חנכ"ל, ועל זה כתב מהרי"ל שיש להשיב מהא דשני מלאכים המלווין כו' [שבת קיט, ב], שפירשו שהוא לפי סדר כצנ"ש חל"מ, ואם כן הא לא הוי אלא ביומא ניסן ותשרי לחוד, עכ"ל. ולענ"ד אין זה ענין לזה, דהתוספות כתבו שפיר לענין תפלת שחרית דלא נימא דהיום אינו מתחיל אלא אחר שנשלמו י"ב שעות מתחלת הלילה, דהיינו עד סיבוב שצ"מ חנכ"ל, משום דלענין תפלה לא אזלינן רק משעה שמתחיל היום, וחשבינן כל היום לשעותיו, כמו שכתב מהרי"ל לענין מנחה וקבלת שבת, **מה שאין כן לענין סוף היום ותחילת הלילה, פשיטא שאין סדר כצנ"ש חל"מ משתנה לעולם, דבכל כ"ד שעות הגלגלים שהם כל"ש צמח"ן הם סובבין הולכין,** ולעולם צדק ביום וא"ו לסוף היום ומאדים בתחלת ליל שבת, עיין בעירובין דף נ"ו [ע"א] ובשבת דף (קכ"ח) [קכט] [ע"ב]:

ד' קכ"ט ע"ב, משום דקיימא ליד

מאדים בזווי עפ"דש"י. מזה

מקור למה שהובא בסימן רע"א סעי' א' במג"א ובבאה"ט בשם התקוני שבת. שיקדש קודם לילה כו' "לכן יקדש בצדק או ימתין עד שיעבור ממשלת מאדים ויקדש". ובשו"ע אדמו"ר סעיף ג' יש נזהרים שלא לקדש בשעה ראשונה של הלילה (דהיינו שעה שביעית אחר חצות היום) עכ"ל ובמחה"ש על המג"א. בסה"ד "וא"כ בזמן שאין יום ולילה שווים ליתא לדברי ת"ש בנלע"ד" ואפי' לכוון גם דברי ש"ע אדמו"ר דכוונתו ג"כ בזמן שיום ולילה שווים כדעת המחצה"ש נוראיתי למהדרים שנוזהרים בזה אפילו בשעה שאין יום ולילה שווים. וצריך להבין לבאורה מנ"ל לבעל ת"ש להמציא איסור חדש גם מה שי"ך זה לקידוש, שלא יקדש בשעה שמזל מאדים שולט. ע"כ נלע"ד דהמקור לזה הוא מהבא. דכמו הקזת דם שיש חשש סכנה אין לעשות בשעה שמזל מאדים שולט כמו"כ קידוש על היין. דמיין יוכל ג"כ ח"ו להיות סכנה כמוד"א בש"ס עה"ס. ויין ישמח. זכה משמחו. לא זכה משממו, וכמוד"א בח"א מהרש"א בס"ס במה אשה על הענין חמרא וח"י כו' יעו"ש. מזה המציא הת"ש שיש לזהר מלקדש על היין בשעה שמזל מאדים שולט, א"כ עפ"י כ"ז אין חשש אלא בקידוש על היין ולא בקידוש על הסת.

קובץ יגדיל תורה נ.י. גל' ל"ד ע' קע"א-ע"ג⁴⁰

קידוש בליל שבת בשעה השביעית

• מוהר"ר זוסמאן אבא ליפשיץ

מח"ס תקוני תשובה, מרכבת המשנה ⁴⁵

בענין מ"ש במג"א או"ח סימן רע"א בשם תקוני שבת שיש נזהרים מלקדש בתחלת ליל שבת, היינו בשעה שביעית וכ"כ בשו"ע אדמו"ר נ"ע שם. והטעם לזהר בזה, שבליל שבת בשעה שביעית שולט מזל מאדים, והס"מ מושל עליו, ע"ש.

הנה בהיותי ביוראפ לא נזהרתי בזה מסבות צדדיות. גם הכרתי הרבה אנשי מעשה שלא נזהרו בזה. אך אחרי בואי לפה ארץ החפשיית [אמריקא] ונתיישבתי בניוארק⁴⁶, נזהרתי בזה משך איזה שנים, וביל"ב דברתי נידון זה עם ידידי המו"פ י"א ונשוא פנים וכו' מהר"ר מרדכי ליפא נ"י הממונה על אסיפת מעות א"י לכולל חב"ד שהיה נזהר בזה מאד גם בהיותו ביוראפ.

אך אחרי שובי נחמתי לעיין בזה, אם שייך לזהר בזה גם בפה או לא. ולפי ענ"ד מה שכתבו הפוסקים לזהר בזה שייך לחוש לפי האקלים שבא"י⁴⁷ . . .

ועכ"פ בזמן שהיום והלילה שוים י"ב [שעות], וכשנלקדש השבת בירושלים שש שעות אחר חצות היום, ומזל [מאדים] מתחיל לשלוט אז עד

⁴⁵ נעתק מבוך מס. 771 שבספריית כ"ק אדמו"ר שליט"א, סי' קיג (קיד, ב). בוך הנ"ל כולל את ספרו „אגדת אזור” (הנוכח בהסכמות לספרו „תקוני תשובה”). ספרי „תקוני תשובה” ו„מרכבת המשנה” נדפסו בס. לואיס תר"פ (גוכת"י ספרו „מרכבת המשנה” הנ"ל — בספריית כ"ק אדמו"ר שליט"א מס. 772). גם חיבר ס' „תולדות יצחק” (הנוכח בהסכמות לס' „תקוני תשובה” הנ"ל), שגוכת"י — מס. 773.

⁴⁶ בהקדמתו כותב: היות שנשארתי יתום מאבי . . . בן עשר שנים . . . עד שנכנסתי בברית הנשואין, ואחרי זה מהרפתקאות דעדי עלי הוכרחתי להרחיק נדוד לפה מארץ מולדתי, עיר קאמין פלך וויטעפסק.

⁴⁷ כהבא לקמן ראה מ"ש לעיל — חוב' שלפנ"ז הערה 65.

⁴⁰ הגה"ח הר"ר זוסמן אבא ליפשיץ ע"ה (תר"ח-תרפ"ג 1848-1923) היה שו"ב חב"די בעיירה מאקיעווקא על יד ניעז'ין. היגר לעיר ס. לואיס ולאח"כ לנ.י., שם היה מדמויות הבולטות בביהכ"נ צ"צ נוסח האר"י בהארלעם. חיבר כו"כ ספרים. כמה מכתביו נשארו בכת"י בספריית אגודת חב"ד, במפורש בהע' 45 במאמר זה. המאמר מופיע בסוף כת"י ספרו אגודת אזור (לא נדפס) תחת כותרת "פרפרת" (מס' כרטיסייה 771 – bit.ly/3gAPsFu)

סוף שעה שביעית, הלא אז הוא באופק ניויארק עד[יין ע"ש], וכשנתקדש השבת באופק ניויארק, הרי אז שולט מזל אחר לא מאדים, ולא ש[יך להזהר] מלקדש אז, ואדרבה נהפוך הוא, למשל אם החילוק בין ירושלים לאיזה [מקום] הוא בשש שעות, ובכניסת ש"ק בירושלים שש שעות אחר חצוה"י אז ע[דיין שם] חצות יום עש"ק, ובשעה ששית שנתקדש השבת באיזה עיר שבאמריקה [אז בירושלים הוא] חצות ליל שב"ק והגיע שימוש מזל צדק, ואם ימתינו [באותו מקום] באמריקה עד סוף שעה [שבי]עית מלקדש, הלא אז יהיה בירושלים סוף שעה רא[שונה] אחר חצות ליל ש"ק, ויגיע אז שימוש מזל מאדים עוד הפעם, לפי סדר המזלות מתחלת ליל ש"ק, מחנ"כ לש"ץ, והרי תקנתו זהו קלקולו.

ולא תיקשי מזה מה שבכל הארצות מחשבין תקופות השנה כפי חשבון התקופות שבא"י הגם שאינם משתוים בזמן אחד, ומה גם דאיתא בברכות דף נ"ט, ת"ר הרואה חמה בתקופתה אומר ברוך עושה מע"ב, ואימת הוי אומר אביי כל כ"ח שנין והדר מחזור ונפלה תקופת ניסן בשבתאי באורתא דתלת נגהי ד' ע"כ. והרי הפוסקים קבעו זמן הברכה ביום רביעי בנך החמה ולא חלקו בין הארצות כלל.

אכן י"ל אדרבה היא הנותנת שאין לחלק בזה בין הארצות, כי בא"י גופא אין מברכין רק בשעה שרואין השמש ונהנין מראיתה, הגם שתליתה היתה בתחלת ליל ד', אך לא האירה עדיין עד למחר יום ד' בבוקר. ולשון הגמ' הרואה חמה בתקופתה מוכיח. ומטעם זה יש פוסקים שאם בבוקר היו עננים מכסים אותה, יש להמתין איזה שעות, וסומא אין מברך כלל, עיין בשע"ת או"ח רכ"ט. הרי שבזריחתה תליא מילתא. וא"כ בשעה שיוצאת לזרוח ביום ד' עתה בכל מקום שהוא, הרי בשימ"ב ג"כ לא האירה אז עד שעה שמאירה עתה, ולכן מברכין עתה בנך החמה יום ד' בכל מקום שהוא.

ומה שקשה לענין כניסת שבת ויו"ט וזמן ק"ש ותפלה שבאיזה מקום כבר קבלו שבת ויו"ט, ובאיזה מקום עושים מלאכה, ובוה מתפללים שחרית, ובמ"א מנחה או מעריב וכיו"ב, תירץ בשו"ע אדמו"ר נ"ע ת"ר מהד"ת ס"א, והובא ג"כ בסידור תו"א בשמו, כי עת רצון שלמעלה ויחודים עליונים וקדושת שבת ויו"ט וכו' הוא למעלה מהזמן והמקום, רק שמאיר למטה לכל מקום ומקום בזמנו הראוי לו וכו' עיי"ש. משא"כ בנידון דידן בענין שימוש המזלות, הרי חוק וזמן נתן להם שלא ישנו את תפקידם, ומשמישים תמידים כסדרם בזמנם הראוי להם.

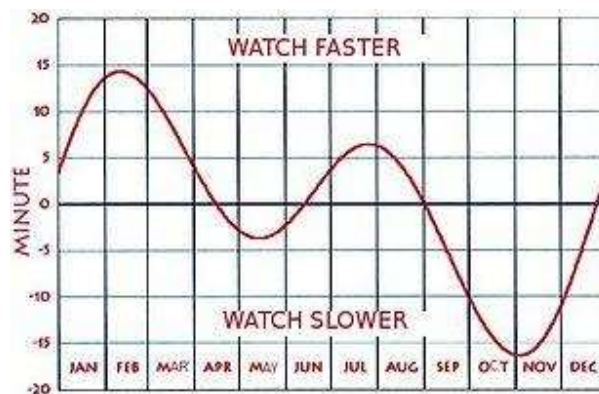
היוצא מכל הנ"ל, שענין הזהירות באמריקה שלא לקדש בשעה

השביעית תחלת ליל שבת, לא שייך דוקא רק באופן שידוע אשר החלוק במקום זה בשבע שעות מן כניסת ש"ק בירושלים בזמן שהיום והלילה שוים, וחולת זאת יוכל להיות איזה קלקול כנ"ל, ואפשר במסופק בזה שייך שומר מצוה לא ידע דבר רע, ואיני אומר קבלו דעתי רק כתבתי מה שנלפע"ד והבחר יבחר.

Equation of Time (Wikipedia)

The **equation of time** describes the discrepancy between two kinds of solar time. The word *equation* is used in the medieval sense of "reconcile a difference". The two times that differ are the apparent solar time, which directly tracks the diurnal motion of the Sun, and mean solar time, which tracks a theoretical mean Sun with uniform motion along the celestial equator. Apparent solar time can be obtained by measurement of the current position (hour angle) of the Sun, as indicated (with limited accuracy) by a sundial. *Mean* solar time, for the same place, would be the time indicated by a steady clock set so that over the year its differences from apparent solar time would have a mean of zero.^[1]

The equation of time is the east or west component of the analemma, a curve representing the angular offset of the Sun from its mean position on the celestial sphere as viewed from Earth. The equation of time values for each day of the year, compiled by astronomical observatories, were widely listed in almanacs and ephemerides.^{[2][3]: 14}

During a year the equation of time varies as shown on the graph; its change from one year to the next is slight. Apparent time, and the sundial, can be ahead (fast) by as much as 16 min 33 s (around 3 November), or behind (slow) by as much as 14 min 6 s (around 11 February). The equation of time has zeros near 15 April, 13 June, 1 September, and 25 December. Ignoring very slow changes in the Earth's orbit and rotation, these events are repeated at the same times every tropical year. However, due

to the non-integral number of days in a year, these dates can vary by a day or so from year to year.^{[n 1][4]:277}

The graph of the equation of time is closely approximated by the sum of two sine curves, one with a period of a year and one with a period of half a year. The curves reflect two astronomical effects, each causing a different non-uniformity in the apparent daily motion of the Sun relative to the stars:

- the obliquity of the ecliptic (the plane of the Earth's annual orbital motion around the Sun), which is inclined by about 23.44 degrees relative to the plane of the Earth's equator; and
- the eccentricity of the Earth's orbit around the Sun, which is about 0.0167.

History

The phrase "equation of time" is derived from the medieval Latin *aequātiō diērum*, meaning "equation of days" or "difference of days". The word *aequātiō* (and Middle English *equation*) was used in medieval astronomy to tabulate the difference between an observed value and the expected value (as in the equation of the centre, the equation of the equinoxes, the equation of the epicycle). Gerald J. Toomer uses the medieval term "equation" from the Latin *aequātiō*,^[n 2] for Ptolemy's difference between the mean solar time and the apparent solar time. Johannes Kepler's definition of the equation is "the difference between the number of degrees and minutes of the mean anomaly and the degrees and minutes of the corrected anomaly."^{[8]:155}

The difference between apparent solar time and mean time was recognized by astronomers since antiquity, but prior to the invention of accurate mechanical clocks in the mid-17th century, sundials were the only reliable timepieces, and apparent solar time was the generally accepted standard. Mean time did not supplant apparent time in national almanacs and ephemerides until the early 19th century.^[9]

Early astronomy

The irregular daily movement of the Sun was known to the Babylonians.^[citation needed]

Book III of Ptolemy's *Almagest* (2nd century) is primarily concerned with the Sun's anomaly, and he tabulated the equation of time in his *Handy Tables*.^[10] Ptolemy

discusses the correction needed to convert the meridian crossing of the Sun to mean solar time and takes into consideration the nonuniform motion of the Sun along the ecliptic and the meridian correction for the Sun's ecliptic longitude. He states the maximum correction is $8\frac{1}{3}$ time-degrees or $\frac{5}{9}$ of an hour (Book III, chapter 9).^[11] However he did not consider the effect to be relevant for most calculations since it was negligible for the slow-moving luminaries and only applied it for the fastest-moving luminary, the Moon.

Based on Ptolemy's discussion in the *Almagest*, values for the equation of time (Arabic *taʿdīl al-ayyām bi layālayhā*) were standard for the tables (*zij*) in the works of medieval Islamic astronomy.^[12]

Early modern period^[edit]

See also: *Equation clock*

A description of apparent and mean time was given by Nevil Maskelyne in the *Nautical Almanac* for 1767: "Apparent Time is that deduced immediately from the Sun, whether from the Observation of his passing the Meridian, or from his observed Rising or Setting. This Time is different from that shewn by Clocks and Watches well regulated at Land, which is called equated or mean Time." He went on to say that, at sea, the apparent time found from observation of the Sun must be corrected by the equation of time, if the observer requires the mean time.^[1]

The right time was originally considered to be that which was shown by a sundial. When good mechanical clocks were introduced, they agreed with sundials only near four dates each year, so the equation of time was used to "correct" their readings to obtain sundial time. Some clocks, called equation clocks, included an internal mechanism to perform this "correction". Later, as clocks became the dominant good timepieces, uncorrected clock time, i.e., "mean time", became the accepted standard. The readings of sundials, when they were used, were then, and often still are, corrected with the equation of time, used in the reverse direction from previously, to obtain clock time. Many sundials, therefore, have tables or graphs of the equation of time engraved on them to allow the user to make this correction.^[citation needed]

The equation of time was used historically to set clocks. Between the invention of accurate clocks in 1656 and the advent of commercial time distribution services around 1900, there were three common land-based ways to set clocks. Firstly, in the unusual event of having an astronomer present, the sun's transit across the meridian (the moment the sun passed overhead) was noted; the clock was then set to noon and offset by the number of minutes given by the equation of time for that date. Secondly, and much more commonly, a sundial was read, a table of the equation of time (usually engraved on the dial) was consulted and the watch or clock set accordingly. These calculated the mean time, albeit local to a point of longitude. The third method did not use the equation of time; instead, it used stellar observations to give sidereal time, exploiting the relationship between sidereal time and mean solar time.^{[13]:57–58}

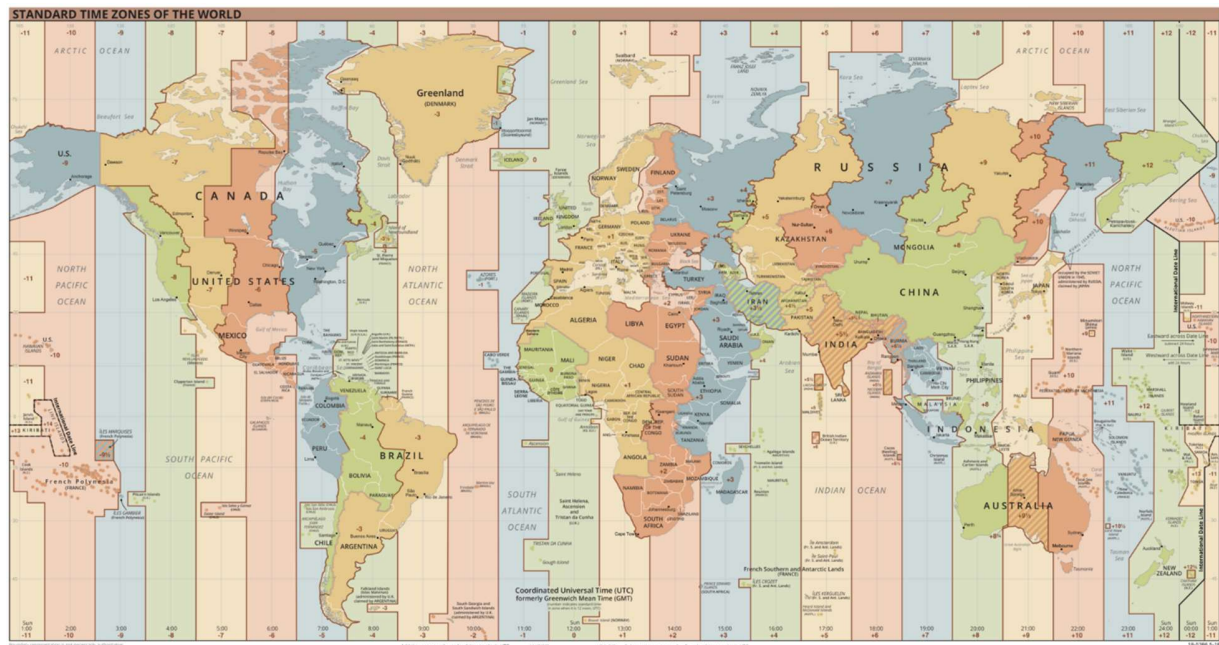
The first tables to give the equation of time in an essentially correct way were published in 1665 by Christiaan Huygens.^[14] Huygens, following the tradition of Ptolemy and medieval astronomers in general, set his values for the equation of time so as to make all values positive throughout the year.^{[14][n 3]}

Another set of tables was published in 1672–73 by John Flamsteed, who later became the first Astronomer Royal of the new Royal Greenwich Observatory. These appear to have been the first essentially correct tables that gave today's meaning of Mean Time (previously, as noted above, the sign of the equation was always positive and it was set at zero when the apparent time of sunrise was earliest relative to the clock time of sunrise). Flamsteed adopted the convention of tabulating and naming the correction in the sense that it was to be applied to the apparent time to give mean time.^[15]

The equation of time, correctly based on the two major components of the Sun's irregularity of apparent motion,^[n 4] was not generally adopted until after Flamsteed's tables of 1672–73, published with the posthumous edition of the works of Jeremiah Horrocks.^{[16]:49}

Robert Hooke (1635–1703), who mathematically analyzed the universal joint, was the first to note that the geometry and mathematical description of the (non-secular) equation of time and the universal joint were identical, and proposed the use of a universal joint in the construction of a "mechanical sundial".^{[17]:219}

Time Zones (Wikipedia)

The apparent position of the Sun in the sky, and thus solar time, varies by location due to the spherical shape of the Earth. This variation corresponds to four minutes of time for every degree of longitude, so for example when it is solar noon in London, it is about 10 minutes before solar noon in Bristol, which is about 2.5 degrees to the west.[5]

The Royal Observatory, Greenwich, founded in 1675, established Greenwich Mean Time (GMT), the mean solar time at that location, as an aid to mariners to determine longitude at sea, providing a standard reference time while each location in England kept a different time.

Railway Time

Until the latter part of the 18th century, time was normally determined in each town by a local [sundial](#). [Solar time](#) is calculated with reference to the relative position of the sun. This provided only an approximation as to time due to variations in orbits and had become unsuitable for day-to-day purposes. It was replaced by local mean time, which eliminated the variation due to [seasonal differences and anomalies](#). It also took account of the [longitude](#) of a location and enabled a precise time to be applied.

Such new-found precision did not overcome a different problem: the differences between the local times of neighbouring towns. In Britain, local time differed by up to 20 minutes from that of London. For example, [Oxford](#) Time was 5 minutes behind Greenwich Time, [Leeds](#) Time 6 minutes behind, [Carnforth](#) 11 minutes behind, and [Barrow](#) almost 13 minutes behind.^[6] In India and North America, these differences could be 60 minutes or more. [Almanacs](#) containing tables were published and instructions attached to sundials to enable the differences between local times to be computed.^[7]

Before the arrival of the railways, journeys between the larger cities and towns could take many hours or days, and these differences could be dealt with by adjusting the hands of a watch periodically en route. In Britain, the coaching companies published schedules providing details of the corrections required. However, this variation in local times was large enough to present problems for the railway schedules. For instance, [Leeds](#) time was six minutes behind London, whilst [Bristol](#) was ten minutes behind; sunrise for towns to the east, such as [Norwich](#), occurred several minutes ahead of London. It soon became apparent that even such small discrepancies in times caused confusion, disruption, or even accidents.

Around August 23, 1852, time signals were first transmitted by [telegraph](#) from the Royal Observatory. By 1855, 98% of Great Britain's public clocks were using GMT, but it was not made the island's legal time until August 2, 1880. Some British clocks from this period have two minute hands, one for the local time and one for GMT.^[7]

Timekeeping on [North American](#) railroads in the 19th century was complex. Each railroad used its own standard time, usually based on the local time of its headquarters or most important terminus, and the railroad's train schedules were published using its own time. Some junctions served by several railroads had a clock for each railroad, each showing a different time.^[10]

[Charles F. Dowd](#) proposed a system of hourly standard time zones for North American railroads around 1863, although he published nothing on the matter at that time and did not consult railroad officials until 1869. In 1870 he proposed four ideal time zones having north–south borders, the first centered on [Washington, D.C.](#), but by 1872 the first was centered on meridian [75° west of Greenwich](#), with natural borders such as

sections of the [Appalachian Mountains](#). Dowd's system was never accepted by North American railroads. Instead, U.S. and Canadian railroads implemented a version proposed by William F. Allen, the editor of the *Traveler's Official Railway Guide*.^[11] The borders of its time zones ran through railroad stations, often in major cities. For example, the border between its Eastern and Central time zones ran through [Detroit](#), [Buffalo](#), [Pittsburgh](#), [Atlanta](#), and [Charleston](#). It was inaugurated on Sunday, November 18, 1883, also called "The Day of Two Noons",^[12] when each railroad station clock was reset as standard-time noon was reached within each time zone.

The North American zones were named Intercolonial, Eastern, Central, Mountain, and Pacific. Within a year 85% of all cities with populations over 10,000 (about 200 cities) were using standard time.^[13]

Worldwide time zones

[Italian](#) mathematician [Quirico Filopanti](#) introduced the idea of a worldwide system of time zones in his book *Miranda!*, published in 1858. He proposed 24 hourly time zones, which he called "longitudinal days", the first centred on the meridian of [Rome](#). He also proposed a universal time to be used in astronomy and telegraphy. However, his book attracted no attention until long after his death.^{[14][15]}

[Scottish](#)-born [Canadian](#) Sir [Sandford Fleming](#) proposed a worldwide system of time zones in 1879. He advocated his system at several international conferences, and is credited with "the initial effort that led to the adoption of the present time meridians".^[16] In 1876, his first proposal was for a global 24-hour clock, conceptually located at the centre of the Earth and not linked to any surface meridian. In 1879, he specified that his universal day would begin at the anti-meridian of Greenwich ([180th meridian](#)), while conceding that hourly time zones might have some limited local use. He also proposed his system at the [International Meridian Conference](#) in October 1884, but it did not adopt his time zones because they were not within its purview. The conference did adopt a universal day of 24 hours beginning at Greenwich midnight, but specified that it "shall not interfere with the use of local or standard time where desirable".^[17]

By about 1900, almost all inhabited places on Earth had adopted a standard time zone, but only some of them used an hourly offset from GMT. Many applied the time at a local astronomical observatory to an entire country, without any reference to GMT. It took many decades before all time zones were based on some standard offset from GMT or Coordinated Universal Time (UTC). By 1929, the majority of countries had adopted hourly time zones, though some countries such as Iran, India and parts of Australia had time zones with a 30-minute offset. Nepal was the last country to adopt a standard offset, shifting slightly to UTC+05:45 in 1986.[18]

In Russia, which has 11 time zones, two time zones were removed in 2010[20][21] and reinstated in 2014.[22]

Until 1 August 2018, Russia had a separate railway time, meaning that timetables and tickets on Russian railways followed Moscow Time regardless of local time.[28] Starting from 1 August 2018, each station uses its own local time.[29]

חצות אמצעי לכמה ערים

Yerushalayim: 11:39

Dnipropetrovsk: 11:40

Los Angeles: 11:53

Brooklyn: 11:56

London: 12:00

Rostov, Miami 12:21

Moscow: 12:29

Detroit: 12:32

Paris: 12:50

Lubavitch: 12:56

Petersberg: 12:58

Website to calculate for your location: <https://7thhour.info/>

השתלשלות מענות כ"ק אדמהמ"ש בחישוב השעות

אג"ק חי"ב ע' רכ"ו

אגרת ד'מ"ב

ב"ה, י"ח טבת, תשט"ז

...במ"ש אודות הזהירות שלא לקדש משעה 6-7 בערב שבת, הנה מובן הכוונה לשעה בת ששים רגעים, כי הילוך המזלות שזה הוא בקיץ ובחורף, וגם בחצות היום אין חילוק בין המקומות שבדרום ובצפון, ובמילא שעה הששית היינו שש שעות שוות לאחר חצות היום...

אג"ק חי"ג ע' קי"ט (נדפס גם בלקו"ש חי"א (י"ל תשל"ו) הוספות ע' 91-290)

אגרת ד'שצ"א

ב"ה, כ"ט אייר, תשט"ז

(ד) הנזהרים מלקדש כו' עפמ"ש כ' בשו"ע אדה"ז סרע"א ס"ג ושואל לחשבון השעות בזה, שנסתפק בהמענה שלי. - וא"י המקום לספק: שליטת כל מזל הוא שעה של ששים מינוט, והסדר בזה ע"פ המבואר בפרש"י שבת (קכט, ב, ובכ"מ), ולכן הנ"ל הוא בשעה שביעית - משעות הנ"ל - אחר חצות היום, כלשון רבנו הזקן שם, וחצות הוא באמצע בין נה"ח ושקה"ח כמובן.

הערות התמימים ואנ"ש 770, גל' מ"ט, ע' ט"י

ו. בלקו"ש חלק י"א בהוספות ס"פ יתרו (ע' 290) במכתב, "...ד) הנזהרים מלקדש בו' עממ"כ בשו"ע אדה"ז סרע"א ס"ג; שואל לחשבון השעות בזה, שנחפז בהמענה שלי. - וא"י המקום לספק: שליטת כל מזל הוא שעה של ששים מינוט. והסדר בזה ע"פ המבואר בפרש"י **שבת (קכט, ב)** ובכ"מ. ולכן הנ"ל הוא בשעה השביעית - משעות הנ"ל - אחר הצות היום, כלשון רבנו הזקן שם. וחצות הוא האמצע בין נה"ח ושק"ח כמובן. ע"כ.

והנה בחשבון שעות היום ישנם ב' אופנים: א) מיום האמצעי, ב) מיום האמיתי. היום האמצעי הוא חמיד כ"ד שעות בדיוק ולכן הוי כל שעה ששים מינוט בדיוק, אבל יום האמיתי פעמים חסר דקה ופעמים יתר דקה (וכן הוא ברוב ימי השנה ורק ד' פעמים בשנה הוא כ"ד שעות בדיוק), ולכן השעה מיום האמיתי - שהיא חלק כ"ד ממנה - אינה בדיוק ששים מינוט, (ועיין בקונטרס נש"ק להרב ש.ב. לויז' ח"ב בפתיחת אות ז, ובאור מאיר (קונטרס הנשף) פ"ה ס"א אות י, רנ"א), ולכן פעמים שהצות היום האמיתי מרוחק מחצות היום האמצעי עד ט"ז דקות.

והנה ממש"כ "שעה של ששים מינוט" משמע שלחשבון שליטת המזלות מחשבין ביום האמצעי, דהלא בחשבון מיום האמיתי אין השעה בדיוק ששים דקות כנ"ל. וגם מהרמב"ם הל' קידוש החודש לכא' משמע דמחשבין מיום האמצעי דכתב שם פ"ו ה"ב "היום והלילה ארבע ועשרים שעות... והשעה מחולקת לאלף ושמונים חלקים" עכ"ל משמע דהשעה היא זמן מסוימת והיום הוא כ"ד שעות, אבל אם כוונתו הי' על יום האמיתי הי' צריך לומר כמו שכתוב על החלקים שהיום והלילה נחלק לכ"ד שעות. ועוד דבס' נאזה קודש (פי' על הל' קד"ה להרמב"ם להר' שמעון בר' נפתלי ואלטש) מסביר למה מחשבין בזה דיוקא בשעות שוות ולא בשעות זמניות, משום שזהו רק לחשבון האמצעי ע"כ מחשבין בשעות האמצעי עיי"ש באריכות.

וצ"ע א) בערובין נ"ו סע"א שחשבון דתקופת ומולדות ושליטת המזלות הלויים באופן א' בחשבון השעות והלבוש או"ח סס"י תכ"א ובשו"ת צ"צ סי' י"ד והתוס' יו"ט שמביא שם סוברים שחשבון התקופה צ"ל בחשבון שעות שוות ביום האמיתי עיי"ש.

ב) יתירה מזה גם ממש"כ בסוף הטכתב "וחצות הוא האמצע בין נה"ח לשק"ח" משמע שלחשבון שליטת המזלות מחשבין בשעות יום האמיתי, דהרי שק"ח ונה"ח הלויים בהילוך השמש האמיתי.

יוסף יצחק פייגלשטאק

תת"ל - 770

הערות התמימים ואנ"ש 770, גל' נ, ע' כ"ג-ד) רשד"ב לזין שליט"א)

יז. בגליון הנ"ל אות ו', הקשה י.י.פ. על המכתב (שבלקו"ש הי"א ע' 290) בענין חשבון השעות דשליטת המזלות - מרישא לסיפא. דבתחלה כתב "שליטת כל מזל הוא שעה של ששים מינוט" - היינו שעה אמצעית, ולבסוף סיים "וחצות הוא האמצע בין נה"ח ושקה"ח כמובן", - דהיינו חצות האמיתית.

ובאמת במה שכתב "שעה של ששים מינוט - דהיינו שעה אמצעית, לא שלל שעה אמיתית - אלא שעה זמנית. (כי שעה זמנית היא לפעמים זמן רב פחות משעה אמצעית ולפעמים זמן רב יותר משעה אמצעית, אבל שעה אמיתית היא לכל היותר בשנ' אחת פחות (או יותר) משעה אמצעית, כי החילוק בין יום האמיתי ליום האמצעי הוא לכל היותר בכחצי דקה - דהיינו לערך שני' אחת לכל שעה, ובזה עדיין לא נחית לחלק - בתחלת המכתב). וזהו שמפרש לאחר זה "וחצות הוא האמצע בין נה"ח ושקה"ח כמובן" - לומר דהכוונה היא לשעה האמיתית (ולא לשעה האמצעית) דהיינו שבנ"י. מתחילה שעה זו לפעמים ב-5,40, ולפעמים ב-6,10 (כי חצות האמצעי באמצע נ"י. הוא ב-11.56).

וכן מה שהוכיח שם מעירובין נו. א' דחשבון התקופות ומזלות תלוי' בחשבון שעות שוה, אינו מוכרח, דהא שם מיירי ביום התקופה וביום התקופה משתנה זמן האמתי וזמן האמצעי (וגם בלא"ה חילוק היותר גדול בין זמן האמתי לזמן האמצעי הוא כרבע שעה, ושינוי קטן זה אינו משנה בנידון המבואר שם).

סימן כ

קידוש על יין בליל ש"ק בין שעה ו' לז'

• חרב משה לברטוב, ברוקלין נ.י.

בנוגע להזהירות שלא לעשות קידוש על יין בליל ש"ק בין שעה ששית ושביעית, הנה בהיותי ביחידות אצל כ"ק אדמו"ר שליט"א שאלתי אם נוהרים אצלינו בזה, וענה שבליובאוויטש (היו) נוהרים בזה, מען גייט נאכן זייגער אבער מען היט זיך, עכ"ל. היינו שדייק בזה נאכן זייגער עם הוספת תיבת „אָבער“.

כששאלתי אח"כ הפי' אצל אחרים מאנ"ש, היו גם כאלו שרצו לפרש שהכוונה היא גם בימי הקיץ בארה"ב (כי השאלה היתה בימי הקיץ) כשמעתקים השען, אך ברובם החליטו שהכוונה לשלול שעה זמנית וכו'.

הערות המערכת

בענין זה ראה בהוספות ללקוטי שיחות חי"א ע' 290. ומה שנחבאר בהערות הת' ואנ"ש גליק מט ס"ו, וגליק נ' סי"ו. ונראה שם שזמן האמיתי הוא — שעה השביעית (כל שעה — ששים מינוט) אחר חצות האמיתי (ולא אחר חצות האמצעי — שהוא בנ.י. 11.56). לפי הנ"ל אפ"ל הכוונה במ"ש „מען גייט נאכן זייגער“, היינו שנהגו ליזהר בשעה השביעית אחר חצות המקובל לפי שעונינו (שהוא שעה 12 — לפי שען החורף) — ולא לפי חצות האמיתי, וגם לא לפי חצות האמצעי (ולא מיירי כאן מענין שעה זמנית, וגם לא מענין שען הקיץ — שהרי בקיץ אינו מזדמן זמן הקידוש בשעה זו). ומה שהוסיף „אבער (מען היט זיך)“ — כנראה ר"ל, דאף שלפי האמת צריך ללכת אחר זמן (חצות) האמיתי (כנ"ל מלקו"ש) — ולא לפי שעונינו, מ"מ כן היו נהגים בליובאוויטש.

סימן כג

קידוש על יין בליל ש"ק בין שעה ו' לז'

• הרב שלום מאראזאוו

משפיע — תות"ל נ. י

א. בקובץ יגדיל תורה חוברת ז' מדור מפני השמועה סי' כ' מענה כ"ק אד"ש אשר „מען גייט נאָכן זייגער“ בנוגע להזהירות מלקדש בשעה שבתחלת ליל ש"ק, מזה נראה שמה שכתוב בלקו"ש חי"א ע' 290 „שליטת כל מזל הוא שעה של ששים מינוט“ הוא כפשוטו (ראה הערות הת' ואנ"ש גליון ג' סי"ז), ומה שכתוב שם „וחצות הוא האמצע בין נה"ח ושקה"ח“ הוא רק באופן כללי. ראה הערות הת' ואנ"ש גליון מ"ט ס"ו. כי האמצע שבין נה"ח ושקה"ח אינו משתווה תמיד על ה„זייגער“.

ב. ואין לומר להיפך כי „האמצע שבין נה"ח ושקה"ח“ הוא בדוקא ו„נאָכן זייגער“ הוא לאו דוקא. כי בשעות המזלות חושבים התקופות והמולדות (פדר"א פ"ו ופ"ז, עירובין נ"ו סע"א, רש"י שם, ברכות נ"ט רע"ב) והתקופות משתוות זו לזו (והתוספות (עירובין שם ד"ה ואין) דמסתפקי בזה הוא משום דלשון יום ולילה הנאמר אצל תקופות ומזלות קשיא להו אבל פה אנו אומרים משום זה שיום ולילה הנאמר אצל תקופות מולדות ומזלות אינם ממש יום ולילה, רק אנו חושבים תחלת הלילה שש שעות אחר חצות היום) וכן המולדות משתוות זו לזו, כי „מהלך כל אחד ואחד מהן (מהשבעה כוכבים שהשמש וירח בכללן) בגלגל שלו הוא מהלך שוה“ (רמב"ם הל' קדוה"ח פי"א הי"ג), א"כ הרי שעות דתקופות מולדות ומזלות הן „נאָכן זייגער“.

ג. בלבוש התור סוס"י תכ"ח „תקופת ניסן שהיתה בתחלת הלילה וצריך אתה לומר שהיתה בכמו שש שעות אחר חצות היום שלפניה שהיתה חמה על ראשך וא"כ אח"כ תהי' תקופת תמוז י"ג שעות ומחצה אחר חצות היום שלפניה שהיתה חמה על ראשך“.

ובאגרות משה או"ח סי' כ"ד (וחלק שני סי' כ') „דהחצות של היום שהוא כשבא השמש באמצע הדרום שוה לעולם". אולם בספרי התכונה (יעויין ס' צורת הארץ פתח י"ג, ס' חשבון מהלכות הכוכבים שער ט', יסוד עולם מאמר ג' פ"ו, ס' תכונת השמים סי' ל"א וסי' מ"ט) מבואר שהחמה כשהיא באמצע דרום אין זה שוה תמיד. ולפ"ז צריכים לומר, שיום ולילה של תקופות מולדות ומזלות הם יום ולילה אמצעיים, ותחלת הלילה האמצעית היא ששעות אמצעיות אחר חצות היום האמצעי, שהוא כשהמעלה שבקו המשווה — השווה במספרה למספר המעלה שבגלגל חמה (היוצא מרכז) שבה נמצא השמש — היא באמצע דרום. אבל כשהחמה עצמה באמצע דרום זה כמעט שוה להאמצע שבין נה"ח ושקה"ח, כי השינוי שביניהם (בין החמה עצמה באמצע דרום ובין האמצע שבין נה"ח ושקה"ח) הוא מועט במאד.

ד. ולפ"ז גם לפי חירוציו של הגהות מהריעב"ץ (עירובין נ"ו ע"א על תוד"ה ואין) עדיין לא ישתוו התקופות, כי גם בקו השווה אין משתווה תחלת הלילה לתחלת שעה שביעית האמצעית, ואם נחלק היתרון שיש ביום ולילה הארוכים על י"ב שעות לב' חצאין שוין לא ישתוו ליום ולילה האמצעיים. וצריכים לומר רק כנ"ל שיום ולילה דתקופות מולדות ומזלות הם יום ולילה אמצעיים.

ה. ולפ"ז צריכים לומר שגם „נאכן זייגער" הוא באופן כללי, אבל העיקר בזה הוא הזייגער שהי' מקודם שהוא הנכון, ושעה השביעית דזייגער הנכון, הוא על שעון החורף שלנו פה ניו יארק לערך 5.56—6.56.

עבודת הקודש אצל הרבי מליובאוויטש ע' ט"ו-ז'

קידוש בליל ש"ק בשעה השביעית

בחוברת זו לכסלו-טבת תשל"ט סי' כג, יש דיון מאת הרב שלום שי' מרוזוב, בענין זה, לתווך בין מה שמבואר בלקו"ש חי"א ע' 290, אודות השעה השביעית שהיא „שעה של ששים מינוט ... בשעה השביעית - משעות הנ"ל אחר חצות היום ... וחצות הוא האמצע בין נה"ח

ושקה"ח כמובן", ובין מה שנדפס בקובץ יגדיל תורה חוב' ז עמ' טו בשם כ"ק אדמו"ר הכ"מ, אשר „מען גייט נאכן זייגער".

כשהכנסתי את עלי ההגהה כתבתי:

בענין המבואר כאן סי' כג, ישנם תמיד חילוקי דיעות בין אנ"ש בכוונת כ"ק אדמו"ר שליט"א; ובמילא חילוקי דיעות איך לנהוג.

יש אומר דהכוונה - שש שעות אחר חצות האמיתית, כמשמעות הלשון „האמצע בין נה"ח ושקה"ח".

וי"א דהכוונה שש שעות אחר חצות לפי שעונינו (- שעה 12.00), כמשמעות הלשון „מען גייט נאכן זייגער".

וי"א דהכוונה - שש שעות אחר חצות האמצעי - כמבואר כאן בסי' כג.

הרבי הכ"מ השיב על זה:

לכאורה הי' צ"ל (-) שש שעות אחר חצות האמיתית, „האמצע בין נה"ח ושקה"ח"), דלכאורה קל לאדם לדעתו - כשהחמה בראשו. (והכוונה) ע"פ מה שראיתי נוהגין (-) שש שעות אחר חצות האמצעי).

המלים המוסגרות - מודגשות בכת"ק מתוך מכתבי.

מלבד זאת כתב בנפרד תשובה בנושא הזה. התשובה נכתבה גם כאן מתחלה עבור הקובץ יגדיל תורה, אבל נכתבה בסגנון כאילו היא מענה לשואל, ומתחלת „העתק ממשי"נ במק"א - השייך להספק שכותבו - במכתבי לפי".

הכנתי מזה שתי סימנים, הראשון מה שכתב במענה על המכתב שלי והשני מה שכתב בנפרד, והדפסתי שם בעמ' ע. כשהכנסתי את עלי ההגהה הגיה פעם נוספת את שני הסימנים, ועל מה שכתב בראשון „שראיתי נוהגין" העיר, שכוונתו הקדושה היא:

עמא דבר. בבית אאמו"ר ולאח"כ מה שראיתי בבית כ"ק מו"ח אדמו"ר היו בלאה"כ מקדשין זמן רב לאחר שעה השביעית.

כתב יד קודש ממענה הנ"ל

בענין המבואר כאן סי' כג, ישנא חמיד
חילוקי דיעות בין אנ"ש בכוונת כ"ק אדמו"ר
שליט"א; ובמילא חילוקי דיעות איך לנהוג:

~~יש אומרים דהכוונה - שש שעות אחר~~

חצות האמיתי, ~~כמשמעות הלשון~~ "האמצע בין

נה"ח ושק"ח" (3) נא! זה ה' אצ"ח אצ"ח - כחצות

וי"א דהכוונה שש שעות אחר חצות

לפי שעונינו (- שעה 12.00), כמשמעות

הלשון "מען גייט נאכן זייגער".

~~וי"א דהכוונה - שש שעות אחר חצות~~

האמצעי - כמבואר כאן בסי' כג.

ע"פ
אנ"ח
נא! /

י ג ד י ל ת ו ר ה

ע

סימן יא *

קידוש בליל ש"ק בשעה השביעית^{2}**

• כ"ק אדמו"ר שליט"א

לכאורה הי' צ"ל — שש שעות אחר חצות האמיתי, „האמצע בין נה"ח ושקה"ח" (דלכאורה קל לאדם לדעתו — כשהחמה בראשו). והכוונה ע"פ מה שראיתי נוהגין * — שש שעות אחר חצות האמצעי.

(*) עמא דבר: בבית אדמו"ר ולאח"כ מה שראיתי בבית כ"ק מו"ח אדמו"ר — היו בלאח"כ מקדשין זמן רב לאחר שעה השביעית.

סימן יא **

בענין הנ"ל

• כ"ק אדמו"ר שליט"א

העתק ממש"נ במק"א — השייך להספק שכותבו — במכתבי לפ'. ידוע ע"ד החילוק בין החשבון ע"פ מהלך האמתי למהלך האמצעי. ונפק"מ לפועל בנוגע לכו"כ ענינים. ולמעשה נוהגין ע"פ מהלך האמצעי. ולא עוד אלא אפילו בנוגע להדחיות, אף שלפעמים חילוק בחלק אחד ממהלך האמתי — צ"ל משנה קביעות מועדי השנה. כמבואר כ"ז בהל' קדוה"ח להרמב"ם (פי"ח הי"ב ובכ"מ. וראה ג"כ שם ספ"י). ועיין השקו"ט בזה במפרשיו.

ועפ"ז יל"פ ולהמחיק מה שראיתי נוהגין בנוגע שלא לקדש בין שעה ו' לז' שאין מבררין בכל עש"ק בפ"ע מתי חצות האמתי (שהחמה בראשו) לדעת שש שעות (השוות) מתי מסתיימות — ובנדו"ז בפרט יש גם הענין דכיון דדרשו בה רבים שומר פתאים ה' (דכן הוא גם בנוגע לת"ח — שו"ת הצ"צ אה"ע סו"ס י"א. וראה אוצר הפוסקים ס"ב סקמ"ד) [ועד"ז הוא גם בנוגע לשעת התקופה ושפיכת מים].

ובפרט שבמדינתנו נוגע (הקידוש) בעיקר בימות החורף וכו"כ ימים מעוננים, כן טרודים בהכנות לש"ק — ולא קל לברר הזמן דחמה בראשו.

^{2**} בהמשך להנדפס לקמן סי' כג, ע"ד הספק בכוונת מכתב כ"ק אדמו"ר שליט"א שבלקו"ש חט"א ע' 290, מועתקים בזה ב' מכתבי כ"ק אדמו"ר שליט"א בנד"ז.

קידוש בין שעה שש לשבע בליל שבת [גליון]

הרב יהודה לייב גראנער

מזכיר כ"ק אדמו"ר נשיא דורנו

כ"ק אדמו"ר נשיא דורנו נהג¹ בכל ימות החורף להמתין עד השעה שבע, ורק אז קידש את השבת.

הרבי לא הסכים לדעת אלה שסוברים שעפ"י חשבון של שעות זמניות - אפשרי שיהי' הזמן בין חמש וארבעים רגעים עד שש וארבעים רגעים, ודעתו הק' הייתה, שבכל ימות החורף הזמן הוא בין שעה שש לשבע.

¹ (מחודש שבט תשמ"ח שאז הי' ב'770, (במשך השנים שלפני זה, הי' יוצא מ'770 בשעה יותר מאוחרת).

העו"ב אה"ת גל' 912, הרמ"מ שי' מרזוב בשם זקנו הרב שלום מרזוב ע"ה

והנה אפילו על חשבון שעות זמניות לפי אורך וקוצר הימים והלילות הרי התוספות (בעירובין דף נו ד"ה 'ואין') מסתפק בזה. אבל על השעות שמשתנות משום חשבון חצות האמיתי, הרי אדרבה רבינו כותב ביגדיל תורה עמ' עמ' שלכאורה כן צריך להיות. והטעם בזה הוא שהמזלות של הכוכבי לכת שבתאי צדק וכו' אין שעותיהן כפי השעות האמצעיות אלא כפי הילוך החמה, שכל מזל השעה שלה היא הילוך החמה ט"ו מעלות האורך של כדור הארץ, היינו בעת שהחמה הולכת ביום הששי מן מעלת האורך של כדור הארץ שהיא מערבה לנ"י. ורחוקה מן נ"י. 75 מעלות האורך עד מעלת האורך שהוא רחוקה מן נ"י. 90 מעלות האורך אז היא השעה של מזל צדק בנ"י. וכשהחמה הולכת מן מעלת האורך שהיא רחוקה 90 מעלות האורך מן נ"י. עד מעלת האורך שרחוקה מן נ"י. 105 מעלות האורך אז בנ"י. היא השעה של מזל מאדים בליל שבת, ומה בכך שמשנתה קצת הזמן של השעות, כיון ששעות המזלות הן לפי הילוך החמה, ולא לפי אורך השעות.

ביאור בחשבון אמיתי לעומת חשבון אמצעי

רמב"ם הלכות קידוש החודש

פרק ז'

הלכה א'

אין קובעין לעולם ראש חדש תשרי לפי חשבון זה לא באחד בשבת ולא ברביעי בשבת ולא בערב שבת, סימן להם אד"ו, אלא כשיהיה מולד תשרי באחד משלשה ימים האלו קובעין ראש חדש ביום שלאחריו, כיצד הרי שהיה המולד באחד בשבת קובעין ראש חדש תשרי יום שני, ואם היה המולד ברביעי קובעין ראש חדש בחמישי, ואם היה המולד בששי קובעין ראש חדש בשביעי.

הלכה ב'

וכן אם יהיה המולד בחצי היום או למעלה מחצי היום קובעין ראש חדש ביום שלאחריו, כיצד הרי שהיה המולד ביום שני בשש שעות ביום או יתר על שש שעות קובעין ראש חדש בשלישי, ואם יהיה המולד קודם חצי היום אפילו בחלק אחד קובעין ראש החדש באותו יום המולד עצמו, והוא שלא יהיה אותו היום מימי אד"ו.

הלכה ג'

כשיהיה המולד בחצי היום או אחר חצות וידחה ליום שלאחריו, אם יהיה היום שלאחריו מימי אד"ו הרי זה נדחה לשלאחר אחריו ויהיה ראש החדש קבוע בשלישי מיום המולד, כיצד הרי שהיה המולד בשבת בחצות סימן זי"ח

קובעין ראש החדש בשנה שמולדה כזה בשני בשבת, וכן אם היה המולד בשלישי בחצות או אחר חצות קובעין ראש החדש בחמישי בשבת.

הלכה ז'

ומפני מה אין קובעין בחשבון זה בימי אד"ו, לפי שהחשבון הזה הוא לקיבוץ הירח והשמש בהלוחם האמצעי לא במקומם האמתי כמו שהודענו, לפיכך עשו יום קביעה ויום דחייה כדי לפגוע ביום הקבוץ האמתי, כיצד בשלישי קובעין ברביעי דוחין, בחמישי קובעין בששי דוחין, בשבת קובעין באחד בשבת דוחין, בשני קובעין.

הלכה ח'

ועיקר שאר הארבע דחיות האלו הוא זה העיקר שאמרנו שהחשבון הזה במהלך אמצעי, וראיה לדבר שהרי המולד יהיה בליל שלישי וידחה לחמישי ופעמים רבות לא יראה ירח בליל חמישי ולא עוד אלא בליל ששי מכלל שלא נתקבצו השמש והירח קבוץ אמתי אלא בחמישי.

פרק ט'

הלכה א'

שנת החמה יש מחכמי ישראל שאומרים שהיא שלש מאות חמשה וששים יום ורביע יום שהוא שש שעות, ויש מהן שאומרים שהוא פחות מרביע היום, וכן חכמי יון ופרס יש ביניהן מחלוקת בדבר זה.

הלכה ב'

מי שהוא אומר שהיא שס"ה יום ורביע יום, ישאר מכל מחזור של תשע עשרה שנה שעה אחת וארבע מאות וחמשה ושמונים חלקים כמו שאמרנו, ויהיה בין תקופה לתקופה אחד ותשעים יום ושבע שעות וחצי שעה, ומשתדע תקופה אחת באיזה יום באיזו שעה היא תתחיל למנות ממנה לתקופה השניה שאחריה ומן השניה לשלישית עד סוף העולם.

הלכה ג'

תקופת ניסן היא השעה והחלק שתכנס בו השמש לתחלת מזל טלה, ותקופת תמוז היות השמש בראש מזל סרטן, ותקופת תשרי היות השמש בראש מזל מאזנים, ותקופת טבת היות השמש בראש מזל גדי, ותקופת ניסן היתה בשנה הראשונה של יצירה לפי חשבון זה קודם מולד ניסן בשבעה ימים ותשע שעות ושש מאות ושנים וארבעים חלקים, סימנה ז"ט תרמ"ב.

הלכה ד'

דרך חשבון התקופה כך הוא: תדע תחלה כמה מחזורין שלמים משנת היצירה עד מחזור שתוצה, וקח לכל מחזור מהן שעה אחת ותפ"ה חלקים, וקבץ כל החלקים שעות וכל השעות ימים ותגרע מן הכל שבעה ימים ותשע שעות ושש מאות ושנים וארבעים חלקים, והשאר תוסיף אותו על מולד ניסן של שנה ראשונה מן המחזור, יצא לך באיזו שעה ובכמה בחדש תהיה תקופת ניסן של אותה השנה הראשונה באותו מחזור, וממנה תתחיל למנות אחד ותשעים יום ושבע שעות ומחצה לכל תקופה ותקופה. ואם תרצה לידע תקופת ניסן של שנה זו שהיא שנת כך וכך במחזור שאתה עומד בו, קח לכל המחזורין השלמים שעה ותפ"ה לכל מחזור, ולכל השנים הגמורות ששלמו מן המחזור עשרה ימים ואחת ועשרים שעות ומאתים וארבעה חלקים לכל שנה וקבץ הכל, ותגרע ממנו שבעה ימים ותשע שעות ושש מאות ושנים וארבעים חלקים, והשאר תשליכם חדשי לבנה תשעה ועשרים יום ושתיים עשרה שעות ושבע מאות שלש ותשעים חלקים, והנשאר פחות מחדש הלבנה תוסיף אותו על מולד ניסן של אותה השנה, ותדע זמן תקופת ניסן של אותה השנה בכמה יום בחדש היא ובכמה שעה. תקופת ניסן לפי חשבון זה אינה לעולם אלא או בתחלת הלילה או בחצי הלילה או בתחלת היום או בחצי היום, ותקופת תמוז לעולם אינה אלא או בשבע שעות ומחצה או בשעה אחת ומחצה בין ביום בין בלילה, ותקופת תשרי לעולם אינה אלא או בתשע שעות או בשלש שעות בין ביום בין בלילה, ותקופת טבת לעולם אינה אלא או בעשר שעות ומחצה או בארבע שעות ומחצה בין ביום בין בלילה. אם תרצה לידע באיזה יום מימי השבוע ובאיזו שעה תהיה התקופה, קח שנים גמורים שעברו משנת היצירה עד שנה שתוצה והשלך הכל שמונה ועשרים שמונה ועשרים והנשאר פחות משמונה ועשרים קח לכל שנה ושנה יום אחד ושש שעות, וקבץ הכל והוסיף עליו שלשה והשלך הכל שבעה שבעה, והנשאר מן הימים ומן השעות תתחיל למנותו מתחלת ליל אחד בשבת ולאשר יגיע החשבון בו תהיה תקופת ניסן, ולמה מוסיפין שלשה לפי שתקופה ראשונה של שנת היצירה היתה בתחלת ליל רביעי.

הלכה ה

כיצד הרי שרצינו לידע תקופת ניסן של שנת שלשים ותשע מאות וארבעת אלפים ליצירה, כשתשליך הכל שמונה ועשרים שמונה ועשרים תשאר שנה אחת, תקח לה יום אחד ושש שעות ותוסיף עליו שלשה נמצאת תקופת ניסן בליל חמישי שש שעות בלילה, וכשתוסיף עליה שבע שעות ומחצה תהיה תקופת תמוז בשעה ומחצה מיום חמישי, וכשתוסיף עליה שבע שעות ומחצה תהיה תקופת תשרי בתשע שעות מיום חמישי, וכשתוסיף עליה שבע שעות ומחצה תהיה תקופת טבת בארבע שעות ומחצה מליל ששי, וכשתוסיף עליה שבע שעות ומחצה תהיה תקופת ניסן הבאה בתחלת יום ששי, ועל דרך זו עד סוף העולם תקופה אחר תקופה.

פרק י'

הלכה א'

שנת החמה למי שהוא אומר שהיא פחות מרביע מחכמי ישראל יש מי שאומר שהיא שלש מאות חמשה וששים יום וחמש שעות ותשע מאות שבעה ותשעים חלקים ושמונה וארבעים רגע, והרגע אחד מששה ושבעים בחלק, ולפי חשבון זה תהיה תוספת שנת החמה על שנת הלבנה עשרה ימים ואחת ועשרים שעה ומאה ואחד ועשרים חלק ושמונה וארבעים רגע, סימן להן יכ"א קכ"א מ"ח, ולא תמצא תוספת במחזור של תשע עשרה שנה כלל אלא בכל מחזור מהם ישלמו שני החמה עם שני הלבנה הפשוטות והמעוברות.

הלכה ב'

בין כל תקופה ותקופה לפי חשבון זה אחד ותשעים יום ושבע שעות וחמש מאות ותשעה עשר חלקים ואחד ושלישים רגע, סימן להם צא"ז תקי"ט ל"א, וכשתדע תקופה מן התקופות אימתי היתה, תחשוב מאותו רגע מנין זה ותדע תקופה שאחריה על הדרך שביארנו בתקופת השנה שהיא רביע.

פרק י' הלכה ז'

וחשבון שתי התקופות האלו שביארנו דרכם הכל בקירוב הוא ובמהלך השמש האמצעי לא במקומה האמתי, אבל במקום השמש האמתי תהיה תקופת ניסן בזמנים אלו בכמו שני ימים קודם שתי התקופות שיוצאין בחשבון זה, בין בחשבון מי שמחשב רביע יום גמור בין למי שמחשב לפחות מרביע יום.

פרק י"א

הלכה י"ג

השמש והירח וכן שאר השבעה כוכבים מהלך כל אחד ואחד מהן בגלגל שלו מהלך שוה, אין בו לא קלות ולא כבדות אלא כמו מהלכו היום כמו מהלכו אמש כמו מהלכו למחר כמו מהלכו בכל יום ויום, וגלגל של כל אחד מהם אף על פי שהוא מקיף את העולם אין הארץ באמצעו.

הלכה י"ד

לפיכך אם תערוך מהלך כל אחד מהן לגלגל המקיף את העולם שהארץ באמצעו שהוא גלגל המזלות, ישתנה הלכו ונמצא מהלכו ביום זה בגלגל המזלות פחות או יתר על מהלכו אמש או על מהלכו למחר.

הלכה ט"ו

המהלך השווה שמהלך הכוכב או השמש או הירח בגלגלו הוא הנקרא אמצע המהלך, והמהלך שיהיה בגלגל המזלות שהוא פעמים יתר ופעמים חסר הוא המהלך האמתי, ובו יהיה מקום השמש או מקום הירח האמתי.

פרק י"ב

הלכה א'

מהלך השמש האמצעי ביום אחד שהוא ארבע ועשרים שעות תשעה וחמשים חלקים ושמונה שניות, סימנם נט"ח, נמצא מהלכה בעשרה ימים תשע מעלות ואחד וחמשים חלקים ושלש ועשרים שניות, סימנם טנ"א כ"ג, ונמצא מהלכה במאה יום שמנה ותשעים מעלות ושלשה ושלשים חלקים ושלש וחמשים שניות, סימנם צ"ח ל"ג נ"ג, ונמצא שארית מהלכה באלף יום אחר שתשליך כל שלש מאות וששים מעלות כמו שביארנו, מאתים וחמש וששים מעלות ושמונה ושלשים חלקים וחמשים שניות, סימנם רס"ה לח"נ. ונמצא שארית מהלכה בעשרת אלפים יום, מאה שש ושלשים מעלות ושמונה ועשרים חלקים ועשרים שניות, סימנם קל"ו כח"כ. ועל דרך זאת תכפול ותוציא מהלכה לכל מנין שתצאה, וכן אם תצאה לעשות סימנין ידועים אצלך למהלכה לשני ימים ולשלשה ולארבעה עד עשרה תעשה. וכן אם תצאה להיות לך סימנין ידועים מוכנין למהלכה לעשרים יום ולשלשים ולארבעים עד מאה תעשה, ודבר גלוי הוא וידוע מאחר שידעת מהלך יום אחד. וראוי הוא להיות מוכן וידוע אצלך מהלך אמצע השמש לתשעה ועשרים יום ולשלש מאות וארבעה וחמשים יום שהן ימי שנת הלבנה בזמן שחדשיה בסדרן, והיא הנקראת שנה סדורה, שבזמן שיהיו לך אמצעיות אלו מוכנין יהיה החשבון קל עליך לראיית הירח, לפי שתשעה ועשרים יום גמורים מליל הראייה עד ליל הראייה של חדש הבא וכן בכל חדש וחדש אין פחות מתשעה ועשרים יום ולא יתר, שאין חפצינו בכל אלו החשבונות אלא לדעת הראייה בלבד, וכן מליל הראייה של חדש זה עד ליל הראייה לאותו החדש לשנה הבאה שנה סדורה או שנה ויום אחד, וכן בכל שנה ושנה, ומהלך השמש האמצעי לתשעה ועשרים יום שמונה ועשרים מעלות וחמשה ושלשים חלקים ושניה אחת, סימנם כ"ח לה"א, ומהלכה לשנה סדורה שלש מאות ושמונה וארבעים מעלות וחמשה וחמשים חלקים וחמש עשרה שניות סימנם שמ"ח נ"ה ט"ו.

הלכה ב'

נקודה אחת יש בגלגל השמש וכן בשאר גלגלי השבעה כוכבים, בעת שיהיה הכוכב בה יהיה גבוה מעל הארץ כל

מאודו, ואותה הנקודה של גלגל השמש ושאר הכוכבים חוץ מן הירח סובבת בשוה, ומהלכה בכל שבעים שנה בקירוב מעלה אחת, ונקודה זו היא הנקראת גובה. גובה השמש מהלכו בכל עשרה ימים שניה אחת וחצי שניה שהיא שלשים שלישיות, נמצא מהלכו במאה יום חמש עשרה שניות, ומהלכו באלף יום שני חלקים ושלשים שניות, ומהלכו בעשרת אלפים יום חמשה ועשרים חלקים, ונמצא מהלכו לתשעה ועשרים יום ארבע שניות ועוד, ומהלכו בשנה סדורה שלש וחמשים שניות. כבר אמרנו שהעיקר שממנו ההתחלה בחשבון זה הוא מתחלת ליל חמישי שיומו שלישי לחדש ניסן משנת שמונה ושלשים ותשע מאות וארבעת אלפים ליצירה, ומקום השמש במהלכה האמצעי היה בעיקר הזה בשבע מעלות ושלשה חלקים ושנים ושלשים שניות ממזל טלה, סימנם ז"ג ל"ב, ומקום גובה השמש היה בעיקר זה בשש ועשרים מעלות וחמשה וארבעים חלקים ושמונה שניות

ממזל תאומים, סימנם כ"ו מה"ח, כשתרצה לידע מקום השמש במהלכה האמצעי בכל זמן שתרצה, תקח מנין הימים שמתחלת יום העיקר עד היום שתרצה, ותוציא מהלכה האמצעי באותן הימים מן הסימנין שהודענו, ותוסיף הכל על העיקר ותקבץ כל מין עם מינו, והיוצא הוא מקום השמש במהלכה האמצעי לאותו היום. כיצד הרי שרצינו לידע מקום השמש האמצעי בתחלת ליל השבת שיומו ארבעה עשר יום לחדש תמוז משנה זו שהיא שנת העיקר, מצאנו מנין הימים מיום העיקר עד תחלת יום זה שאנו רוצים לידע מקום השמש בו מאה יום, לקחנו אמצע מהלכה למאה יום שהוא צ"ח ל"ג נ"ג והוספנו על העיקר שהוא ז"ג ל"ב, יצא מן החשבון מאה וחמש מעלות ושבעה ושלשים חלקים וחמש ועשרים שניות, סימן ק"ה ל"ז כ"ה, ונמצא מקומה במהלך אמצעי בתחלת ליל זה במזל סרטן בחמש עשרה מעלות בו ושבעה ושלשים חלקים ממעלת שש עשרה, והאמצע שיצא בחשבון זה פעמים יהיה בתחלת הלילה בשוה, או קודם שקיעת החמה בשעה, או אחר שקיעת החמה בשעה, ודבר זה לא תחוש לו בשמש בחשבון הראייה, שהרי אנו משלימים קירוב זה כשנחשוב לאמצע הירח, ועל הדרך הזאת תעשה תמיד לכל עת שתרצה ואפילו אחר אלף שנים, שתקבץ כל השארית ותוסיף על העיקר יצא לך המקום האמצעי, וכן תעשה באמצע הירח ובאמצע כל כוכב וכוכב, מאחר שתדע מהלכו ביום אחד כמה הוא ותדע העיקר שממנו תתחיל, ותקבץ מהלכו לכל השנים והימים שתרצה ותוסיף על העיקר ויצא לך מקומו במהלך אמצעי, וכן תעשה בגובה השמש תוסיף מהלכו באותם הימים או השנים על העיקר יצא לך מקום גובה השמש לאותו היום שתרצה. וכן אם תרצה לעשות לך עיקר אחר שתתחיל ממנו חוץ מעיקר זה שהתחלנו ממנו בשנה זו, כדי שיהיה אותו עיקר בתחלת שנת מחזור ידוע, או בתחלת מאה מן המאות, הרשות בידך, ואם תרצה להיות העיקר שתתחיל ממנו משנים שעברו קודם עיקר זה או לאחר כמה שנים מעיקר זה הדרך ידועה, כיצד היא הדרך, כבר ידעת מהלך השמש לשנה סדורה ומהלכה לתשעה ועשרים יום ומהלכה ליום אחד, ודבר ידוע שהשנה שחדשיה שלמים היא יתרה על הסדורה יום אחד, והשנה שחדשיה חסרין היא חסרה מן הסדורה יום אחד, והשנה המעוברת אם היו חדשיה כסדרן תהיה יתרה על השנה הסדורה שלשים יום, ואם היו חדשיה שלמים היא יתרה על הסדורה אחד ושלשים יום, ואם היו חדשיה חסרין היא יתרה על הסדורה תשעה ועשרים יום. ומאחר שכל הדברים האלו ידועים תוציא מהלך אמצע השמש לכל השנים והימים שתרצה ותוסיף על העיקר שעשינו, יצא לך אמצעה ליום שתרצה משנים הבאות, ותעשה אותו היום עיקר, או תגרע האמצע שהוצאת מן העיקר שעשינו ויצא לך העיקר ליום שתרצה משנים שעברו, ותעשה אותו אמצע עיקר, וכזה תעשה באמצע הירח ושאר הכוכבים אם יהיו ידועים לך, וכבר נתבאר לך מכלל דברינו שכשם שתדע אמצע השמש לכל יום שתרצה מימים הבאים כך תדע אמצעה לכל יום שתרצה מימים שעברו.

פרק י"ג הלכה א'

אם תרצה לידע מקום השמש האמתי בכל יום שתרצה, תוציא תחלה מקומה האמצעי לאותו היום על הדרך שביארנו, ותוציא מקום גובה השמש, ותגרע מקום גובה השמש ממקום השמש האמצעי והנשאר הוא הנקרא

מסלול השמש.

פרק י"ד הלכה א'

הירח שני מהלכים אמצעיים יש לו, הירח עצמו מסבב בגלגל קטן שאינו מקיף את העולם (כולו), ומהלכו האמצעי באותו הגלגל הקטן נקרא אמצע המסלול, והגלגל הקטן עצמו מסבב בגלגל גדול המקיף את העולם, ומהלך אמצעי זה שלגלגל הקטן באותו הגלגל הגדול המקיף את העולם הוא הנקרא אמצע הירח.

פרק י"ח הלכה י"ב

וכל הדברים האלו בזמן שיש שם בית דין וסומכין על הראייה, אבל בזמנים אלו אין סומכין אלא על הקביעה בזה החשבון האמצעי הפשוט בכל ישראל כמו שביארנו בהלכות אלו.

טור תכ"ח

אין קובעין ר"ה לא ביום א' ולא ביום ד' ולא ביום ו' וסי' לא אד"ו ראש ואם חל מולד תשרי בא' מאלו הימים דוחין הקביעות ליום של אחריו ואפילו אם חל בבגה"ז שראוי לקבוע בהן אם המולד בחצי היום (שהוא י"ח שעות) ומחצי היום ומעלה נקרא מולד זקן ואין קובעין ר"ה ליום המולד ונדחה ליום של אחריו אבל היה המולד פחות מחצי היום אפילו רגע אחד קובעין אותו בו ביום אם הוא ביום שראוי לקבוע בו.

לקו"ש חט"ז בא א'

שיחות

לקוטי

94

ב א

א. וואס א שנת חמה איז מיט לערך עלף טעג לענגער ווי א שנת לבנה⁸ — רעכנט מען די יארן לויטן מהלך החמה. און דערפאר, איז יעדער צוויי-דריי יאר מאכט ב"ד אן עיבור-יאר, כדי שיהי' הפסח בזמן האביב⁹.

און דער רמב"ם איז ממשיך אין די ווייטערדיקע פרקים, אז אויך דער חשבון וועלכן מיר נוצן היינט [וואס רבי הלל הנשיא האט מסדר געווען¹⁰] איז אויסגעשטעלט אין אזא אופן, אז יעדער מחזור (19 יאר) גלייכן זיך אויס (לערך) די שנות הלבנה מיט די שנות החמה, ביז אז „לא ישאר ממנין ימי החמה בכל תשע עשרה שנה חוץ משעה אחת וארבע מאות ושמונים וחמשה חלק-ים“¹¹.

פרעגט אויף דעם דער „פירוש“¹², אז „אחר שנים רבות“ (ווען עס וועט זיך צונויפקלייבן א גרויסע צאל פון די יתרונות פון דער שעה מיט תפ"ה חלקים) וועט אויסקומען תקופת ניסן (ניט בחודש האביב, נאר) אין חודש אייר? און ענטפערט: „יבוא מורה צדק ויודיענו“.

[ולהעיר: ביז צום לעצטן יאר פון שית

א. אין אנפאנג הלכות קדוש החדש זאגט דער רמב"ם: „חדשי השנה הם חדשי הלבנה שנאמר¹ עולת חודש בחדשו ונאמר² החודש הזה לכם ראש חדשים .. והשנים שאנו מחשבים הם שני החמה שנאמר³ שמור את חודש האביב“.

דער פירוש דערפון: „חדש הלבנה“ באשטייט פון לערך ניין און צוואנציק מיט א האלב טעג⁴, אזויפיל דויערט דער סיבוב פון דער לבנה; „שנת חמה“ באשטייט לערך פון דריי הונדערט מיט פינף און זעכציק און א פערטל טעג⁵, דאס איז דער זמן פונעם סיבוב (שנתי) פון דער זון.

— און דער רמב"ם אין דער הלכה הנ"ל זאגט צוויי דינים⁶:

א) אז די „חדשי השנה“ דארפן גע-רעכנט ווערן לויטן סיבוב הלבנה; דאס הייסט, אז א חודש איז ניט א צוועלפטל פון שנת החמה [ווי עס רעכענען די רוב האומות, וואס צעטיילן דעם יאר (פון מהלך חמה) אויף צוועלף חלקים — חדשים], נאר „חדשי הלבנה“.

ב) אעפ"כ, וויבאלד אז פסח מוז זיין בזמן האביב⁷, און די תקופת השנה זיינען באשטימט דורך (מהלך ה)חמה

(8) רמב"ם שם פ"א ה"ב.

(9) לשון הרמב"ם שם פ"ד ה"ב.

(10) ראה בעל המאור ר"ה (כ, ב). רמב"ן גיטין לו, א. השגות הרמב"ן לסהמ"צ מ"ע קנ"ג. ח"י הר"ן סנהדרין יא, א"ב. חינוך מצוה ד'. ובכ"מ. וצע"ק שברמב"ם בהל' קדושת אינו. וראה שם פ"ה ה"ג. ה"ג. סהמ"צ שם. וראה סה"ד ד"א ק"ח. ועוד. תו"ש בא ח"ג פ"ב ואילך, ושי"נ.

(11) רמב"ם שם פ"ז ה"י.

(12) בפ"ט ה"ג שם.

(1) פנחס כח, יד.

(2) פרשתנו יב, ב.

(3) ראה טז, א.

(4) במהלכם האמצעי תשעה ועשרים יום י"ב שעות .. תשצ"ג חלקים (רמב"ם שם פ"ז ה"ג).

(5) ראה רמב"ם שם רפ"י. לקמן בפנים השיחה.

(6) ראה ב"פירוש" לרמב"ם הל' קדושת בתחלתו.

וראה ראב"ע פרשתנו שם. ובכ"מ.

(7) ר"ה כא, א. סנהדרין יג, ב. רמב"ם שם רפ"ד.

אלפי שנין דהוה עלמא וועט די תקופה אויספאלן נאך אלץ¹³ בחודש ניסן¹⁴.

וצריך להבין: דער דין פון „שמור את חודש האביב“ איז (ניט נאך אַז ניסן דאַרף זיין בזמן האביב, נאָר) אַז פסח זאַל זיין בזמן האביב [און ווי דער רמב"ם פסק'נט, כנ"ל, אַז בשעת ב"ד האָט אויסגעזעצט אַז תקופת ניסן וועט אויספאלן „בששה עשר בניסן“ פלעגט מען מעכער זיין דעם יאָר „כדי שיהי' הפסח בזמן האביב“] — איז ניט מובן:

מצד דער פילמאליקער צונויפזאם-לונג פון שארית המחזור (אַ שעה מיט תפ"ה חלקים) ביז איצט [און אפילו בזמן הרמב"ם (און נאָך פריער)] איז שוין תקופת ניסן פיל מאל¹⁵ אויסגעפאלן אַ צאָל טעג נאָך ט"ו ניסן¹⁶ — איז ווי שטימט עס מיטן דין פון „שמור את חודש האביב“, אַז פסח דאַרף זיין בזמן האביב?

ב. לכאורה האָט מען געקענט פאַר-ענטפערן דערמיט וואָס דער רמב"ם זאָגט ווייטער¹⁷, אַז דער איבערבלייב

פון אַ שעה מיט תפ"ה חלקים נאָך יעדן מחזור איז נאָר לויטן חשבון (וואָס ווערט אנגערופן „תקופת שמואל“) אַז שנת החמה איז „שס"ה יום ורביע יום“. אָבער לויט דעם חשבון („תקופת רב אדא“) אַז שנת החמה איז שס"ה יום ו„פחות מרביע יום“ — איז „לא תמצא תוספת במחזור של י"ט שנה כלל“.

ועפ"ז שטימט דער חשבון השנים וואָס מיר רעכענען איצטער מיטן דין פון „שמור את חודש האביב“ — ווייל מיר נעמען אַז (ניט דעם חשבון פון תקופת שמואל נאָר) דעם חשבון פון תקופת רב אדא [וואָס „חשבון זה הוא האמת יותר מן הראשון“¹⁸] ווי עס שטייט אין כמה ראשונים¹⁹, און לויט „חשבון זה“ פאַלט אויס פסח אַלעמאַל בתקופת האביב.

ס'איז אָבער ניט מובן: דער טעם פאַר-וואָס מ'דאַרף משווה זיין שנות הלבנה מיט שנות החמה איז צוליב „שמור את חודש האביב“, און וויבאַלד אַז לויטן חשבון פון תקופת שמואל איז נאָך יעדער מחזור דאָ אַ איבערבלייב — טאָ ווי זאָגט דער רמב"ם²⁰, „ולמה סמכנו על מנין זה .. (וויבאַלד אַז) לא ישאר ממנין ימי החמה .. חוץ משעה אחת וכו'“: ווי איז שייך צו סומך זיין אויף דעם „מנין“, וויבאַלד אַז די השתוות איז ניט (אינ-גאַנצן) בהתאם מיטן דין פון „שמור את חודש האביב“?

ג. ויש לומר הביאור בזה: פון לשון הרמב"ם „והשנים שאנו מחשבין הם שני החמה שנאמר שמור את חודש האביב“, איז מובן, אַז דער לימוד פון „שמור את

(13) ראה ספר עתים לבינה מאמר יב.

(14) ראה בעתים לבינה שם שמפרש שזוהי הכוונה בתירוצו ה„פירוש“ „יבוא מורה צדק ויודיענו“.

(15) בהשנים שבאמצע המחזור, כבהערה הבאה.
(16) ראה בספר העבור לראב"ח הנשיא (מאמר ג') שער ה' דבזמנו („אשר חי בשנת ארבעת אלפים ושמונה מאות ושמנים ושלש ליצירה“ — נוסח השער), „מועד הפסח כולו נופל בתקופת טבת כגון שנה חמשית ושנת שלשה עשרה ושנת י"ו שאתה מוצא בכלום תקופת ניסן נופלת אחר כ"ב יום מניסן כו'“. וראה גם ספר העבור להראב"ע (סוד העבור „העד האחד“ ושם בסופו „העד השביעי“). יד רמ"ה לסנהדרין (יג, ב ד"ה ואיכא דקשיא). יסוד עולם מאמר ד' (פ"ב, פ"ד ועוד). ובכמה מפרשים וספרי חשבון העיבור.

(17) רפ"ט שם.

(18) לשון הרמב"ם שם פ"י ה"ז.

(19) שנסמנו בהערה 16. ועוד.

(20) בפ"י ה"י שם.

דעם דין גענוג אז די תקופת האביב זאל זיין בחודש ניסן אפילו ווען זי איז בסוף החודש.

וואס עפ"ז קומט אויס, אז אויך לויטן חשבון פון תקופת שמואל, אז אין יעדער מחזור בלייבט א קליינע שארית, איז דורכן אויסשטעלן פון שנות המחזור באווארנט געווארן דער דין פון „שמור את חודש האביב“ בנוגע צו שנה (עכ"פ), היות אז אויך לויט דעם חשבון וועט די תקופה זיך קיין מאל ניט פארציען נאך חודש ניסן.

און דערמיט איז אויך פארשטאנדיק וואס דער רמב"ם זאגט דעם טעם פאר- וואס „סמכנו על מנין זה“ (דער מנין פון שנות המחזור) — ווייל לויט דעם חשבון „לא ישאר ממנין ימי החמה חוץ משעה אחת כו“: „סמכנו על מנין זה“ (פון שנות המחזור) ווייל דורך „מנין זה“ ווערט באווארנט דער דין אז די שנים דארפן זיין „שני החמה“²¹; און אין דעם איז אויך דער חשבון אז „לא ישאר כו“ חוץ משעה אחת כו“ א טעם מספיק אויף „סמכנו על מנין זה“, כנ"ל.

„כדי שיהי' האביב מצוי להקריב ממנו עומר התנופה בששה עשר בניסן“ — דלכאורה: הרי מה שמעברין על כל ג' הסימנים הוא מצד „שמור את חודש האביב“ שנוגע לפסח, ולמה אומר „כדי שיהי' .. להקריב ממנו עומר“? וי"ל בזה, כי אלולי טעם זה (כדי שיהי' כו' להקריב ממנו עומר) הי' מספיק גם כשהאביב הוא בסוף חודש ניסן (מכיון שגם אז היא שנת החמה, כבפנים).

24) להעיר מחמרא וחיי סנהדרין שם בשם הרא"ש.

שלאחז"ל: עיבור מפני התקופה (שבהלכה ב') — הוא „כדי שיהא הפסח באותו זמן“ (אביב); מפני האביב ופירות האילן (שבהלכה ג') הוא כדי „שיהי' חודש זה בזמן האביב“.

חודש האביב“ איז ניט נאָר אַז פסח דאַרף זיין בזמן האביב, נאָר אויך אַז אלעמאַל דאַרף אויסקומען פסח אומגע- פער אין זעלבן זמן (פון שנת החמה)²¹.

און אין דעם דין פון „שמור את חודש האביב“ בשייכות צו די שנים איז גענוג „שיהי' חודש זה (ניסן) בזמן האביב“²² — אז דער חודש ניסן זאל אין זיך האבן דעם זמן האביב²³. ובמילא איז בנוגע

21) ועפ"ז יובן מ"ש הרמב"ם (שם פ"ד סה"א) „מפני מה מוסיפין חדש זה מפני זמן האביב כדי שיהא הפסח באותו זמן .. ולולא הוספת החודש הזה הפסח בא פעמים בימות החמה ופעמים בימות הגשמים“ — ולכאורה א"מ: (א) מה מוסיף הרמב"ם במ"ש „ולולא הוספת החודש הזה כו“, על מה שכתב לפניו „מוסיפין חודש זה מפני זמן האביב“? (ב) מהו אומרו „פעמים בימות החמה ופעמים בימות הגשמים“, שמלשון זה משמע שהדיוק הוא לא — בזמן האביב, כ"א — שלא יהי' „פעמים בימות החמה פעמים בימות הגשמים“?

וי"ל שב' לשונות אלו הם ב' דינים: „ומפני מה מוסיפין כו“ הוא דין בשנה שתקופת ניסן מתאחרת אחרי ט"ו ניסן; „ולולא הוספת החודש הזה כו“ הוא דין בנוגע כללות השנים, שמזמן לזמן צריך לעבר את השנה בכדי שהפסח שבכל השנים יהי' בזמן אחד (ושלא יהי' „פעמים בימות החמה ופעמים בימות הגשמים“).

22) לשון הרמב"ם שם פ"ד ה"א. וראה הערה הבאה.

23) ויש לומר, דמה שמעברין על התקופה, היא „כדי שיהי' הפסח בזמן האביב“ (רמב"ם שם פ"ד ה"ב), משא"כ מה שמעברין על האביב ועל פירות האילן הוא „כדי שיהיו השנים שני החמה“ (רמב"ם שם סוף ה"ד י). ועפ"ז יובן גם מ"ש הרמב"ם שם ה"ג

*) ומזה שבהלכה זו (ה"ד) מביא הרמב"ם רק ב' הסימנים דאביב ופירות האילן — משמע קצת, שכוונתו בלולא הן הדברים"ם היא (בעיקר) לענין ב' סימנים אלו. משא"כ מה שמעברין על התקופה הוא לא רק „כדי שיהיו השנים שני החמה“ אלא גם „כדי שיהי' הפסח בזמן האביב“.

ויש לומר, שב' הלשונות שברמב"ם שם ה"א „שיהא הפסח באותו זמן“, „שיהי' חודש זה בזמן האביב“ — הם הקדמה (לב' הענינים שב) הלכות

ד. מען דארף אבער פארשטיין: ווייבאלד אז צוליב דעם דין פון „שמור את חודש האביב“ בנוגע פסח מוז מען פארט אנקומען צום אמת'ן חשבון (פון תקופת²⁵ רב אדא)²⁶, וואס דווקא דאן איז „לא תמצא תוספת במחזור .. כלל“ — טא צוליב וואס דארף דער רמב"ם זאגן אז בנוגע דעם ענין פון „שנה“ איז דאס אויסגעהאלטן אויך לויטן חשבון פון תקופת שמואל — וואס איז ניט כפי האמת?

איז נקודת הביאור אין דעם:

(25) ביד רמ"ה (סנהדרין שם ד"ה ואיכא) מקשה שגם לפי תקופת רב אדא נופלת (לפעמים) תקופת ניסן (בשנת ט"ז למחזור) ביום ט"ז. אבל עפ"מ הרמב"ם שם ספ"י: וחשבון שתי התקופות האלו שביארנו (דשמואל ורב אדא) דרכם הכל בקירוב הוא ובמהלך השמש האמצעי לא במקומה האמתי, אבל במקום השמש האמתי תהי' תקופת ניסן בזמן אלו בכמו שני ימים קודם שתי התקופות, נמצא לכאורה דחגה"פ הוא לאחר התקופה ** (ראה יסוד עולם שם. הון עשיר לערכין פ"ב מ"ב. ועוד). וראה הערה הבאה.

(26) או י"ל, מדלא הזכיר הרמב"ם בפירוש דסמכינו על חשבון תקופת ר"א בנוגע לפסח * (והזכיר רק ש.סמכנו על מנין זה"), דס"ל כהדיעות דעכשיו אין חוששין להדין דפסח יהי' אחר התקופה דוקא (ראה פנ"י ר"ה כא, א ד"ה „בתוס' בד"ה עברה. פ"י ר"ח שם. חמרא וחיי שם בשם הרא"ש).

פון דעם גופא, וואס דער רמב"ם ברענגט אויך תקופת שמואל אין הלכות קדוש החודש, איז מוכח אז אויך די תקופה איז (ניט נאר א דיעה אין תורת אמת, נאר אויך אז זי איז) אויסגעהאלטן אין פסק ההלכה (וואס הלכה איז אן ענין פון „אמת לאמיתו“²⁷).

[און ווי דער רמב"ם איז מרמז מיטן לשון²⁸ „שחשבון זה הוא האמת יותר מן הראשון“: אויך דער חשבון „הראשון“ (תקופת שמואל) — איז אמת; אבער „חשבון זה“ (תקופת רב אדא) איז „אמת יותר“²⁹].

א ראי' אויף דעם (אז אויך דער חשבון פון תקופת שמואל איז אנגענומען לפסק הלכה): אין כמה הלכות וואס זיינען פארבונדן מיט תקופת החמה רעכנט מען זיך נאר מיט תקופת שמואל; אזוי ווי ברכת החמה, לדוגמא — די ברכה וואס מען מאכט ווען מ'זעט די חמה אין טאג פון תקופת ניסן ביים אנהויב פון יעדן מחזור גדול (28 יאר) ווען די תקופה איז „בתחילת ליל רביעי“³⁰ — וואס דאן איז די תקופה לויטן חשבון פון שמואל און ניט לויטן חשבון פון תקופת רב אדא³¹.

[און דאס זעלבע איז אויך בנוגע צו שאלת גשמים³², און זהירות אין שתית

(27) ראה המשך תרס"ו ע' תלא ואילך.

(28) בפ"י ה"ו.

(29) ובפרט להפ"י ברמב"ם (פ"ה ה"ב, וראה ספר המצות שם) ודבר זה הלכה למשה מסיני הוא כו' ובזמן שאין שם סנהדרין קובעין על פי החשבון הזה (המבואר בפ"ו שם) שגם החשבון עצמו הוא הלל"מ — וידוע השקו"ט בזה.

(30) ברכות נט, ב. רמב"ם הלכות ברכות פ"י הי"ח. טושו"ע או"ח סי' רכט ס"ב.

(31) ראה שו"ת משאת בנימין סי' קא. שריי כה"ג לטור שם. שו"ת חת"ס או"ח סנ"ו.

(32) תענית י, א. טושו"ע או"ח (ואדה"ז) סי' קיז ס"א.

(*) ביד רמ"ה שם מתרץ דמש"כ בגמרא (ר"ה כא, א) כד חזיא דמשכא תקופת טבת עד שיתסר בניסן עברה, היינו „עד אורתא דשיתסר נגהי שיבסר“. אבל ברמב"ם מפורש שם (ה"ב) „אם תהי' תקופת ניסן בששה עשר“.

(**) והאיחור דתקופת תשרי בנוגע לחג, אולי ס"ל להרמב"ם דלא איכפת ולא מעברין בשביל זה. מדלא הביאו ברפ"ד שם. וראה צפ"ע שם ה"ב (וראה שם הג'). מנ"ח מצוה ד' סק"ו. ערוך לנר סנהדרין יג, א ד"ה רבי יוסי. ועוד.

(*) ולכאורה דוחק לומר דסמ"ך עמ"ש בפ"י ה"ו. וראה הון עשיר שם.

מים בשעת התקופה³³, וואָס אין די הלכות רעכנט מען זיך נאָר מיט תקופת שמואל³⁴.

ה. וועט מען דאָס פאַרשטיין בהקדים נאָך אַז ענין וואָס איז, לכאורה, ניט מובן אין קדוש החודש: „ב"ד³⁵ שקדשו את החודש, בין שוגגין בין מוטעין בין אנוסים [לויט אַ צווייטער גירסא³⁶: מזידין] הרי זה מקודש וחייבין הכל לתקן המועדות על היום שקדשו בו”.

ולכאורה: דער תוכן וענין פון ראש-חודש (מלשון חידוש) איז פאַרבונדן מיט חידוש (מולד) הלבנה — טאָ ווי איז שייך אַז דער טאָג אין וועלכן ס'איז ניט געווען דער מולד זאָל ווערן ר"ח מצד דעם וואָס ב"ד האָבן אים מקדש גע-ווען?

דער רמב"ם³⁷ איז מסביר דעם טעם פון דעם פסק הלכה, אַז „חייבין הכל לתקן המועדות על היום כשקדשו בו”, ווייל „מי שצוה לשמור המועדות הוא צוה לסמוך עליהם”. אָבער דאָס איז לכאורה נאָר אַ טעם מספיק פאַרוואָס מ'איז מחויב צו פאַרלאָזן זיך אויפן קידוש החודש פון ב"ד, ס'בלייבט אָבער ניט מובן דער עצם הענין: ווי אַזוי ווערט דער טאָג „ראש חודש”, אויב דער מולד איז אין אַן אַנדער טאָג?

(33) ראה ב"י אור"ח סו"ס תנה. רמ"א שם ס"א (שו"ע אדה"ז שם סט"ז-טז. סר"ז ס"ד). יו"ד סקט"ז ס"ה. ובכ"מ.

(34) ראה יסוד עולם מאמר ד' פ"ב בסופו ועוד. תשובות התו"ט (בשורת הצ"צ (הישן) ס"ד). וראה ספר העבור להראב"ע שם והעד השביעי (הובא בט"ז יו"ד שם). וראה בכל הנ"ל ישועות יעקב אור"ח ס"י ק"ז בתשובה לנכד המחבר.

(35) רמב"ם ספ"ב שם. מתור"כ אמור כג. ד. ר"ה כה, א.

(36) ר"ה שם, וראה הגהות מיימונית שם.

(37) ספ"ב שם.

ו. דער ביאור אין דעם (בדרך אפשר):

חמה ולבנה און עניניהם דאָ למטה (אַזוי ווי אַלץ וואָס איז דאָ למטה) ווערן נשתלשל פון בחי' חמה ולבנה ועניניהם למעלה. ובמילא, דאָס וואָס דער טאָג פון מולד הלבנה ווערט באַשטימט אַלס ר"ח, נעמט זיך עס בעיקר מצד דעם מולד הלבנה שלמעלה.

אָבער וויבאלד אַז אונזער דערוויסן זיך און אונזער השגה אין די ענינים שלמעלה איז דורך די ענינים ווי זיי ווערן נמשך דאָ למטה — דערפאַר האָט אונז די תורה אָנגעזאָגט אַז מיר זאָלן קובע זיין ר"ח לויטן מולד הלבנה שלמטה (ע"פ הרא"י, אָדער ע"פ חשבון) וויילע פון דעם ווייסן מיר אַז דעמאָלט איז דער מולד הלבנה שלמעלה.

אין פאַל אָבער ווען ב"ד האָט באַ-שטימט ר"ח אין אַן אַנדער טאָג און די תורה הייסט אונז „לסמוך עליהם”, איז דאָס גופא אַ הוכחה, אַז דוקא אין דעם טאָג, וועלכן תורת אמת איז קובע אַלס „ראש חודש”, איז דער מולד הלבנה (העיקרי —) שלמעלה.

[און דאָס וואָס למטה איז דעמאָלט דער מולד אין אַן אַנדער טאָג, איז עס דערפאַר וואָס דער עולם הזה התחתון איז (צוליב סיבות שונות) דעמאָלט³⁸ ניט ראוי³⁹, אַז די המשכה פון בחי' לבנה שלמעלה זאָל אַראַפקומען אין דער לבנה שלמטה אין זעלבן זמן].

(38) להעיר מהשי"ך לנדוד, לכאורה, ונת' באופן אחר לגמרי (כנגד החילוק בזמנים ומועדים שישנו תמיד) — שו"ע אדה"ז מהד"ת ס"א ס"ח. תורת חיים (לאדהאמ"צ) שמות שמט, ב ואילך. — וי"ל.

(39) עדי"ז מצינו (ויתרה מזה): ויהי הגשם גוי הורידן ברחמים כו' גשמי ברכה כשלא חזרו היו למבול (ז"ח נח כב, א. רש"י נח ז, יב).

ועד"ז איז אויך בנוגע צו די אויבנ-
דערמאנטע דינים וואס זיינען פאר-
בונדן מיט תקופת החמה [ברכת החמה
וכו]: די דינים פון תורת אמת זיינען
(בעיקרם) פארבונדן מיט תקופת החמה
שלמעלה. דעריבער איז קיין קשיא ניט
וואס ביי די דינים ווערט אנגענומען
דער חשבון פון תקופת שמואל —
כאטש אז דער חשבון האמיתי פון דער
תקופה למטה איז לויט תקופת רב אדא
— ווארום וויבאלד תורת אמת זאגט, אז
נאך יעדע 28 יאר איז די הלכה כך וכך
און זי איז פארבונדן מיט דער תקופה,
איז דערפון גופא מוכח, אז אין דעם זמן
איז די תקופה שלמעלה. ס'איז נאר וואס
צוליב געוויסע סיבות קומט אראפ די
תקופה דא למטה אין אן אנדער זמן
(תקופת רב אדא).⁴⁰

ז. לאחר כהנ"ל פאדערט זיך נאך
ביאור:

אלע ענינים וואס שטייען אין תורה,
ובפרט אזעלכע וואס זיינען להלכה
במעשה בפועל — איז אין מקרא
(דהפס"ד) יוצא מידי פשוט, און מ'דארף
מקיים זיין די הלכה כפשוטה. כאטש אז
יעדער ענין (אין עולם ובפרט אין תורה)
איז זיין שורש למעלה ורוחני.

[און דאס איז ניט נאר בנוגע לקיום
המצות, אז דוקא דורך זייער קיום
כפשוטן „נעמט מען" אויך די ענינים
הרוחניים פון מצות [אזוי ווי מצות
תפילין, לדוגמא, וואס דוקא דורך קיום
מצות תפילין כפשוטה איז מען ממשיך
דעם ענין פון ד' מוחין וכו'], נאר אויך
בנוגע אלע זאכן און ענינים וואס ווערן
געבראכט און אנגעזאגט אין תורה, איז,

(40) להעיר מספר הזכרונות (להרה"צ ר' צדוק
הכהן) קונטרס משיב הטענה על חשבון העבור
והתקופה. ספר העבור לראב"ע שם בסופו.

כנ"ל, אין מקרא יוצא מידי פשוט⁴¹.
ועפ"ז איז שווער צו פארשטיין: דער
ענין פון „הרואה חמה בתקופתה" מיינט
דאך די תקופת החמה בגשמיות — איז
ווי איז שייך אז מען זאל מאכן א ברכה
„עושה מעשה בראשית"⁴² אויף דער
תקופה שלמעלה, בשעת אז דא למטה
איז (אין דעם זמן) ניטא קיין תקופה
(בגשמיות)⁴³?

ח. ואע"פ אז אויך ביי קידוש החודש
איז דא א הכרח אזוי צו זאגן (כנ"ל סעיף
ו) — אז דער קידוש וקביעות פון ר"ח
איז ניט אפהענגיק אין זמן פון מולד
הלבנה שלמטה — איז אבער דא א
חילוק צווישן דעם ענין פון ר"ח און
תקופת החמה:

כאטש ר"ח איז פארבונדן מיט מולד
הלבנה — איז ער אבער בעצם מהותו
(ניט קיין מציאות פון וועלט, נאר) א
תורה'דיקע מציאות⁴⁴. דאס וואס עס
איז א יום קדוש, קרבנות ר"ח וכו', וואס
ב"ד האט מקדש געווען⁴⁵ אדער

(41) ולכן כאשר חכמי האומות אומרים ע"ד
מאורע וענין בעולם שהוא שונה ממש"נ בתורה —
א"פ לתרץ שבתורה מדובר רק ברוחניות הענינים,
וכמדובר כמ"פ ההכרח לזה מסיפור הש"ס (בכורות
ח, ב) שגם כאשר אמרו חכמי אוה"ע שהבחינו שנחש
מתעבר לתלת שנה ענה להם ר"י בודאות שאינו,
והביא הוכחה מפסוק וק"ו שהוא „לשב שני"
(והמדובר ה' בעיבור דנחש כפשוטו).

(42) ב' גי' בהברכה — הובאו באנצקלופד'ת
תלמודית בערכו. וראה לקו"ש ח"י ע' 187.

(43) ראה שו"ת חת"ס שם דנשאר בצע"ג דדברי
הרמב"ם סתרי אהדדי. (ועיי"ש שכתב „איך נברך
וע"פ אמת אין כאן שום תקופה").

(44) בפרט לביאור הרגצובי בנוגע למולד הלבנה
(צפע"נ לרמב"ם ריש הל' קדה"ח) שמדגיש הרמב"ם
„במראה הנבואה".

(45) ולדעת הרמב"ם אמירת ב"ד מקודש —
מעכב — שם פ"ב ה"ח (ושם „שאינו הראי" קובעת
אלא ב"ד שאמרו מקודש הם שקובעין"). וראה
ספהמ"צ שם. (וראה השגות הרמב"ן שם. ולהעיר

בתקופתה (און מען מאכט די ברכה צוליב דעם וואס די חמה רוחנית איז בתקופתה)⁴⁸?

ט. וי"ל בזה. ובהקדים, וואס דער חשבון התקופות (סיי לויט תקופת שמואל, סיי לויט תקופת רב אדא) הייבט זיך אן ניט פון דער ערשטער תקופה פון נאך בריאת העולם, נאר פון דער תקופה אין „שנת תוהו“, איידער די וועלט איז באשאפן געווארן.⁴⁹

און די הסברה אין דעם איז:

וועגן דער פלוגתא⁵⁰ צווישן ר"א און ר"י, צי בתשרי נברא העולם אדער בניסן נברא העולם, איז מבואר⁵¹ בכ"מ [וי"ג⁵² אזוי אין תוספות⁵³], אז ביידע דיעות זיינען אמת: בניסן איז עלה במחשבה לברוא את העולם און די בריאה בפועל איז געווען בתשרי.

און וויבאלד אז לתקופות קיי"ל ווי ר' יהושע, אז בניסן נברא העולם, וואס דעריבער רעכנט מען תקופת ניסן ד"שנת תוהו" (שלפני תשרי) ווען עלה במחשבה לברוא,

דעריבער איז בנוגע צו ברכת החמה, רעכנט מען זיך מיט דער תקופה שלמעלה (אע"פ אז די תקופה איז אין אן אנדער זמן). ועד"ז איז מובן בנוגע די אנדערע דינים וועלכע זיינען פאר-

„קדשוהו שמים“⁴⁶. דעריבער איז לייכטער צו פארשטיין, ווי די מציאות פון ר"ח איז פארבונדן מיט מולד שלמעלה, אויך ווען דער מולד שלמטה איז אין אן אנדער זמן:

משא"כ „חמה בתקופתה“, וואס איר מציאות שאפט זיך (ניט פון די דיני התורה וואס זיינען פארבונדן דערמיט, נאר) פון דעם מהלך החמה — דאס וואס די זון געפינט זיך אין דעם זעלבן זמן אויפן זעלבן ארט ווי זי איז געווען בעת זי איז באשאפן געווארן.

איז דאך ניט מובן: וויבאלד אז אין דין תורה גופא איז נוגע די מציאות ווי זי איז דא למטה (כנ"ל ס"ז) — טא ווי איז שייך צו מאכן ברכת החמה אויף דער „חמה בתקופתה“ שלמעלה?

די קשיא איז נאך שטארקער: דער דין פון ברכת החמה איז ווען מ'איז „רואה חמה בתקופתה“, און בשעת מען זעט ניט די חמה בגשמיות טאר מען קיין ברכה ניט מאכן⁴⁷.

די ברכה איז פארבונדן מיט זען די גשמיות'דיקע זון, כאטש זי איז ניט (ווי)

שגם לדעת הרמב"ם שם שאין קידוש ב"ד מעכב, הרי צריכים ב"ד עכ"פ לחשוב בהן ולהסכים בהן).

„וזה שאנו מחשבים בזמן הזה כו' אנו מחשבים לידע יום שקבעו בו בני ארץ ישראל איזה יום הוא, וקביעת בני ארץ ישראל אותו הוא שיהי' ר"ח או יו"ט לא מפני החשבון שאנו מחשבים" (שם ספ"ה). ובאריכות יותר בספר המצות שם „אבל מפני שב"ד הגדול שבארץ ישראל כבר קבעוהו זה היום ר"ח או יו"ט ומפני אמרם כו' כמו שבא בפירוש אלה מועדי ה'.. שיאמרו הם כו'“.

(46) ר"ה כד, א (במשנה). סנהדרין יוד, ב, בחודש שלא נראה בזמנו, וכי' דעת הרמב"ם שם פ"ב ה"ח. ראה פירוש שם. וראה צפע"נ הל' קדה"ח שם. פ"ב ה"ח. פ"ה היא. מכתבי תורה מכ' סג.

(47) ראה שו"ת חת"ס שם בתחלתו. שו"ת אורח שם סק"ג. שד"ח אס"ד מערכת ברכות ס"ב אות יח. פאת השדה סל"ג.

(48) להעיר מהסברא ד"ת"ח אחד" בשו"ת חת"ס שם לברך אפילו לא תראה החמה. וראה שד"ח שם. בשו"ת כתב סופר (אורח סל"ד) פוסק כהפמ"א (הובא בשד"ח שם). וראה קונטרס תקופת החמה וברכתה (להרי"מ טוקצינסקי) פ"ד ס"ד וה'.

(49) ראה תוד"ה לתקופות (ר"ה ח, א ואילך). פירוש להרמב"ם הל' קדה"ח פ"ט ה"ג. ופ"י. ועוד. (50) ר"ה י, ב.

(51) ראה נהר שלום סדר כוונת ר"ה קרוב לסופו.

(52) הובא בשו"ת בני ציון ח"א סי"ד אות טז.

(53) ד"ה כמאן (ר"ה כז, א). ולפינו הגי' להיפוך.

וראה לקמן ע' 483-4 ובהערות שם.

דער טעם הדבר, וואס די תקופה שלמטה איז אין אן אנדער זמן פון דער תקופה שלמעלה, איז ווייל עולם איז (כנ"ל) דאמאלס נישט ראוי צו אויפ-נעמען די תקופה שלמעלה (וואס איז העכער פון וועלט און איר סדר הזמנים).

במה דברים אמורים, ווען דאס איז א מציאות פון וועלט, אבער דער ענין פון פסח ("שהיה" הפסח בזמן האביב) — וויבאלד אז פסח איז א תורה'דיקע מציאות, ווערט נמשך די תקופה למטה אין זעלבן זמן ווי זי איז למעלה, ד.ה. אז דאס וואס פסח איז בזמן האביב אלע-מאל, איז עס (אויך) לויט דער תקופה שלמעלה.

משא"כ בנוגע עניני העולם, איז די המשכת בחי' תקופה שלמעלה אין אן אנדער זמן, לויטן חשבון פון תקופת שמואל.

יא. עפ"י וועט מען פארשטיין וואס דער רמב"ם זאגט אז דאס וואס „סמכנו על מנין זה“ (בנוגע צום דין פון שנה, אז די שנה דארף זיין אזא יאר וואס איר חודש איז בזמן האביב) איז אויסגע-האלטן אויך לויטן חשבון פון תקופת שמואל — אע"פ אז בנוגע צום דין פון פסח (אז פסח דארף זיין בזמן האביב) מוז מען (סיי-ווי) אַנקומען צום חשבון פון תקופת רב אדא:

היות אז בנוגע עניני העולם איז די המשכת התקופה שלמעלה לויטן חשבון פון תקופת שמואל (כנ"ל), דעריבער איז דער דין בנוגע „שנה“ (וואס איז א מציאות פון עולם), אז עס דארף זיין אויסגעהאלטן (אויך) לויט תקופת שמואל.

(משיחת אחש"פ תשי"ג)

בונדן מיט דער תקופה, וואס איז נאך לויט תקופת שמואל, די תקופה שלמעלה, וויבאלד אז דער אנהייב און יסוד פון גאנצן חשבון התקופות איז אן ענין פון תקופת תוהו⁵⁴, פון עלה במחשבה⁵⁵ לברוא, און דעריבער איז דא נישט נוגע אז אויך די תקופה שבמעשה זאל זיין אין דעם זעלבן זמן.

אבער פונדעסטוועגן איז מובן, אז די תקופה שלמעלה פועלט אויך (ברוח-ניות ובפנימיות) אויף דער חמה למטה (וואס דערפאר איז ברכת החמה פאר-בונדן מיט ראיית החמה הגשמית).

י"ד. עפ"י דארף מען פארשטיין, לאידך גיסא: וויבאלד אז דער ענין התקופה שלמעלה איז דוקא לויט דעם חשבון פון תקופת שמואל — און נישט פון תקופת רב אדא, וואס זיין חשבון איז נאך בשייכות צו דער תקופה שלמטה, איז ווי איז שייך צו זאגן, אז דער ציווי פון תורה אז פסח מוז זיין דוקא בזמן האביב [וואס דאס קען געמאלט זיין נאך לויט תקופת רב אדא און נישט לויט תקופת שמואל (כנ"ל ס"ד)] איז פאר-בונדן נאך מיט דער תקופה שלמטה?

איז דער ביאור אין דעם:

54) משא"כ חשבון המולדות והשנים אף שג"ז מונין ממולד תהו — בהר"ד (רמב"ם שם פ"ו ה"ח. תוס' שם. ובכ"מ), הרי זהו בעיקר כיון שיום אחד בשנה חשוב שנה, וכ"ש חמשה ימים (ראה תוס' שם. פירוש לרמב"ם שם. ובכ"מ. נסמנו באנציקלופדי' תלמודית ערך בהר"ד), היינו מצד מציאות הבריאה והמולד בפועל. ועוד ועיקר: הרי בזה אין נפק"מ בפועל לחשבון המולדות, משא"כ בנוגע חשבון התקופות. עיי' תוס' שם. וראה בפירוש שם (פ"ט ה"ג. פ"י ה"א). יסוד עולם שם (פ"ד). ועוד.

55) וכוכב מצוות דינים ופס"ד תלויים במחשבה דוקא.